Afgeschaft Doublet

NIEUWE FRIESCHE VOLKS-ALMANAK.

Wumkes.nl

Wunkes.nl

Lith. v. Emrik Binger Haarlem.

GEZICHT OP HET NOORD-FRIESCHE EILAND SYLT.

FRYSKE AKADEMIE
Coulonhûs
LJOUWERT

Nieuwe Friesche

VOLKS-ALMANAK,

VOOR HET SCHRIKKELJAAR

1860.

ACHTSTE JAARGANG.

TE LEEUWARDEN, BIJ
H. KUIPERS.
1860.

Wumkes.nl

GEDRUKT TE LEEUWARDEN BIJ J. R. MIEDEMA.

Wumkes.nl

VOORBERICHT.

Evenmin als het vorige jaar heb ik den lezer ook nu veel bijzonders te berichten; de inhoud moet natuurlijk voor zich zelven spreken, — voor afwisseling heb ik, voor zoo ver het in mijne macht stond, trachten te zorgen.

Wederom zij aan de medewerkers vriendelijk dank gezegd voor hunne bijdragen. Van harte wensch ik, dat de letterkundigen in, zoowel als buiten, Friesland, *die belang in friesche geschiedenis, oudheid, taal en letterkunde stellen, zich ook voor een volgend jaar, zoo mogelijk, nog meer opgewekt tot medewerking mogen gevoelen. Twee der trouwste medearbeiders immers ontvielen der redactie in den laatsten tijd door den dood, en hunne plaats is nog niet weder waardig vervuld. Door welwillende bezorging van* jhr. DE HAAN

Wumkes.nl

—

HETTEMA *wordt het laatste stukjen van onzen* POSTHUMUS *hiermede als ten slotte, aangeboden. De hulde, van den heer* VAN DER VEEN, *aan de nagedachtenis van den braven geleerde toegebracht, zal, hopen wy, des overledenen vrienden, welkom zijn.*

Een paar stukjes zijn tot een volgend jaar blijven liggen.

LEEUWARDEN, december 1859. T. R. DIJKSTRA.

Wumkes.nl

I N H O U D.

Bladz.

Verjaardagen van het koninklijk geslacht 9
Zon- en maansverduisteringen 11
De jaargetijden 12
Quatertempers 12
Chronologische cirkels 12
Joodsche feestdagen 13
Nieuwe maanfeesten 13
Bewegelijke feestdagen 14
Weekmarkten in Friesland 14
Kalender 15

MENGELWERK.

Friesche wiskundigen, door Mr. U. A. Evertsz 3
Aan iemand die gevoel had, door G. Colmjon 17
Jens Lüng. (Eene noordfriesche sage naar Hansen gevolgd.), door Dr. J. G. Ottema 19
Op it boask fen Minne en Lieukjen, door Waling Dijkstra 34
Bestorming van het klooster Bloemkamp in het jaar 1535, door A. Wassenbergh 42
Aan den toren van Huizum. 24 February 1835, door J. D. Ankringa. 48
Ieder moet zijn eigen pakje dragen, door H. Beekkerk Heijmans. 50
't Heite-huws, fen F. to *F* 58
Een afgevaardigde van de gedeputeerde staten van Friesland op reis naar Brussel in 1555, door T. R. Dijkstra 63

Wumkes.nl

Bladz

De Oldehoof te Leeuwarden, door D. B. NIEUWENHUIS..... 71
Hoe men op de kermis gefopt wordt, medegedeeld uit stukken door den Wethouder van 's Gravenhage, den WelEd. Gestr. Heer P. C. GUYOT, verstrekt aan J. D..... 94
Friesche spreekwoorden, door A. WASSENBERGH 97
Det dêadshemdtze. En mêarke, fon H. S. SÎTSTRA..... 102
Aan een meisjen, toen de hindernis, die haar belette te huwen, was weggenomen, door J. D. ANKRINGA..... 104
Eene reis van Leeuwarden naar Londen en terug in het jaar 1661. Medegedeeld door Mr. J. DIRKS..... 106
Noord-friesland, door T. R. DIJKSTRA..... 132
Eenige opmerkingen en gissingen over de eigen- en voornamen der friezen, door R. POSTHUMUS..... 152
Op it oafstjerren fen de wolearwirdige, tige bewitenscippe hear RINSE POSTHUMUS, fen H. G. VAN DER VEEN..... 163

Wumkes.nl

VERJAARDAGEN

VAN HET

KONINKLIJK GESLACHT.

---

19 Januarij.	*Anna Paulowna*, Koningin-Moeder.....	1795
1 Februarij.	*Louisa Augusta Wilhelmina Amalia*, Prinses *Frederik*.....	1808
19 Februarij.	*Willem III*, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje Nassau, Groot Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz.....	1817
28 Februarij.	*Willem Frederik Karel*, Prins der Nederlanden, Oom des Konings.....	1797
8 April.	*Wilhelmina Maria Sophia Louisa*, Zuster des Konings.....	1824
9 Mei.	*Wilhelmina Frederika Louisa Charlotta Marianna*, Prinses *Albert*, Tante des Konings...	1810
20 Mei.	*Amalia Maria da Gloria Augusta*, Prinses *Hendrik*.....	1830
13 Junij.	*Willem Frederik Hendrik*, Broeder des Konings	1827
17 Junij.	*Sophia Frederika Mathilda*, Koningin der Nederlanden.....	1818

Wunkes.nl

5 Julij. *Wilhelmina Frederika Anna Elisabeth Maria*, tweede Dochter van Prins *Frederik*..... 1841

5 Augustus. *Wilhelmina Frederika Alexandrina Anna Louisa*, Dochter van Prins *Frederik*..... 1828

25 Augustus. *Willem Alexander Karel Hendrik Frederik*, tweede Zoon van Koning *Willem III*..... 1851

4 Septemb. *Willem Nicolaas Alexander Frederik Karel Hendrik*, Kroonprins der Nederlanden..... 1840

Wumkes.nl

ZONS- EN MAANSVERDUISTERINGEN.

In dit jaar zullen er vier eklipsen of verduisteringen op den aardbol kunnen gezien worden, als twee aan de *zon* en twee aan de *maan*, waarvan eene aan de zon en eene aan de maan bij ons zal kunnen gezien worden.

De eerste aan de *zon*, des nachts tusschen den 22 en 23 Januarij, bij ons onzichtbaar en alleen te zien in het zuidelijk gedeelte van de Groote Zuidzee en in het zuidwestelijk gedeelte van *Patagonië*. De zon zal ringvormig verduisterd worden. Naar onzen tijd gerekend is het begin den 22, des avonds ten 10 ure 17 min., het midden des nachts ten 12 ure 50 min. en het einde den 23, des morgens ten 2 ure 33 min.

De tweede aan de *maan*, den 7 Februarij, bij ons te zien en in geheel *Europa*, *Afrika* en *Amerika*. Het begin des morgens ten 1 ure 24 min. 50 sec., het midden ten 2 ure 51 min. 50 sec. en het einde ten 4 ure 18 min 51 sec. Zullende de maan 9 drie-vierde duim over de noordzijde verduisterd worden.

De derde aan de *zon*, den 18 Julij, bij ons te zien en in geheel *Europa*, het westelijk gedeelte van *Azië*, het noordelijk gedeelte van *Afrika* en geheel *Noord-Amerika*. Bij ons is, volgens den ware tijd, het begin des namiddags ten 1 ure 59 min. 58 sec., het midden ten 3 ure 4 min. 19 sec. en het einde ten 4 ure 8 min. 40 sec., en volgens de middelbaren tijd moeten hier 5 min. 55 sec. bij opgeteld worden. De zon zal bij ons 8 vier-vijfde duim over de noordzijde verduisterd worden.

De vierde aan de *maan*, den 1 Augustus, bij ons onzichtbaar, maar is te zien in *Azië*, *Afrika* en *Australië*. Het begin des avonds ten 4 ure 32 min., het midden ten 5 ure 48 min. en het einde ten 7 ure 4 min. Zullende de maan 5 duimen over de zuidzijde verduisterd worden.

Wumkes.nl

BEWEGELIJKE FEESTDAGEN.

Septuagesima	5 Februarij.
Kleine vastenavond	19 Februarij.
Aschdag	22 Februarij.
Groote vastenavond	26 Februarij.
Paschen	8 April.
Christus hemelvaart	17 Mei.
Pinkster	27 Mei.
H. drievuldigheid	3 Junij.
H. sacramentsdag	7 Junij.
Kruisverheffing	14 September.
Eerste advent	1 December.

De achterwinter of vleeschtijd duurt 8 weken.

WEEKMARKTEN IN FRIESLAND.

Maandag. Franeker, Makkum, Joure, Oosterwolde, Koudum, Sloten en Kollum.

Dingsdag. Sneek.

Woensdag. Harlingen, Dokkum, Gorredijk, Lemmer, Wolvega en Balk.

Donderdag. Bolsward, Drachten, Grouw, Noordwolde en Akkrum.

Vrijdag. Leeuwarden en Workum.

Zaturdag. Stavoren en Heerenveen.

Wumkes.nl

JANUARIJ.

Lommmaand.

1	ZONDAG	Nieuwjaarsdag. ☽ 's voorm. 11 u. 10 m.
2	Maandag	
3	Dingsdag	
4	Woensdag	
5	Donderdag	
6	Vrijdag	H. drie Koningen.
7	Zaturdag	
8	ZONDAG	1e Post Epiph. ☽ 's nam. 3 u. 47 m.
9	Maandag	
10	Dingsdag	
11	Woensdag	
12	Donderdag	
13	Vrijdag	
14	Zaturdag	
15	ZONDAG	2e Post Epiph. ☾ 's morg. 7 u. 20 min.
16	Maandag	
17	Dingsdag	
18	Woensdag	
19	Donderdag	
20	Vrijdag	
21	Zaturdag	
22	ZONDAG	3e Post Epiph.
23	Maandag	☽ 's morg. 0 u. 39 m. in den Waterman.
24	Dingsdag	
25	Woensdag	
26	Donderdag	
27	Vrijdag	
28	Zaturdag	
29	ZONDAG	4e Post Epiph.
30	Maandag	
31	Dingsdag	☽ 's morg. 5 u. 33 m.

ZON in den Waterman, den 20sten, op ten 7 ure 54 minut., onder ten 4 ure 6 min.

FEBRUARIJ.

Sprokkelmaand.

1	Woensdag	
2	Donderdag	Maria Lichtmis.
3	Vrijdag	
4	Zaturdag	
5	ZONDAG	Septuagesima.
6	Maandag	
7	Dingsdag	☽ 's morg. 2 u. 57 m. in den Leeuw.
8	Woensdag	
9	Donderdag	
10	Vrijdag	
11	Zaturdag	
12	ZONDAG	Sexagesima.
13	Maandag	☾ 's av. 7 u. 13 m. in den Schorpioen.
14	Dingsdag	
15	Woensdag	
16	Donderdag	
17	Vrijdag	
18	Zaturdag	
19	ZONDAG	Kleine Vastenavond.
20	Maandag	
21	Dingsdag	☽ 's av. 8 u. 2 min.
22	Woensdag	Aschdag.
23	Donderdag	
24	Vrijdag	
25	Zaturdag	
26	ZONDAG	Groote Vastenavond.
27	Maandag	
28	Dingsdag	
29	Woensdag	☽ 's av. 8 u. 17 m. in de Tweelingen.

ZON in de Visschen, den 19den, op ten 7 ure 4 min., onder ten 4 ure 56 min.

Wumkes.nl

MAART.

Lentemaand.

1	Donderdag	
2	Vrijdag	Quatertemper.
3	Zaturdag	Quatertemper.
4	ZONDAG	
5	Maandag	
6	Dingsdag	
7	Woensdag	☽ 's nam. 1 u. 6 m.
8	Donderdag	in de Maagd.
9	Vrijdag	
10	Zaturdag	
11	ZONDAG	
12	Maandag	
13	Dingsdag	
14	Woensdag	☾ 's morg. 9 u. 32 m.
15	Donderdag	in den Schutter.
16	Vrijdag	
17	Zaturdag	
18	ZONDAG	
19	Maandag	
20	Dingsdag	
21	Woensdag	
22	Donderdag	☽ 's nam. 2 u. 19 m.
23	Vrijdag	in den Ram.
24	Zaturdag	
25	ZONDAG	Maria Boodschap.
26	Maandag	
27	Dingsdag	
28	Woensdag	
29	Donderdag	
30	Vrijdag	☽ 's morg. 7 u. 13 m.
31	Zaturdag	in den Kreeft.

ZON in den Ram, den 20sten, op en onder ten 6 ure. Nachtevening. De LENTE begint.

APRIL.

Grasmaand.

1	ZONDAG	Palmzondag.
2	Maandag	
3	Dingsdag	
4	Woensdag	
5	Donderdag	☽ 's av. 10 u. 23 m.
6	Vrijdag	Goede Vrijdag.
7	Zaturdag	
8	ZONDAG	Paschen.
9	Maandag	2de Paaschdag.
10	Dingsdag	
11	Woensdag	
12	Donderdag	
13	Vrijdag	☾ 's nam. 1 u. 57 m.
14	Zaturdag	in den Steenbok.
15	ZONDAG	
16	Maandag	
17	Dingsdag	
18	Woensdag	
19	Donderdag	
20	Vrijdag	
21	Zaturdag	☽ 's morg. 6 u. 8 m.
22	ZONDAG	in den Stier.
23	Maandag	
24	Dingsdag	
25	Woensdag	
26	Donderdag	
27	Vrijdag	
28	Zaturdag	☽ 's nam. 2 u. 58 m.
29	ZONDAG	in den Leeuw.
30	Maandag	

ZON in den Stier, den 20sten, op ten 4 ure 57 min., onder ten 7 ure 3 min.

Wumkes.nl

MEI.

Bloeimaand.

1	Dingsdag	H. Philipp. en Jac.
2	Woensdag	
3	Donderdag	
4	Vrijdag	
5	Zaturdag	♏ 's morg. 7 u. 24 m.
6	ZONDAG	in den Schorpioen.
7	Maandag	
8	Dingsdag	
9	Woensdag	
10	Donderdag	
11	Vrijdag	
12	Zaturdag	♐ 's av. 7 u. 39 m.
13	ZONDAG	in den Waterman.
14	Maandag	
15	Dingsdag	
16	Woensdag	
17	Donderdag	Hemelvaartsdag.
18	Vrijdag	
19	Zaturdag	
20	ZONDAG	♉ 's av. 7 u. 9 m.
21	Maandag	in den Stier.
22	Dingsdag	
23	Woensdag	
24	Donderdag	
25	Vrijdag	
26	Zaturdag	
27	ZONDAG	Pinkster. ♊ 's av. 8
28	Maandag	u. 17 m. in de Maagd.
29	Dingsdag	
30	Woensdag	
31	Donderdag	

ZON in de Tweelingen, den 21sten, op ten 4 ure 2 min., onder ten 7 ure 36 min.

JUNIJ.

Zomermaand.

1	Vrijdag	Quatertemper.
2	Zaturdag	Quatertemper.
3	ZONDAG	H. Drievuld. ♈ 's av.
4	Maandag	5 u. 8 m.
5	Dingsdag	H. Bonifacius.
6	Woensdag	
7	Donderdag	H. Sacramentsdag.
8	Vrijdag	
9	Zaturdag	
10	ZONDAG	
11	Maandag	♋ 's nam. 1 u. 27 m.
12	Dingsdag	in de Visschen.
13	Woensdag	
14	Donderdag	
15	Vrijdag	
16	Zaturdag	
17	ZONDAG	
18	Maandag	Gedenkdag v. Waterloo
19	Dingsdag	♋ 's morg. 5 u. 46 m.
20	Woensdag	in de Tweelingen.
21	Donderdag	
22	Vrijdag	
23	Zaturdag	
24	ZONDAG	
25	Maandag	
26	Dingsdag	♎ 's morg. 0 u. 38 m.
27	Woensdag	in de Weegschaal.
28	Donderdag	
29	Vrijdag	H. Pieter en Paulus.
30	Zaturdag	

ZON in den Kreeft, den 21sten, op ten 3 u. 33 m., ond. ten 8 u. 22 m. Langste dag. De ZOMER begint.

Wumkes.nl

JULIJ.

Hooimaand.

1	Zondag	
2	Maandag	
3	Dingsdag	's morg. 4 u. 29 m. in den Steenbok.
4	Woensdag	
5	Donderdag	
6	Vrijdag	
7	Zaturdag	
8	Zondag	
9	Maandag	
10	Dingsdag	
11	Woensdag	's morg. 6 u. 20 m. in den Ram.
12	Donderdag	
13	Vrijdag	
14	Zaturdag	
15	Zondag	
16	Maandag	
17	Dingsdag	
18	Woensdag	's nam. 2 u. 42 m. Hondsdagen beginnen.
19	Donderdag	
20	Vrijdag	
21	Zaturdag	
22	Zondag	
23	Maandag	
24	Dingsdag	
25	Woensdag	's morg. 6 u. 2 m. in den Schorpioen.
26	Donderdag	
27	Vrijdag	
28	Zaturdag	
29	Zondag	
30	Maandag	
31	Dingsdag	

ZON in den Leeuw, den 23sten, op ten 4 ure 2 min., onder ten 7 ure 58 min.

AUGUSTUS.

Oogstmaand.

1	Woensdag	's av. 5 u. 56 m. in den Waterman.
2	Donderdag	
3	Vrijdag	
4	Zaturdag	
5	Zondag	
6	Maandag	
7	Dingsdag	
8	Woensdag	
9	Donderdag	's av. 9 u. 46 m. in den Stier.
10	Vrijdag	
11	Zaturdag	
12	Zondag	
13	Maandag	
14	Dingsdag	
15	Woensdag	Maria Hemelvaart.
16	Donderdag	's av. 10 u. 42 m. in den Leeuw.
17	Vrijdag	
18	Zaturdag	
19	Zondag	Hondsdagen eindigen.
20	Maandag	
21	Dingsdag	
22	Woensdag	
23	Donderdag	's nam. 0 u. 12 m.
24	Vrijdag	H. Bartholomeus.
25	Zaturdag	
26	Zondag	
27	Maandag	
28	Dingsdag	
29	Woensdag	
30	Donderdag	
31	Vrijdag	's morg. 9 u. 20 m.

ZON in de Maagd, den 22sten, op ten 4 ure 38 min., onder ten 7 ure 3 min.

Wumkes.nl

SEPTEMBER.

Herfstmaand.

1	Zaturdag	
2	ZONDAG	
3	Maandag	
4	Dingsdag	
5	Woensdag	
6	Donderdag	
7	Vrijdag	
8	Zaturdag	☾ 's morg. 11 u. 29 m.
9	ZONDAG	in de Tweelingen.
10	Maandag	
11	Dingsdag	
12	Woensdag	
13	Donderdag	● 's morg. 6 u. 31 m.
14	Vrijdag	in de Maagd.
15	Zaturdag	
16	ZONDAG	
17	Maandag	
18	Dingsdag	
19	Woensdag	Quatertemper.
20	Donderdag	
21	Vrijdag	Quat. ☽ 's av. 11 u.
22	Zaturdag	Quat. 47 m.
23	ZONDAG	
24	Maandag	
25	Dingsdag	
26	Woensdag	
27	Donderdag	
28	Vrijdag	
29	Zaturdag	
30	ZONDAG	☾ 's morg. 1 u. 2 m. in den Ram.

ZON in de Weegschaal, den 22-sten, op en onder ten 6 ure. Nacht-evening. De HERFST begint.

OCTOBER.

Wijnmaand.

1	Maandag	
2	Dingsdag	
3	Woensdag	
4	Donderdag	
5	Vrijdag	
6	Zaturdag	
7	ZONDAG	☾ 's av. 11 u. 27 m.
8	Maandag	in den Kreeft.
9	Dingsdag	
10	Woensdag	
11	Donderdag	
12	Vrijdag	
13	Zaturdag	
14	ZONDAG	☽ 's nam. 3 u. in de
15	Maandag	Weegschaal.
16	Dingsdag	
17	Woensdag	
18	Donderdag	
19	Vrijdag	
20	Zaturdag	
21	ZONDAG	● 's nam. 2 u. 34 m.
22	Maandag	in den Steenbok.
23	Dingsdag	
24	Woensdag	
25	Donderdag	
26	Vrijdag	
27	Zaturdag	
28	ZONDAG	
29	Maandag	☾ 's av. 7 u. 12 m.
30	Dingsdag	in den Stier.
31	Woensdag	Vastendag.

ZON in den Schorpioen, den 23sten, op ten 7 ure 3 min., onder ten 4 ure 57 min.

Wumkes.nl

NOVEMBER.

Slagtmaand.

1	Donderdag	Allerheiligen.
2	Vrijdag	
3	Zaturdag	
4	ZONDAG	
5	Maandag	
6	Dingsdag	's morg. 9 u. 39 m.
7	Woensdag	in den Leeuw.
8	Donderdag	
9	Vrijdag	
10	Zaturdag	
11	ZONDAG	
12	Maandag	
13	Dingsdag	's morg. 0 u. 53 m.
14	Woensdag	in den Schorpioen.
15	Donderdag	
16	Vrijdag	
17	Zaturdag	
18	ZONDAG	
19	Maandag	
20	Dingsdag	's morg. 9 u. 15 m.
21	Woensdag	in den Waterman.
22	Donderdag	
23	Vrijdag	
24	Zaturdag	
25	ZONDAG	
26	Maandag	
27	Dingsdag	
28	Woensdag	's midd. 12 u. in
29	Donderdag	de Tweelingen.
30	Vrijdag	

ZON in den Schutter, den 22sten, op ten 7 u. 58 min., onder ten 4 ure 2 min.

DECEMBER,

Wintermaand.

1	Zaturdag	
2	ZONDAG	1e advent.
3	Maandag	
4	Dingsdag	
5	Woensdag	's av. 6 u. 20 m.
6	Donderdag	in de Maagd.
7	Vrijdag	
8	Zaturdag	Maria Ontvangenis.
9	ZONDAG	2de advent.
10	Maandag	
11	Dingsdag	
12	Woensdag	's nam. 1 u. 10 m.
13	Donderdag	in de Maagd.
14	Vrijdag	
15	Zaturdag	
16	ZONDAG	3de advent.
17	Maandag	
18	Dingsdag	
19	Woensdag	Quatertemper.
20	Donderdag	's morg. 6 u. 32 m.
21	Vrijdag	in de Visschen.
22	Zaturdag	Quatertemper.
23	ZONDAG	4de advent.
24	Maandag	Vastendag.
25	Dingsdag	CHRISTUS geboorte.
26	Woensdag	2de Kersdag.
27	Donderdag	
28	Vrijdag	's morg. 3 u. 40 m.
29	Zaturdag	in den Kreeft.
30	ZONDAG	
31	Maandag	

ZON in den Steenbok, den 21sten, op ten 8 ure 22 min., en onder ten 3 ure 38 min. WINTER begint.

Wumkes.nl

MENGELWERK.

Wumkes.nl

Wumkes.nl

FRIESCHE WISKUNDIGEN.

Hoe rijk ons gewest is geweest aan regtsgeleerden, waarvan velen eenen beroemden naam hebben achtergelaten, is op eene uitnemende wijze aangetoond door onzen G. DE WAL (*); doch dat ook onze grond bijzonder vruchtbaar is geweest in het opleveren van wiskundigen, in den ruimsten zin van het woord, had reeds voor hem professor EKAMA ontwikkeld in zijne redevoering over Frieslands rijkdom aan wiskundigen (†), waarvan ons dezer dagen toevallig een uittreksel ter hand kwam, in zeer jeugdigen leeftijd door ons vervaardigd, ten behoeve van eenen bloedverwant, in wis- en sterrekunde zeer bedreven, doch onkundig in de latijnsche taal, een verschijnsel bij de friesche wiskundigen niet ongewoon. Misschien doen wij velen lezeren van den Volksalmanak geen ondienst met de mededeeling van dit uit-

(*) In zijne oratio de claris Frisiae Jctis te *Franeker* in 1818 uitgesproken en later in 1825 te *Leeuwarden* met hoogstbelangrijke aanteekeningen uitgegeven. In de voorrede p. XII schijnt DE WAL echter de stelling van EKAMA te bestrijden, doch inderdaad is zijn betoog meer gerigt tegen PEERLKAMP, tegen wien hij beweert dat de geleerde Friezen meer overhellen tot de letteren, dan tot de mathesis, en in deze bewering is hij misschien wel eenigzins ongunstig ten opzigte der mathesis gestemd, en stelt daarom de bijzondere geschiktheid der Friezen ten deze wel wat veel op den achtergrond; doch het is hier de plaats niet daarover uit te weiden, des begeerenden verwijzen wij tot de proef zelve.

(†) CORNELII EKAMA oratio de Frisia ingeniorum mathematicorum inprimis fertili. Dicta publice a. d. junii MDCCCIX.

Wumkes.nl

treksel, hetgeen echter nu niet met het oorspronkelijke is vergeleken, en dat men hopen wij met verschoonende toegevendheid zal lezen, terwijl eene aanvulling tot op onze tijden door eenen wiskundige welligt geene onvolkomene toegift zou zijn.

Na eene inleiding en de verzekering, dat hij zijn onderwerp eenvoudig en meer door voorbeelden, dan door schitterende redenering zal toelichten, hetgeen het juist voor de lezers van den almanak meer geschikt maakt, vangt onze friesche hoogleeraar dus aan.

Even als de Aegyptenaren zijn ook onze voorouders om de gesteldheid des lands genoodzaakt geweest, de eigenlijk gezegde geometrie of landmeetkunde te beoefenen. In de geschiedboeken evenwel, die eertijds meer met oorlogen en wonderen waren opgevuld, dan met die dingen, welke men gaarne zoude weten, en die den lateren naneef zelfs tot voordeel zouden kunnen zijn, vindt men geene andere blijken van de mathematische wetenschappen, oudtijds bij de Friezen beoefend, dan van de 16 eeuw. De bedijking namenlijk reeds van den beginne af in 't werk gesteld, werd vooral in de 16 eeuw doorgedreven, zoo als blijkt uit de pogingen van CASPAR DE ROBLES, door een gedenkstuk vereeuwigd, vervolgens uit het *Bildt*, en blijkt vooral de ervarenheid der Friezen in dit vak, uit die maat, welke door GEORG SCHENK VAN TAUTENBURG bezorgd is in het jaar 1530, n. l. de koningsvoet of *de koninklijke maat van* 10 *voet*. Er moeten dus toen wel bekwame mannen in de mathesis geweest zijn, en onder de Friezen is reeds tegen het einde van de 15e eeuw met roem bekend HILLEBRANDUS GOFFREDUS VAN DOENGETERP, geboren te

Wumkes.nl

Schingen; hij schreef over de *beginselen der geometrie* en zijn jonger broeder GALENUS bragt het in de bouwkunst zeer ver.

In de 16e eeuw komen in aanmerking:

PIBO VAN GERRITSMA, geboren te *Wirdum*, landmeter, en ofschoon onervaren in het latijn, geen ongeleerd schrijver over de geometrie.

PETRUS JAKOBS, bijgenaamd *Thaborita*, ook geen latinist, evenwel in de geometrie zoo uitmuntende, dat Keizer KAREL V, in het meten van het *Bildt*, van hem zeer veel dienst heeft gehad.

Boven anderen echter muntte ten dezen tijde uit GEMMA, bijgenaamd DE VRIES of FRISIUS, van *Dokkum* geboortig, en zeer ervaren in de genees- en wiskunde. Gene onderwees hij openlijk te *Leuven*, deze in 't bijzonder in zijn huis. Hij heeft zeer veel geschreven en was uitvinder van het *Astrolabium Catholicum*, welks gebruik hij zelf in een boek heeft aangetoond, en dat naderhand uitvoeriger behandeld is door ADRIANUS METIUS. GEMMA was zeer gezien bij KAREL V, aan wien hij ook een wereldkaart, door hem zelven gemaakt en uitgegeven, heeft opgedragen. In beide vakken moet men zijn zoon CORNELIUS GEMMA niet ver beneden den vader stellen.

JOHANNES ACRONIUS, naar zijn geboorteplaats *Akkrum* dus genoemd, was insgelijks genees- en wiskundige, en zich te *Bazel* nedergezet hebbende, moet hij aldaar over *Astronomie* veel geschreven hebben.

PETRUS TIARA te *Workum* geboren, muntte in vele vakken van geleerdheid uit, en was van eene bijzondere

Wumkes.nl

vlugheid. Hij heeft te *Leuven* de geneeskunde uitgeoefend, en als het ware geboren om de nieuwe Akademien in orde te brengen en te versieren, heeft hij het eerst te *Douay*, toen te *Leyden*, waar hij ook het eerst Rector geweest is, en eindelijk te *Franeker* de grieksche talen onderwezen. En tevens muntte hij uit in de mathesis, daar hij ook musiek-instrumenten en astronomische en geometrische werktuigen zeer kunstig vervaardigde.

Rembertus Dodonaeus, Remmert of Rommert Doedes, zijn adelijken naam Joenckema heeft hij verwaarloosd, was een Fries van vader- en moederszijde, ofschoon te *Mechelen* geboren, waar zijne ouders zich toen juist ophielden. Beroemd geneeskundige, verkeerde hij aan de hoven van Maximiliaan II en Rudolph II, en werd in 't laatst zijns levens aan de Leydsche Hoogeschool beroepen. Als blijk van zijne mathematische kennis heeft hij een boek over de *Spheer* of eene *Cosmographische inleiding over de beginselen der Sterre- en Aardrijkskunde* nagelaten.

Sixtus van Hemminga, geen onervaren geneeskundige, maar grooter wiskundige, waarin hij het onderwijs had genoten van den grooten Gemma. Hij volgde alleen het *zekere* in deze wetenschap, en toonde in een daartoe geschreven boek de ijdelheid aan van de *Astrologie* van Cyprianus Leovitius, Hieronymus Cardanus en anderen, als welke tegen rede en ondervinding aandruischten.

Zijn broeder Duco van Hemminga was ook een groot liefhebber van de geometrie en optica.

Albertus Hero van *Sneek* onderwees te *Keulen* de wijsbegeerte en wiskunde in 't openbaar.

Wumkes.nl

Cornelius Adgerus van Engenhuis van *Leeuwarden*, ofschoon anders niet zeer geleerd, muntte echter uit in de geometrie, waarmede hij zijn vaderland en naburige vorsten dikwijls zeer veel dienst heeft gedaan; hij heeft ook een kaart van *Keulen* en ommestreken uitgegeven, in welke stad hij zich eenigen tijd ophield.

Johannes Gulielmus Velsius van *Leeuwarden*, was in de talen, regten en geneeskunde ervaren, maar muntte bovenal uit in de wiskunde. Hij is eenigen tijd in zijne vaderstad Rector, naderhand Burgemeester geweest, en heeft eenige astronomische, geometrische en algebraïsche waarnemingen bij geschrifte nagelaten.

Hector van Jelgersma, geboren te *Augustinusga*, zeer beroemd in de astronomie en geometrie, schreef eene verhandeling *over de nieuwe en te voren onbekende geometrische instrumenten.*

Hieruit ziet men dus, dat de Friezen reeds oudtijds in de mathesis uitmunten en wel zoodanig, dat als men het gewest en de bevolking in aanmerking neemt, het getal van voortreffelijke wiskundigen bij hen omtrent ongelooflijk schijnt. En dit bepaalt zich ook niet binnen zeker tijdvak, noch bij toevallige omstandigheden, maar is bestendig, zoo als de Hoogleeraar daaruit aantoont, dat, sedert de wiskunde ook aan Franekers Hoogeschool openlijk onderwezen is, de Professoren, die daar onderwijs in dat vak hebben gegeven, allen, behalven twee, in *Friesland* geboren en opgevoed zijn. De voornaamste en als 't ware de stichter der Friesche school was Bernardus Fullenius, een Leeuwarder, leerling en opvolger van

Wumkes.nl

ADRIANUS METIUS, om wien op te volgen hij zijn Professoraat in de Hebreeuwsche taal heeft nedergelegd, dit nieuwe vak heeft hij 21 jaren bekleed.

Zijn tijdgenoot was JOANNES PHOCYLIDES HOLWARDA, Professor in de wijsbegeerte, maar ook beroemd in de mathesis en vooral in de astronomie, waarover hij veel in 't Latijn en Nederduitsch heeft geschreven, onder anderen zijne *friesche sterrekunst*, die zeer geprezen wordt. Hij was ook een leerling van METIUS.

ABRAHAM DE GRAAF, gedeeltelijk leerling van FULLENIUS, wiens opvolger hij gedurende 25 jaren geweest is. Hij was te *Wanswerd* geboren.

BERNARDUS FULLENIUS, de jonge, door zijne ouderen tot de regtsgeleerdheid bestemd, maakte daarin ook groote vorderingen, en gaf zich geheel aan staatszaken over. Evenwel had hij zoodanig een lust tot de mathesis, dat hij allen ledigen tijd daaraan besteedde, zoodat hem dan ook na den dood van ABRAHAM DE GRAAF diens Professoraat werd aangeboden, onder voorwaarde, dat hij het burgemeesterschap zoude nederleggen, waaraan hij dan ook, na veel moeite tot afwending van deze voorwaarde aangewend te hebben, eindelijk voldaan, en zich toen geheel en al aan zijn geliefkoosd vak heeft overgegeven. Als grijsaard heeft hij Frieslands Stadhouder JOHAN WILLEM FRISO in de mathesis en vestingbouwkunde onderwezen.

Zoo blonk ook een mathematische geest uit in WILLEM LORÉ van *Leeuwarden*, die slechts 9 jaren oud, reeds anderen in de rekenkunde onderwees en vervolgens in de mathesis onderwezen zijnde, door RIJMER SIJBES van *Dron-*

Wumkes.nl

rijp, en naderhand acht jaren lang door FULLENIUS tot in het hart dezer wetenschap is doorgedrongen, zoodat hem dan ook vrijheid werd verleend, om onderwijs te geven, waarvoor hij een jaarlijksch tractement trok. Het Professoraat in de mathesis werd na FULLENIUS dood aan WEIJER WILLEM MUIS opgedragen. LORÉ's leerwijze werd hoog geprezen en is hem om zijne verdiensten dan ook de Professorale waardigheid opgedragen, extraordinair evenwel, omdat hij geen latijn verstond. In het laatst zijns levens had hij het genoegen zijnen dierbaren leerling NICOLAAS YPEY tot ambtgenoot te mogen hebben.

Te weten: deze NICOLAAS YPEY, die te *Bergum* geboren was, heeft getoond wat de oorspronkelijke aard der Friezen, door een goed onderwijs bestuurd, in de mathematische studien al niet vermag. Eerst genoot hij te *Franeker* gedurende vijf jaren het onderwijs van LORÉ, te *Leyden* dat van 's GRAVENSANDE, en in *Frankrijk* dat van BELIDOR, zoodat hij binnen kort zeer beroemd werd als bekwaam in de geheele mathesis, en wel bijzonder in de Vestingbouwkunde. Hij onderwees aan Frieslands Academie gedurende 42 jaren met roem, en leverde vele voortreffelijke leerlingen, waaronder zijn zoon ADOLF YPEY, die het eerst zijnen vader opvolgde, voor dat hij het professoraat in de geneeskunde op zich nam, en JACOBUS PIERSON THOLEN ook nu nog met roem de mathesis te *Franeker* onderwijzende. Hieruit blijkt dus, dat de wiskunde na den dood van METIUS alleen door Friezen gedurende 180 jaren onafgebroken te *Franeker* is onderwezen.

Weshalven het ons minder verwonderen moet, dat in

Wumkes.nl

minder dan 2 eeuwen bijna 200 opgenoemd kunnen worden, die de landmeetkunde openlijk hebben uitgeoefend, na hunne kunde in dit vak aan het hoogst bestuur van *Friesland* getoond te hebben, behalve vele anderen, die deze vrijheid en graad van den Senaat der Academie hebben bekomen.

De *landmeetkunde* namenlijk was bij de Friezen altijd hoog in achting, en deze kunst kwam niet alleen ten bijzonderen, maar ook ten algemeenen nutte dikwijls te pas.

Zoo hebben voor 150 jaren de aanzienlijksten van *Friesland* twee landmeters benoemd, n. l. SJOERD METZ HAECMA en SYTSE DE GRAAF, om deze provincie met steden en dorpen naauwkeurig te meten en in kaart te brengen, over welk werk het opzigt had BERNARDUS SCHOTANUS VAN STERRINGA, destijds student in de mathesis, leerling van BERNARDUS FULLENIUS den vader, en zoon van den beroemden geschiedschrijver CHRISTIANUS SCHOTANUS. Aan deze mannen zijn wij die fraaije kaarten, zoo van geheel *Friesland* als van deszelfs bijzondere deelen verschuldigd.

En niet in vrede alleen, maar ook in oorlog hebben zich de Friezen in dit opzigt beroemd gemaakt, doch om dezen op te tellen, zou, zoo als de hoogleeraar te regt meent, hem te lang ophouden. Genoeg zij het dus MENNO COEHOORN genoemd te hebben, die een leerling was van FULLENIUS, den zoon, en zijn vaderland tot roem en eer heeft verstrekt. Ook moeten met lof gemeld worden JOAN WILLEM FRISO, WILLEM KAREL HENDRIK FRISO en GEMMA VAN BURMANIA, de eerste leerling van FULLENIUS, de beide anderen van LORÉ. Ook moeten twee Friezen niet

Wumkes.nl

vergeten worden, die, ofschoon van geringer afkomst, door hun vernuft en verdienste zich groote eer en roem verwierven, n. l. CHRISTOPHORUS MIDDAGTEN van *Sexbierum*, die op het hooren van het geweld des oorlogs met *Engeland* zijn boerenwerk verliet, en zich in dienst ter zee begaf, waar hij door vernuft en dapperheid tot Schout bij nacht opklom. Zijne mathematische kennis heeft hij vervolgens aan den dag gelegd door het schrijven van onderscheidene werkjes over het gebruik der *paskaarten*.

De tweede was JOHANNES WIEDEMAN, van *Leeuwarden*, die zich door zijne vlugheid in de mathematische wetenschappen begunstigers verwierf, door wier bewerking hij onder de vestingbouwkundigen (genie) werd opgenomen, hij was in het laatst zijns levens Directeur van de vestingwerken van het *Sas van Gent*.

Een groot bewijs voor de natuurlijke genegenheid der Friezen tot de wiskunde, meent de Hoogleeraar daarin te vinden, dat, ofschoon er zeer velen geweest zijn, die van geringe geboorte waren, en van alle die dingen verstoken, door welke het vernuft der kinderen wordt opgewekt, zij echter uit eigene beweging tot de beoefening der wiskunde zich zelve aangordden, of wanneer zij maar eenige gelegenheid kregen om het goed te leeren, weldra door de kracht van hun vernuft, in korten tijd het toppunt dezer wetenschap beklommen, waarvan ontelbare voorbeelden zouden kunnen worden opgegeven.

Friesland heeft derhalve altijd, èn ten platte lande, èn in de steden uitgemunt door de menigte der beoefenaren der mathematische kunsten en wetenschappen, en ook door de

Wumkes.nl

menigte diergenen, die haar in het bijzonder hebben onderwezen, zoo als JOHANNES HERMANUS KNOOP, bij de Leeuwarders, door onderscheidene geschriften wel bekend; LIVIUS WIERSMA te *Dokkum*, uitgever van *de beginselen der rekenkunde;* DIDERICUS DODINGA te *Franeker*, WILLEM WYTSONIDES, HENRICUS ANJEMA, die naderhand ook te *Leyden* eenigen tijd in het bijzonder de wiskunde heeft onderwezen en bekend is door de tafelen van de deelers der natuurlijke getallen. En eindelijk WOUTER MARTENS VAN DER WERF, die te *Franeker* in het bijzonder de mathesis onderwees, en anderen meer.

Ook bragt *Friesland* mannen voort, die zoo hier als elders deze en aanverwante wetenschappen onderwijzende, zich een grooten naam van geleerdheid hebben verworven. Onder dezen maakte zich in het midden der vorige eeuw vooral beroemd ANTONIUS BRUGMANS, geboortig van *Hantum*, die reeds voor zijn achttiende jaar, om zijne groote bedrevenheid in de mathematische en natuurkundige wetenschappen, daarin den graad van Doctor bekwam te *Franeker*, en vervolgens ook daar en naderhand te *Groningen* de wijsbegeerte met roem heeft onderwezen.

Niet minderen lof verdient zijn zoon SEBALDUS JUSTINUS BRUGMANS, die te *Franeker* geboren, zich eerst met vlijt en vrucht op de wiskunde toeleide, en daarna zich met roem aan de natuurkundige wetenschappen heeft overgegeven. Hij was eerst te *Franeker* hoogleeraar in de wijsbegeerte, en naderhand te *Leyden* in de natuurkundige wetenschappen.

PYBO STEENSTRA, te *Franeker* opgevoed, om eene toe-

Wumkes.nl

vallige wonde voor andere bezigheden ongeschikt, begon zich op het leeren der mathesis toe te leggen, en is door NICOLAAS YPEY daarin zoo ver gebragt, dat hij eerst te *Franeker* en naderhand te *Leyden* daarin in het bijzonder onderrigt heeft gegeven, tot dat hij eindelijk aan het Amsterdamsch Athenaeum tot Lector in de mathesis verkozen, dat vak door onderwijs, woorden en geschriften verrijkt heeft.

Een weinig later heeft met roem Franekers Hoogeschool verlaten BENJAMIN BOSMA, die te *Amsterdam* zoowel de natuur- als wiskundige wetenschappen met lof heeft onderwezen, en zich ook door zijne geschriften heeft bekend gemaakt.

HENRICUS AENÉE van *Oldemirdum*, is ook aan Frieslands Hoogeschool onderwezen, en naderhand te *Amsterdam* professor in de wiskunde zijnde, heeft hij daar met zeer veel vrucht PETRUS NIEUWLAND in dit vak onderwezen, en door zijne schriften en raadgevingen het vaderland veel nut gedaan en doet dit nog.

Zoo maakte ook OBBO SIKKES BANGMA van *Arum* te *Amsterdam* zijn naam en fortuin. Deze zijn eigen leermeester zijnde, werd om zijne bekwaamheid in de wiskunde eerst tot onderwijzer gekozen aan het kweekschool voor de zeelieden aldaar, en naderhand geroepen om diegenen te examineren, die van hunne vorderingen in de *Loxodromie* blijken wilden geven.

Behalven dit soort van wiskundigen, zijn er nog anderen, die, ofschoon ook in de bespiegeling zeer bedreven, zich echter meer op het werktuigelijke toeleggen, en al wat zij zich voorstellen, met de grootste kunst maken, en aan de hoogste fijnheid van uitvindingen, de

Wumkes.nl

grootste handigheid van uitvoering paren. Ook op zoodanigen kan *Friesland* roemen, en wel op niet weinigen, waarvan de meesten hunne eigen leermeesters in dat vak, zich door schranderheid van uit te denken, en in kunst zeer beroemd hebben gemaakt.

Om geene andere voorbeelden te bezigen, zij hier genoemd WIETZE FOPPES DONGJEMA, een uitmuntend landmeet- en sterrekundige en tevens een voortreffelijke vervaardiger van optische en astronomische instrumenten, zoo als hij eens in het bijzonder getoond heeft, en wel vooral door op bevel van de Staten van *Friesland* een' optische toestel te vervaardigen voor den doorgang van Venus door de zonnekring in 1761, hetwelk hij met zooveel lof heeft uitgevoerd, dat de Staten hem ter belooning, eene jaarlijksche bezoldiging schonken. En dit alles had hij van zich zelf geleerd, daar hij eerst zijnen vader als timmerman in diens werk hielp en bijstond, waarom het dan ook minder te verwonderen is dat zijne schriften die kieschheid en duidelijkheid missen, die men alleen door onderwijs verkrijgt.

Dezen was in tijd en geluk gelijk, en in kunst misschien hooger JAN VAN DER BILDT, de roem van *Friesland* en van *Franeker*. Hij werd te *Vrouwen-Parochie* op het *Bildt* (waarvan hij zijnen naam ontleend heeft) geboren, zijn vader was een timmerman, en hij nam ditzelfde handwerk daar ook bij de hand, maar zijnen natuurlijken aanleg allengskens opvolgende, hield hij zich eerst met het herstellen van horologien bezig, vervolgens met der woon naar *Franeker* vertrokken, begon hij daar optische instrumenten te herstellen, en bragt het eindelijk zoover,

Wunkes.nl

dat hij een groot werktuigkundige werd, vooral in de optica, en zijn naam beroemd maakte niet alleen hier, maar ook buitenlands, door het vervaardigen van telescopen, die de besten van engelsch maaksel evenaarden en in sommige opzigten zelfs overtroffen.

En met deze twee mannen was het in dezen niet afgedaan, maar ook nu nog leeft des laatsten kleinzoon BAUKE EISMA VAN DER BILDT, die met zijnen grootvader in kunst en roem wedijvert. En nog niet lang is overleden SIBREN TEAKES VAN DER FLIET, een oorspronkelijk mechanicus, dien men lof mag toekennen. En onlangs is te *Harlingen* overleden de beroemde werktuigkundige TJEERD RADSMA, die een zeker hemelsch planisphaerium met een horologie vereenigde, hetwelk den dagelijkschen en jaarlijkschen loop der zon met een verwonderlijke kunst navolgde.

Doch er zijn bovendien nog andere voorbeelden, die ons verbazen. Ik bedoel ARJEN en ALBERT ROELOFS, die hunnen broeder PETRUS die geen' minderen lof verdient, overleefd hebben. Dezen namenlijk boeren te *Hijum*, beoefenden gezamenlijk de mathematische wetenschappen reeds van kindsbeen af, tot uitspanning, zonder eenigen leermeester, en verkregen daarin groote kundigheden. Maar zich met de bespiegeling niet alleen vergenoegende, legden zij zich ook toe op het vervaardigen van onderscheidene en meest optische instrumenten. Ook maakten zij zich tot astronomisch gebruik eene pendule, welke zij door hunne allernaauwkeurigste waarnemingen naar den loop der zon en sterren regelen; buitendien vervaardigen zij nog steeds telescopen naar de nieuwe theorie van hunnen broeder

Wumkes.nl

PETRUS, en beschouwen met dezelve onvermoeid den loop der sterren, en de oppervlakte en gedaante der hemelsche ligchamen.

Aan dezen is door dezelfde studien en door eene opregte vriendschap, hoewel veel jonger dan hij, verbonden SIJDS JOHANNES RIENKS te *Hallum*, die de landbouw beoefenende, zijnen ledigen tijd aan mechanische en optische studiën wijdt. Deze vernuftige kunstenaar vervaardigt allerlei optische instrumenten en ook onderscheidene telescopen naar de theorie van meergemelden PETRUS, en doet dit alles zonder hulp, zooverre zelfs dat hij de stof voor de spiegels zelf giet, en dezelve met onvermoeiden ijver polijst. Zijne telescopen zijn zoo voortreffelijk, dat naar het oordeel van den Hoogleeraar, geene telescopen hoegenaamd, die dezelfde lengte van pijp hebben, met de zijnen in eenige vergelijking kunnen komen.

Dit zijn betoog besluit de Hoogleeraar met kortelijk nog te vermelden het zoo wijdberoemde *Planetarium*, dat door den grooten en kundigen EISE EISINGA vervaardigd, en tot sieraad van *Franeker* verstrekt, doch daar dit zeer volledig en tot grooten lof der vervaardigers beschreven is door JOHANNES HENRICUS VAN SWINDEN rekent de Hoogleeraar het te regt onnoodig, in zijn lof breeder uit te weiden, en meent door het groote getal van voorbeelden voldingend aangetoond te hebben dat *Friesland* bestendig door zekere weldaad der natuur, ten overvloede vruchtbaar geweest is in mathematische vernuften, na al hetwelk hij overgaat tot de gewone plegtigheden, en besluit hij zijn fraaije redevoering met fraaije en gepaste aanspraken aan ambtgenooten en anderen.

Mr. U. A. EVERTSZ.

Wumkes.nl

AAN IEMAND DIE GEVOEL HAD.

Gij hebt gevoel? .... en kondt den knaap verjagen,
Die op uw' drempel bad van honger om wat brood?
Die, neen voor zich niet eens, voor moeder slechts kwam vragen,
Die, krank, ter dood toe krank, toch niemand hulpe bood?

Ach! de arme, zieke vrouw lag op wat stroo daar neder,
En niets, neen, niets was daar, wat haar verkwikken kon;
Haar knaapje had ze alleen, hij minde moeder teeder;
Maar, ach! wat kon hij doen, die nog geen penning won?

Wat zou hij in dien nood, wat kon hij doen dan vragen?
O, ligt verkreeg hij iets voor moeder op zijn beên!
Gij hoordet zijn gekrijt, zijn hartverscheurend klagen,
Zijn, ach! zoo naar, verhaal, en vloogt ter hulp niet heen? . . .

Gij hebt gevoel? .... gevoel voor 't edele, voor 't schoone? . . .
Ja, 'k heb den traan bespied, die in uw oogen blonk,
Toen op het schouwtooneel, bij 't ruischen van de toonen,
Cefiso's bittre klagt de volle zaal doorklonk.

Gij hebt gevoel? .... Ja, 'k zag u opgetogen,
Vol van bewondering, geroerd bij 's dichters lied;

Wumkes.nl

Maar de armoe laat u koud, de rampspoed onbewogen —
Helaas! het waar gevoel, neen, dat, dat kent gij niet.

Dat hemelsche gevoel, de liefde tot de broed'ren,
Die, waar ze ellende vindt, zoo gaarne helpen wil,
De hoogste zaligheid van edele gemoed'ren
Is aan uw harte vreemd; uw borst is koud en kil.

't Gevoel, dat gij bezit, is schijngevoel, niets meerder;
Gevoel voor grootheid, glans, voor 't klatergoud der aard;
En roeme men u ook als schoon- en kunstvereerder,
Voorwaar! uw leven is der menschheid luttel waard.

G. Colmjon.

Wumkes.nl

JENS LÜNG.

(Eene noordfriesche sage naar HANSEN gevolgd.)

Toen JENS LÜNG te *List* woonde, een dorp aan het noordeinde van het eiland *Sylt*, kwam er omstreeks 1362 een vreesselijke storm, vergezeld van eene zoo hooggaande zee, dat geheel *List* verging op de kerk na en JENS LÜNG's huis, en dat alle bewoners verdronken behalve JENS LÜNG en eene jonge dochter MET of MERRET geheeten. Hoewel er nu geene andere menschen meer te *List* waren, gingen toch JENS en MET, die nu zijne vrouw wierd, des zondags naar de kerk even als weleer. Daar er geen pastoor of koster aanwezig was, hief JENS een gezang aan en MET las een gebed. Zoo leefden zij nog eenige jaren te *List* in vrede en godsvrucht.

Maar toen nu de Denen kwamen en zich van *List* meester maakten, en twee mannen van *Fanö* begonnen huizen te bouwen op *Meelhorn*, ergerde JENS zich bijna dood. Het zand begon zich ook om de kerk op te hoopen en den toegang te belemmeren. Toen hield JENS het er niet langer uit, hij sloopte zijne hut, laadde den afbraak in zijn grooten ever, nam ook nog uit de oude later geheel in het zand verdwenen kerk het altaar mede, en zeilde zuidwaarts naar *Hornum*.

Hij had het voornemen in het *Wardundal* op *Hornum*,

Wumkes.nl

ter plaatse waar de oude kapel te *Wardum* eertijds gestaan had, voor zich een huis te bouwen, en aan het oosteinde zijner woning, tot uitoefening van zijne godsdienst, het altaar weder op te richten, voor zich en zijne vrouw en misschien ook voor anderen. Doch daar hij, om geen opzien te baren, bij nacht van *List* was afgezeild, en langs de westzijde van het eiland zuidwaarts koers zette, kwam zijn schip, terwijl het water gevallen was, in den donker wat te na aan het strand bij *oud-Rantum* en bleef daar zitten. Dit ongeval zoude misschien aan de Rantumers onbekend gebleven zijn, als JENS LÜNG niet een haan aan boord gehad had, die door zijn kraaijen in den vroegen morgenstond de naast bijwonende Rantumers uit den slaap wekte. Deze ijlden, zoodra zij het gestrande schip bemerkten, naar den oever en bij JENS aan boord, om hem te helpen zijn schip te ligten en weder vlot te maken. Zij wisten wel niet of zij de zaak voor eene schipbreuk moesten houden, daar zij geene lichten en vloedkalveren als voorteekenen gezien hadden; maar zij wilden toch JENS overreden en zelfs dwingen, om zijne scheepslading te *Rantum* aan land te brengen. Doch JENS LÜNG vertrouwde hen niet, en meende, dat zijn schip met de vloed wel weer vlot zoude worden. Daarbij was hij een groot en sterk man, en weerde de Rantumers af, zoo goed als hij konde. Hij vermogt echter niet te verhinderen, dat zij zijne kosbaarste altaargereedschappen, als zilveren kandelaren, kelk, schalen en dergelijke, benevens zijnen waakzamen schoon gevederden haan hem ontstalen. De Rantumers hadden vroeger nooit zoo'n mooije vogel gezien, en waren er zeer blijde mede.

Wumkes.nl

Zij hadden destijds twee kerken, de Westerzeekerk en de Raadburgs kapel, maar sedert vele jaren geen pastoor, en leefden daarom nagenoeg als heidenen. Toen nu de haan hen alle morgens door zijn gekraai tot vroeg opstaan en tot den arbeid opwekte, benoemden zij hem tot pastoor; en eenigen meenden zelfs, dat hij hen aanspoorde tot geloof en gebed, daar hij telkens riep: kijk naar om hoog, hoog.

Het schip van JENS LÜNG intusschen was, toen de vloed opkwam, weer vlot geworden; en hij was verder zuidwaarts door het Hornumergat in de bocht bij den *Byder* gezeild, en was niet verre van den *Grootvlie* (twee duinen) ten anker gekomen. Hij begon nu ongehinderd, maar ook zonder hulp zijn schip te ontladen, en zijn nieuw huis in het *Wardundal* te bouwen. Hij had een wrok op de Rantumers, wilde niets meer met hen te doen hebben, versmaadde hunnen omgang, en nam het hun bijzonder kwalijk, dat zij, zoo als hij hoorde, in de Westerzeekerk, in plaats van God te dienen, speelden en dansten, en uit de hem ontroofde gewijde bekers hier dronken.

Overigens leefde hij verscheidene jaren in rust en vrede in zijne nieuwe woning in het *Wardundal*, en diende God bij zijn eigen altaar op zijne wijze. Zijne vrouw schonk hem hier twee kinderen, een zoon die JACOB, en eene dochter die ELLEN heette. Maar alles duurt slechts een tijd lang, en de rust en het geluk van JENS LÜNG op *Hornum* duurden ook maar eene korte poos. Het kwam den Paus ter ooren dat de Rantumers en de meeste menschen op *Sylt* zoo goddeloos en heidensch leefden en dat er

Wumkes.nl

geene christen-priesters op het eiland waren. Toen zond hij boden aan den koning van *Denemarken*, opdat deze het geestelijk bestuur over alle kerken op *Sylt* mogt regelen, dan zoude de Paus voor ieder kerkaltaar een priester zenden.

Nu begon JENS LÜNG te bedenken: „ik heb ook een altaar, en de mannen van den Paus konden mij wel eens mijn huis ontnemen, en voor zich tot een kapel of woning inrigten, of de diefachtige Rantumers, die zelve geen onbezoedeld altaar meer in de kerk hebben, konden mij het mijne willen ontrooven." Daar hij nu dezen het minst van allen zijn dierbaar altaar gunde, besloot hij, om alle onaangenaamheden voor te komen, zijn altaar te schenken aan de kerk te *Eidum*, die noordelijker lag als de Westerzeekerk en slechts een klein, zoo genoemd Maria-altaar bezat. Hij wilde dan in 't vervolg aan de Godsdienst in deze kerk deelnemen, hoewel die tamelijk ver van zijne woning verwijderd was. Zijne schenking werd voltrokken, en de kerken op *Sylt* bekwamen weder christen-priesters, de Westerzeekerk, de Eidumer-, de Keitumer- en de Morsumerkerk ieder twee pastoors. In de veelzins ontwijde en verontreinigde kerken moesten nu groote reinigingen en veranderingen te werk gesteld worden. Op de altaren plaatste men de beeldtenissen van Apostelen, moeder MARIA, een of anderen Heilige of Paus, en liet ze op nieuw verwen en vergulden. Vervolgens werden de altaren en kerken op nieuw gewijd en de laatste met namen begiftigd. De kerk van *Westerzee* kreeg den naam van St. Pieterskerk, de *Raadburgs*kerk werd St. Maria, die te *Eidum* St. Nicolaas,

Wumkes.nl

te *Keitum* St. Severinus, en te *Morsum* St. Martinus genoemd. Het nieuwsgierige en bijgeloovige volk kreeg bevel om voortaan niet alleen God en CHRISTUS, maar ook de Moeder MARIA, de Apostelen en andere martelaren, en zelfs hunne beeldtenissen te aanbidden: in geval van ongehoorzaamheid werd men met kerkelijken ban, vagevuur en helsche straffen bedreigd. Doch JENS LÜNG vernam, wegens de eenzame ligging van zijn huis, weinig van dit alles. Hij was echter godvreezend en heilbegeerig als te voren, en besloot eens den eerstvolgenden zondag de nieuw ingerigte godsdienst in de kerk te *Eidum* bij te woonen.

Op zijn gang naar de kerk heeft hij misschien ook wel gedacht, dat men hem wegens zijn altaar groote vreugde en eere bewijzen zoude. Vol verlangen naar God en deelneming aan eene waardige godsvereering; vol verwachting van hetgene hij zien en hooren zoude, betrad hij de kerk. Maar hoezeer werd hij teleurgesteld. Zijn altaar herkende hij niet meer; dat was niet alleen nieuw opgeschilderd, maar ook geheel veranderd, voornamelijk door twee ruwe figuren, die men op het middenstuk van het altaarblad, naast God den Vader en Moeder MARIA geplaatst had, en die hem aangeduid werden als twee Deënsche Heiligen, St. JURJEN en St. NIELS. Hij meende van ergernis en schaamte met zijn altaar in den grond te moeten verzinken. Maar als nu de schare voor deze beelden nederknielde, en naar het voorbeeld en de aanwijzing der priesters, dan Moeder MARIA, dan St. JURJEN en dan St. NIELS aanriep, en daarbij allerlei vreemde ceremonien maakte, — was de maat van

Wumkes.nl

ontsteltenis en godsdienstige verontwaardiging bij den vromen eenvoudigen grijsaard vol. Te midden van de knielende menigte was JENS alleen blijven staan, en nu eischte men van hem, dat hij ook zijne knieën zoude buigen voor de Heiligen en hunne beelden. Doch hij sprak: „levend niet!" trok zijn mes uit de schede, stootte het zich zelven in de borst, en viel midden in de kerk neder onder den uitroep: „liever dood, als slaaf der priesters."

De vrome weduwe in 't *Wardundal* voedde hare kinderen op, al was het ook in armoede, kommer en zorg, toch in godsvrucht en eerlijkheid, vlijt en spaarzaamheid. Zij bad alle morgens en avonden en leerde hare kinders ook bidden. Zij had eene koe en eenige schapen, zij spon en breidde wol, en maakte dakstrikken van duinhelm. Zij spoorde hare kinderen aan om mede te arbeiden, en verhaalde hun des avonds bij de traanlamp van God en goede menschen.

Hare dochter groeide aan hare zijde op, als eene jonge loot uit den wortel van een edelen stam, en werd al meer en meer het evenbeeld harer moeder. De zoon daarentegen was, gelijk het scheen, een wilde loot; hij was een slaperige, trage jongen, die of niets deed, of zich alleen bezig hield met hetgene hem aanstond. De moeder kon niets met hem aanvangen; begon zij iets goeds, dan verzette hij er zich tegen, of sliep er bij in. Zond zij hem naar de koe of de schapen, dan moest zij gewoonlijk, na verloop van eenige uren, zelve het veld opgaan om hem te zoeken, en vond hem dan vaak aan het strand of bij een poel, bezig met van stukjes hout scheepjes te snijden

Wumkes.nl

en die in het water te laten drijven. Wilde zij hem door vermanigen, lessen of verhalen tot het goede leiden, dan viel hij in slaap. Strafte zij hem, dan verzette hij zich met geweld. Zij had dus veel verdriet van haren zoon; en op geheel *Hornum* noemde men hem wegens zijne traagheid JACOB Luiaard of JACOB Langzaam. Niemand twijfelde er aan of hij zoude een nutteloos wezen worden. Hij sprak zelden, lachte nooit, slenterde gewoonlijk lui en eenzaam aan het strand of in de duinen rond, of lag ergens te slapen of gedachtenloos naar den hemel of de zee te staren. Zoo groeide hij op en met zijne krachten namen ook zijne slechte hoedanigheden toe. Zelfs de toenmalige pastoor te *Rantum*, Heer ALBERT, wien de weduwe haren nood geklaagd had, vermogt niet den knaap te veranderen.

Toen JACOB grooter werd, stond hij vaak midden in den nacht op, ging buiten weten van de moeder uit, en kwam eerst tegen den morgen terug. Niemand wist, waar hij dan was, of wat hij uitvoerde. Slechts wanneer de moeder soms des morgens eene zoo bot, een haas of eendvogel in de keuken vond, of een nieuwen voorraad brandhout aan den haard, dan kon zij gissen waar JACOB dien nacht geweest was. Maar dan sliep hij ook des anderen daags des te langer en vaster.

Hij speelde vaak en gaarne met eene kleine witte kat, die niet bij hen te huis behoorde, maar uit het dorp *Rantum*, soms bij dag, maar vaker nog bij nacht, naar *Wardundal* oversloop, en zoo als ELLEN, eens had waargenomen, JACOB op zijne nachtelijke omzwervingen vergezelde.

JACOB was intusschen volwassen geworden, en even als

Wumkes.nl

zijn vader groot en sterk, maar zette nog altoos zijne nachtelijke wandelingen voort, en scheen ze zelfs verder uit te strekken, daar hij steeds later huiswaarts keerde. Eindelijk bleef hij geheel weg, en bragt daardoor zijne moeder en zuster in groote angst en zorg, zoo dat de laatste begon hem overal op het eiland te zoeken.

In dien tijd lieten zich vaak, gelijk vroeger ook al nu en dan, vreemde visschers, strand- en zeeroovers aan de zuidelijke spits van het schiereiland *Hornum* en in den bocht bij den *Buder* zien. Zij kwamen echter zelden in de dorpen van het eiland, en hadden, voor zoover men wist, nog nooit een Sylter eenig leed gedaan. Op zekeren dag nu als ELLEN weder om haren broeder zocht, waagde zij zich ook naar de zuidspits van het eiland, in de hoop van hem daar te zullen vinden. Doch juist was toen een Zweedsch roofschip bij den *Buder* aangekomen, waarvan ELLEN niets wist. Zoodra de goddelooze roovers het schoone meisje aan de punt van het schiereiland gewaar werden, ontvonkte hunne lust. Zij stegen aan land, en liepen het arme onschuldige kind na, dat schuw als een gejaagde haas zich nu onder een helm-boschje zochte te verbergen, en dan weder verder liep naar de landspits toe. In hare angst zag zij wel om, of er eene andere weg tot ontkomen over was, want zij stond reeds op de uiterste punt van het eiland; maar daar was geen. Voor zich had zij de zee, achter haar de roovers, die al nader kwamen en haar zoo aanstonds zouden inhalen. Toen dacht zij zonder twijfel aan haren vader en zijnen dood. Zij nam een schielijk besluit, beval hare ziel aan God, stortte zich in zee en verdronk voor de oogen

Wumkes.nl

van hare meedogenlooze vervolgers. Zoodanig was het uiteinde van de deugdzame ELLEN, die liever dood, dan onteerd en de slavin van roovers wilde zijn.

Na het verlies van hare beide kinderen meende de oude, eenzame weduwe van droefheid te sterven, en te moeten verhongeren. Want zij was al zoo oud en zwak geworden, dat zij niet meer werken, en naauwelijks de deur meer uitgaan konde. Doch toen zij na de ondervondene ramp hare gedachten weder verzamelde, stelde zij haar vertrouwen, gelijk voorheen, op God, en begon weder te bidden om zijne hulp en zegen. Zij hoopte, de goede God zoude haar wel goede menschen toezenden, die zich over haar ontfermen en haar in hare laatste dagen verzorgen zouden. Wat zij gehoopt had, gebeurde echter niet. Maar wel kwam de witte kat, die intusschen groot en dik was geworden, weder bij haar in huis, vleide en streelde haar, en week niet van hare zijde, al wilde zij ze ook wegjagen. Slechts als het nacht was, en de oude vrouw op bed lag en sliep, sloop de kat weg, ving vogels en visschen, en droeg die bij de oude vrouw in huis; soms sleepte zij eijeren mede, die zij uit nesten der vogelen, of een haas, die zij uit de strikken der jagers gehaald had. Op zulk eene wijze onderhield het schrandere, medelijdende dier de oude vrome weduwe in het *Wardundal* meerdere jaren, en deze erkende daarin eene beschikking van God, dien zij alle dagen voor zijne genade dankte.

Doch die meewarige kat, was ook geene gewone kat, zij was een schoon meisje, KRESSEN genaamd, uit *Rantum*, dat reeds jong de geheime kunst geleerd had, om zich in eene

Wumkes.nl

kat of ander dier te veranderen, en jonge mannen te betooveren. Zij speelde als katje met den knaap, den langzamen JACOB, maar ontstak als meisje een liefdevlam in het hart van den jongeling. En zij was de kat die JACOB op zijne nachtelijke wandelingen langs het strand in de duinen vergezelde, als hij vogels of visschen ving, of aangespoelde goederen verzamelde, waarbij zij hem voor gevaren waarschuwde en beschermde. Doch wat was er van JACOB geworden?

Op zekeren morgen, nadat hij alleen had rondgezworven, zag hij een Helgolander visscherman, die met de vloed kwam opzeilen, door het Hornumergat de bogt invaren. Het schip kwam ten anker en de schipper riep JACOB toe: „Hoor eens, vriendje! ik heb daar buiten bij het visschen mijne beide knechten verloren. Gij schijnt kloeke leden aan het lijf te hebben en wel voor twee te kunnen werken. Wilt gij een goed stuk geld verdienen, dan zal ik u met mijne jol afhalen; of anders weet gij misschien mij wel een anderen man van het eiland te bezorgen."

„Haal mij maar af," antwoordde JACOB, „ik zal met u varen." En binnen vijf minuten was hij aan boord. Toen de eb begon te vallen, ligte de schipper zijn anker en zeilde weder weg. Nu was JACOB matroos en haringvisscher, hij diende den schipper goed, die wel met hem te vreden was en hem rijkelijk beloonde.

Eerst een geruimen tijd daarna schijnt het op *Sylt* bekend geworden te zijn, dat er in den omtrek van *Helgoland* zoo vele haringen gevangen werden, aan welke visscherij de Sylters vervolgens deelnamen. Doch hoe ston-

Wumkes.nl

den allen verwonderd, toen zij bevonden dat hun landsman, JACOB Luiaard, al voor hen op *Helgoland* aangekomen en zich reeds bezig hield met de haringvangst, die voor de Sylters zoo belangrijk werd, dat zij later een haring als wapen in hun landszegel aannamen. JACOB Luiaard is zoo doende de eerste Sylter haringvisscher geweest, en daarom zeide men later dikwijls van hem: Eens in zijn leven heeft JACOB Langzaam hard geloopen en is toen voor alle zijne landslieden aangekomen. Van een traag mensch zegt men ook met een spreekwoord: JACOB is hem voorbij geloopen.

In 1436 leden de Rantumers even als hunne naburen ontzaggelijk van den Allerheiligen-vloed. Hun vee was verdronken, hunne voorraad bedorven, hun huisraad en zelfs hunne woningen vernield of weggespoeld. De eenig overgebleven hoop was gevestigd op de terugkomst van hunne zonen en broeders, die sedert het voorjaar met de haringvangst bij *Helgoland* bezig waren. Doch eer die aankwamen, werd het ongeluk der Rantumers voltooid, door een overval van de vreesselijke zeeroovers, die den naam droegen van Victaliebroeders of Likedeelers. De storm had hunne schepen zwaar beschadigd en genoodzaakt de rede bij den *Buder* op te zoeken.

Eenige van hunne schepen waren gelukkig binnen gekomen, andere bij *Hornum* en *Amrum* op het strand geloopen en stuk geslagen. Vele zeeroovers kwamen bij de schipbreuk om, maar de overgeblevenen stormden den volgenden dag hongerig en naar buit begeerig van *Hornum* op *Rantum* los. Wat de golven gespaard hadden, werd nu in het ongelukkige *Rantum* eene buit der goddelooze rovers,

Wumkes.nl

Zelfs zochten zij onder de puinhoopen van de Westerzeekerk het lood van het dak en de torenklokken op, en sleepten ook die zware vracht naar hunne schepen.

Toen zij op hunnen terugtogt naar den *Buder*, het eenzame, als door een wonder bij de overstrooming bewaard gebleven huis in het *Wardundal* ontdekten, roofden zij, dewijl zij daar niets beters vonden, de fraaije witte kat weg, stopten haar in een zak en hoe zeer de oude blinde MERRET ook bad, en hoe jammerlijk de kat miaauwde, sleepten zij haar mede.

Intusschen hadden de Likedeelers zich overladen met hunnen buit, en daardoor waren zij te laat op hunnen terugweg. Het was reeds donkere nacht geworden, toen zij de ankerplaats aan den *Buder* bereikten. Maar toen zij daar aankwamen, vonden zij tot hunnen schrik eene groote menigte visschersvaartuigen, deels in de bocht geankerd, deels in de opvaart ingezeild, en die schepen zoowel als den oever met menschen, namelijk de pas uit zee aangekomen visschers bezet. In de duisternis van den nacht konden zij echter niet terstond onderscheiden of de nieuw aangekomenen vriend of vijand waren. Zij riepen daarom hun de leuze der Likedeelers toe: Gods vriend en aller menschen-vijand! De anderen antwoorden eerst niet, tot dat de meesten hunner geland waren en zij zich sterk genoeg gevoelden om het gespuis, wier schepen zij dadelijk als van de beruchte Victaliebroeders herkend hadden, te weerstaan. Toen riepen de Sylters, want zij waren de van de haringvangst teruggekeerde visschers, hun de leuze der eilandvriezen tegen: Waar een aas is, daar verzamelen zich de raven.

Wumkes.nl

Nu wisten de beide partijen, waar zij aan toe waren. De Likedeelers merkten echter weldra, dat zij de minderheid uitmaakten en waagden zich daarom niet in strijd met de talrijke Sylters, maar lieten schielijk de zwaarste van hunne geroofde goederen in zee zinken, lieten een ander gedeelte in eene duinkloof achter, en namen met hunne kostbaarste schatten den terugtogt noordwaarts langs de Hornumer duinen aan. De Sylters vervolgden hen, zoodra zij hunne eigene en de genomene vijandelijke schepen behoorlijk vertuid en met wachten voorzien hadden.

De laatste der teruggekeerde Sylters, die met veel geld aan land steeg, was luije JACOB. Hij konde wegens zijne zware vracht geld en wegens zijnen langzamen aard, de overigen niet volgen. Toen hij nu in de hem goed bekende streek zich den weg wilde bekorten, met door eene duinkloof te gaan, vond hij daar vele achtergelatene goederen der roovers, en onder anderen ook een zak, waaruit zachte klaagtoonen, als van een weenend kind, voortkwamen; JACOB opende den zak en zie — daaruit kwam zijne geliefde, nog altijd even bloeijende schoone bruid van voorheen. Hij omhelsde en kustte haar hartelijk en zij beantwoordde zijne liefde, want onder alle wederwaardigheden was zij hem altijd getrouw gebleven. Zij verhaalde hem nu, wat met haar, en zijne moeder, en met *Oud-Rantum* en *Eidum* in zijne afwezigheid was voorgevallen; en hij deelde haar in het kort mede, wat hij ondervonden had, hoe hij op eene eerlijke wijze veel geld verdiend had, en dat nu thuis bragt om daarmede den grond te leggen tot zijn en haar geluk, en om zijne oude vrome moeder hare laatste

Wumkes.nl

levensdagen te veraangenamen. Beide verheugden zich hartelijk in het wederzien, en hun toekomstig geluk. KRESSEN hielp hem zijne zware geldzakken dragen, beloofde hem zich nooit weder in eene kat te zullen veranderen of de oude hekserij bij de hand te nemen, en arm in arm gingen zij naar de oude moeder in het *Wardundal.*

Als besluit voeg ik hier nog eene opmerking bij ten aanzien van de tijdsbepalingen in deze sage voorkomende.

Groote PIER zoude in 1479 van *Sylt* gevlucht zijn, in den ouderdom van 26 jaren. Dus zoude hij geboren zijn in 1453.

Na eene afwezigheid van 11 jaren is hij in 1490 naar *Sylt* terug gekeerd, en verzamelt vervolgens zijne vloot vrijbuiters. In 1515 trekt hij naar *Friesland*, om de Hollanders te bestrijden, en moet toen 62 jaren oud geweest zijn en tot zijn 67 jaar in deze streken zich hebben opgehouden. Na 1520 is hij van hier verdwenen, en de Sylter verhalen laten hem ook kort daarna zijn einde vinden.

Ten aanzien van zijn vader JACOB LÜNG is de eenige tijdsbepaling dat hij de eerste haringvisscher van *Sylt* geweest is. Nu is de haringvangst der Sylters begonnen omstreeks 1425, en voor dit tijdstip had reeds sedert eenigen tijd JACOB zich op *Helgoland* opgehouden. JACOB LÜNG zoude daarna te rekenen in het begin der 15e eeuw geboren zijn, kort na 1400.

De grootvader JENS LÜNG zoude in den vloed van 1362 alleen overgebleven zijn van de bewoners van *List*, en eenigen tijd daarna zijne woning naar *Hornum* overgebragt hebben. Was hij nu in 1362 reeds volwassen, dan zoude

Wumkes.nl

hij omstreeks 1340 geboren zijn. Die jaartallen 1340, 1400 en 1453 liggen te ver uit elkander om de afstamming zoo aan te nemen als de sage ze geeft. Zijn JENS en JACOB LÜNG voorvaderen van Groote PIER of PETER LÜNG, dan dienen er nog twee generaties tusschen gesteld te worden, zoodat JACOB LÜNG de grootvader en JENS LÜNG de overoudgrootvader van PETER geweest is.

Dr. J. G. OTTEMA.

BLADVULLING.

't Was den 20 December 1748, dat door de Heren Scholarchen te *Franeker* in *Vriesland*, 't examen in de *Latynsche* Scholen gedaan wierdt, waar in onder anderen hadde uitgemunt het Zoontje van den Heer R. TERPSTRA, Oud-Burgemeester dier Stadt, aan welke, niet boven 6 Jaren en 10 Maanden Oud, door gemelde Heren, om deszelfs verwonderlyke en uitstekende vermogens, door 't gerucht bekend, nader te beproeven, in de Conrectors Schole een *Thema* wierd opgegeven, 't geen door dat Kind op staande Voet niet alleen in 't *Latyn*, maar ook in 't *Grieksch*, *zonder fouten* overgezet wierd. — Europische Mercurius. January 1749. bl. 81.

A. J. B.

Wumkes.nl

OP IT BOASK FEN MINNE EN LIEUKJEN.

My tocht, ik moast in rîmke meitse,
  Nou MINNE oan LIEUKJEN keppele is;
In grapke seil hier fêst wol smeitse
  Op sok in feest, of ik ha 't mis,
  En 't haget grif it jonge pear,
  Dat ik mei 'n rîmke hiar forear.

It mei my yet as jister tinke,
  Dat hy for 't earst by 't fanke kaem;
Hia scoene sûkelade drinke;
  't Wier 't earste fet, dat hy dêr naem,
  Howol hy, leau 'k, wol wollen hie,
  Dat dat hwet korter doerre hie.

It ken al wonder aerdich renne!
  Hy wier hier by sîn broer in dei,
Do woed er hier of dêr ris hinne.
  Nou hied er LIEUKJEN sioen en sei:
  „Dy liket lang net quea, sa wier!
  Broer, is dy faem op skien pompier?"

Wumkes.nl

Sîn broer dy sei, hy wist net better,
As hia hie 'n poaske er neat oan dien;
Mar mei dat al, it blîkte letter,
Der kaem yet al in oaren ien:
Welnou, it oare hie ek fêst,
In onbegrîplik wonder wêst.

Mar dêrom net, de feint koe blieue,
Hy stie de faem bysonder oan;
Woe Lou, hiar fryer, 't earst net lieue,
De boel wier do for him bedoarn.
Hy kaem er yet in kear of twa,
Men 't hoefde n't mear, dat wier mar sa.

Do de oare fammen dêr fen hearden,
Hia sprieken skande oer Lieukjens dwaen,
Mar 't wier sa slim net as se bearden:
Hia tochten mocht it sa beslaen,
Dat Minne 'm wer foroarje woe,
'k Lieu net, dat *ik* him ôfslaen scoe.

En oaren tochten: as de simmer,
Nou niunkelîtsen giet oan de ein,
Dan wirdt it for sa 'n fryer slimmer,
To kommen om de trêdde snein;
In ûre of fiif troch tsiok en tin!
Wis, gau het hy sîn nocht dêrfen.

Wumkes.nl

En dat wier wrîchtich redt, sa 't like;
  Hy hied er wêst in kear of saun
Geswoeren om de trye wike,
  Do bleau er stil in 't Wetterlân,
  En do tocht elk, dy boeresoan
  Stekt LIEUKJEN wis de gek hwet oan.

En mannich frîster fen hiar kinde,
  Oars ek wol mei hiar op en ût,
Dy hiar sa 'n gnappen feint forginde,
  Dy tochten: MINNE is fêst in gût;
  Hy skînt net folle om LIEUK to jaen,
  Oars scoed er ommers sa net dwaen.

't Skînde ek, dat LIEUKJEN sels sa tochte;
  Hwent do der LOU de rook fen hie,
En 't wer op ny by hiar bisochte,
  Bifoun er, dat er wolkom wie,
  Elk, dy dat hearde, tochte gau:
  Nou wirdt it hwet mei LIEUK en LOU.

By brek fen brea, den ît men koarsten;
  Sa tochte LIEUKJEN nou ek mar;
Howol hia 't nimmen sisse doarste,
  Hia halde MINNE yet for kar.
  Om 't LOU graech by hiar wêse woe,
  Biholp se hiar mei him sa 't koe.

Wumkes.nl

De fammen woene er graech op fitte,
  Hia seyen: „Nou wirdt eart wer foer;
Dy fremde fryer lit hiar sitte,
  Nou het se LOUKE wer oan 't snoer,
  As LOU der langer hinne rent,
  Den wirth er ek in sleaue fent."

Mar ho 't it onder fiouer eagen
  Mei LOU en LIEUKJEN gong en stie,
Ho hy hiar faek om 't jawird pleage 'n
  Ho hia dêrfen ofkearich wie,
  En nea sîn hope fiedsel jowch:
  Gjin ien dy dêrfen kennis droech.

En LIEUKJEN hope yet in 't stille,
  Hia wist hwet MINNE tsjin hiar sei,
Of scoe 'r in falskert wêse scille?
  Den smiet er sels sîn eare wei!
  Tocht se alles oer, den hie se moed,
  En tocht, it komt wis ienkear goed.

Hia hie 'n aldomke yet, dy wenne
  Net fier fen MINNES alders went;
Hia tocht op 't lêst, dêr wo 'k ris hinne;
  Hwa wit, ho den de wei ris rent,
  Nou ja, do teach se derop ta
  En bleau er ek in wike twa.

Wumkes.nl

En, siug' jy wol! dat hie se rekke,
Sa gau as MINNE hiar fornaem,
Do moast er LIEUKJEN efkes sprekke,
Wêrom hy dêr in joun twa kaem,
En sei, do hia nei hûs ta scoe,
Ek, dat er wer ris komme scoe.

Mar skoan de faem him gau forwachte,
Hy kaem sîn wird net dalik nei,
Skoan hia bynei fen langst forsmachte,
Hy bleau forskate wiken wei;
Hia tocht op 't lêst, ik leau it wis,
Dat 't mei dy feint gjin tinken is.

't Ken aerdich gean mei fryeryen,
Den wer ris oan en den wer ût;
Der is gjin hichte fen to kryen,
Ho 't komme scil in 't ein bislût;
Mar op it lêst den bakt it gear,
En den is 't boask ek ringen klear.

Sa ging it ek mei LIEUK en MINNE,
De feint dy bleau sîn famke trou;
Hia mocht al lang sîn hert oerwinne,
Al fryde er foar de mensken flau;
Dat nachtgefry, dat hird geren
Dêr halde er just net folle fen.

Wumkes.nl

Howol er mannich frîster tochte,
  Hy is hier nou în 't gea bikend,
En as er ek in oar ris sochte,
  Dat wier wol aerdich for sa 'n fent;
  Mei gauens blîkte 't ho 't it stic,
  Dat MINNE gâns ienkennich wie.

Hy hie sîn LIEUKJEN net forgetten,
  Al bleau er al hwet oer sîn tiid;
Hy kaem wer ût it suden setten,
  O sei! hwet wier de faem do bliid.
  Hia wier den danich op 'e tried,
  Do hy wer în 'e hoeke siet.

En do koe hy sîn nys net swye,
  Ta dat er by sîn famke wie;
Dat hy in flinke boerkerye
  Op goê betingsten krige hie,
  Hiar alden swîgen beide stil,
  Mar tochten, hier is hwet op til.

Do MINNE allenne siet by LIEUKJEN,
  Do makke er 't dalik mei hiar ré,
Om in de houliksboat to drieukjen,
  Togeare op 's libbens wîde sé,
  Om lieaf en leed en wille en noed
  To dragen mei in fëste moed.

Wumkes.nl

En nou wirdt LIEUKJEN den boerinne,
  Dat tocht se hioed in jier yet net,
Hia scil wol danich skreppe en renne
  Fen moarntiids ier ta jountiids let;
  Hia scil hiar bêst wol tige dwaen,
  Om op de saken acht to slaen.

Nou winskje 'k jimme, jonge lioue!
  In seaft en nochlik houliksjok,
En dat jimme alle dagen prieue,
  In bulte segen en gelok;
  En dat de frede jimmerwei
  In jimme wente hûsje mei.

De wille mat fen jimme n't wîkje!
  Ik hoopje, dêrta draecht ek by
Mei elke jier in mûtel pîkje,
  Dat opwaechst sonder tsiermery;
  Wêrfen de boer, mei tiidsforren,
  Wer jonge boeren meitse ken.

Blieu by elkoaren lange dagen!
  Dat winskje 'k jimme tige ta,
En ha jimm' soms ek leed to dragen,
  Och tink, dat mat men hier sa ha,
  De wrald jowt faken sûr by 't swie
  Riu wille soms, mar ek fortriet.

Wumkes.nl

Ik hoopje den, dat jimme leare
  Om dat to dragen mei forstân,
En sterkje elkoar în deugd en eare,
  En wachtsje 't heil fen heger hân;
  Dy hier hiar bêst în 't goede dwaen,
  Dy wol de Hear sîn segen jaen.

Ik winskje for it lêste yette,
  Dat 'k nei forren fen fîftich jier,
Wer fleurich mei by jimme sitte,
  En mei jimm' gouden brilloft fier;
  En dat, hwet bart op disse dei,
  Gjin ien fen usen roue mei.

As liefde en deugd mei elkoar pearje,
  Den is for wis it houlik swiet,
Den scil it lok în 't hûs regearje,
  Den blieut er frede, 't giet sa 't giet;
  En sok in houlik, leau ik wis,
  Dat în de himel sletten is.

WALING DIJKSTRA.

Wumkes.nl

BESTORMING VAN HET KLOOSTER BLOEMKAMP IN HET JAAR 1535.

Het was op Paaschmaandag, den 30sten van lentemaand des jaars 1535, dat een ongeregelde maar welgewapende volkshoop van meer dan twee honderd mannen en honderd vrouwen in zeker huis van het dorp *Tzum* was bijeenvergaderd, welke door tweehonderd krijgsknechten werd aangevallen, maar zich zoo dapperlijk verdedigde, dat de soldaten met groot verlies moesten afbreken. De bende, hierdoor moediger geworden, begaf zich naar het klooster *Bloemkamp*, met oogmerk, om dit te bemagtigen en er haren zetel te vestigen. Dit klooster, *Bloemkamp*, *Campus floridus* geheeten naar een stuk lands vol bloemen, en in volgende tijden meest bekend onder den naam van *Oldeklooster*, was een der voornaamste in *Friesland*. Het was gelegen een half uur van het dorpje *Hartwerd*, oostnoordoostwaarts, in de Grietenij *Wonseradeel*.

Het werd gesticht in het jaar 1191, nam in volgende tijden in magt, aanzien en rijkdom toe en is vermaard in de geschiedenis. Toen de dolle hoop het klooster bereikt had, werd het stormenderhand ingenomen; alles, wat in de kerk was, werd in stukken gesmeten, de hostie onder den voet getreden, beelden en kerksieraden werden vernield. Den verschrikten Monniken, den Abt en verdere

Wumkes.nl

kloosterlingen, die aldus overrompeld werden, werd geen leed aangedaan; maar men zocht hen door beloften en bedreigingen over te halen, om zich bij de overwinnaars te voegen; „hunne pogingen," zeiden zij, „waren christelijk, hun voornemen goddelijk, zij bestonden niets of 't was de wil des Vaders, dien zij in alles schuldig waren te gehoorzamen." Maar toen de kloosterlingen dit standvastiglijk weigerden, moesten zij vertrekken, en werden hun deze woorden toegevoegd: „vermits gijlieden niet blijven wilt, gaat naar de goddeloozen, opdat gij met hem omkomt." Wie waren deze onzinnige kloosterbestormers? Geene andere, dan die dweepende en razende wederdoopers, welke niet alleen elders maar ook in ons vaderland de ergerlijkste tooneelen en jammerlijke oproeren hebben verwekt. Wijd en zijd zich verspreidende, en her- en derwaarts omzwervende, kwamen zij ook in *Nederland*.

Een hunner hoofden, MELCHIOR HOFMANN geheeten, was uit *Duitschland* eerst naar *Holstein* en van daar naar *Emden* in *Oostfriesland* gereisd, overal een aanhang makende, vanwaar hij zich naar *Straatsburg* begaf, hetwelk volgens zijne profetie het nieuw Jeruzalem zou worden — doch hij stierf aldaar in de gevangenis. Vóór zijn vertrek van *Emden* had hij JAN TRYPMAKER aan het hoofd van zijne volgelingen gesteld. Deze begaf zich weldra naar *Amsterdam*, breidde aldaar onder de laagste volksklasse zijne dweepachtige stellingen van een duizendjarig rijk, zijne droombeelden van gelijkheid, van gemeenschap van vrouwen en goederen uit, maar werd te *'s Gravenhage* met eenige anderen ter dood gebragt. Nu stelde zich zekere JAN MATTHIJSZ, een

Wumkes.nl

bakker van *Haarlem*, aan het hoofd dezer dolzinnige dweepers en zond zijne volgelingen, twee aan twee, als apostelen uit. Naar *Leeuwarden* werden door hem afgevaardigd DIRK KUIPER en BARTEL BOEKEBINDER, die echter spoedig weder vertrokken. Na hun vertrek kwam aldaar PIETER HOUTZAGER, naar zijn beroep dus genoemd, welke zich eenigen tijd aldaar ophield, een vrij grooten aanhang maakte, en toen weder naar *Amsterdam* terugkeerde. Deze stad werd door een zoogenaamden Profeet, DIRK SNIJDER, in rep en roer gebragt; hij liep met nog vijftig (*) mannen en vrouwen, allen geheel naakt door de straten der stad, in het holste van den nacht, met een vervaarlijk geschreeuw roepende: „Wee! wee! wee! de wrake Gods! de wrake Gods!" waarbij de schandelijkste tooneelen plaats hadden. Twaalf mannen en twaalf vrouwen werden gevangen genomen, en DIRK SNIJDER werd vervolgens onthoofd. Zoo holde de dweepzucht teugeloos voort, en daar deze ook eene gevaarlijke rigting voor den staat nam, waren en werden de strengste plakaten tegen de Wederdoopers uitgevaardigd. Zij begonnen het er op toe te leggen, om gewapenderhand steden in te nemen, alle maatschappelijke orde om te keeren en goddelijke en menschelijke wetten met voeten te treden. Den 23en Januarij 1535 dachten zij de stad *Leijden* bij nacht in brand te steken

(*) De meeste schrijvers spreken van zes mannen en zes vrouwen. BRANDT, *Hist. der Reform*, I. bl. 118, schrijft: „in 't Register der willekeuren, berustende ter Secretarye daar ter stede, leest men, dat er bij de vijftig menschen naakt langs de straten liepen — dat er twaalf mannen en twaalf vrouwen worden gevangen." Verg. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* 5de D. bl. 90.

Wumkes.nl

en te overrompelen, maar door het ophouden van het stadsuurwerk werd de aanslag gelukkig verijdeld. Omtrent dezen zelfden tijd stond op *het Zand*, een dorp in *Groningerland*, HARMEN de schoenmaker op, met gruwelijk misbaar roepende: „slaat dood, slaat dood alle papen en monniken, slaat dood de overheid der gansche wereld, en vooral die hier regeren! Betert u, betert u, ziet uwe verlossing is nabij!" Driehonderd menschen lieten zich door hem verleiden en doopen. Hij zelf werd gevangen genomen en stierf in den kerker. Eene wanhopige poging om het stadhuis te *Amsterdam* te veroveren — onder aanvoering van den beruchten JAN, ook HANS, HANSKEN VAN GELEN of VAN GEEL, uit het dorp van dien naam geboortig, een schrander, stout en krijgszuchtig man — had later plaats. Het was deze JAN VAN GELEN, welke ook thans de gevaarlijke geestdrijvers aanvoerde, die het klooster *Bloemkamp* bestormden. Nadat de monniken verjaagd waren, werd het klooster in staat van tegenweer gebragt, en men had besloten, daar eene belegering te verwachten was, zich tot het uiterste te verdedigen. Die belegering bleef ook niet lang achter. De Stadhouder van *Friesland*, GEORGE SCHENCK VAN TAUTENBURG, de tijding van het voorgevallene te *Leeuwarden* ontvangende, verzamelde ten spoedigste zooveel krijgsvolk, als hij kon bijeenbrengen, legerde zich met grof geschut voor het klooster, omsingelde en eischte het op. Hij bood den Wederdoopers genade en vergiffenis aan, indien zij de wapenen aflegden en ieder zich naar huis begaf, uitgenomen tien, die hij op genade of ongenade wilde overgeleverd hebben. Dit aanbod werd door de belegerden

Wumkes.nl

afgeslagen, zeggende, dat zij vast voorgenomen hadden met elkander te leven en te sterven, terwijl te gelijker tijd één van de lijfwacht des Stadhouders, die nevens hem stond, ter neergeschoten werd. Zij twijfelden ook niet aan de overwinning, daar een hunner Profeten hun de verzekering had gegeven, dat het geschut, hetwelk men tegen den muur zou rigten, den doodelijken mond zou omkeeren, om vuur en verdelging over de belegeraars te braken. Welke uitzinnigheid, welke razernij! 't verwondert ons niet, want geschiedenis en ervaring leeren, dat godsdienstige dweepers ten allen tijde de bespottelijkste en buitensporigste gevoelens koesterden, en — tot alles in staat waren. Het geschut, gelijk van zelfs spreekt, keerde zich niet om, maar het klooster werd aan de westzijde, waar het muurwerk zeer dik was, vinnig beschoten; men vorderde niet veel, vier stormen werden door de belegerden woedend afgeslagen; eindelijk meldde zich een monnik aan, zeggende, dat men op het noorden van de kerk, waar de muren het zwakste waren, het geschut moest rigten; dit geschiedde en weldra was er bres geschoten, zoodat de krijgsknechten binnendrongen; de in het klooster zich genesteld hebbende Wederdoopers verdedigden zich hardnekkig; honderd van de belegeraars sneuvelden; het klooster werd overweldigd en al wat weerstand bood over de kling gejaagd. Dit had plaats op den 7den April. Vierentwintig werden opgehangen aan eene galg, welke SCHENCK aan de westzijde had doen oprigten, vijftien werden onthoofd. Twee en zestig mannen en zeventig vrouwen werden gevankelijk naar *Leeuwarden* gevoerd; van de eersten werden nog ne-

Wumkes.nl

gen en dertig ter dood gebragt, en vele vrouwen en meisjes werden deels in de stadsgracht, deels in het *Hempenser* meer verdronken, de meest gewone strafoefening, die ook elders op de vrouwen der Wederdoopers werd toegepast. Eenigen, die kennelijk in hunne onnoozelheid zich hadden laten medeslepen, en welken het hoofd door allerlei dweepachtige en bijgeloovige inblazingen op hol was gebragt, werden vrijgelaten. De overigen hadden zich door de vlugt weten te redden, waaronder ook hun aanvoerder JAN VAN GELEN, die naar *Amsterdam* ontkwam. Den 10en Mei 1535 stond hij aan het hoofd der zamenzwering, die ten doel had, om zich van *Amsterdam* meester te maken, waarvan reeds met een woord melding gemaakt is. Dit doel mislukte; JAN VAN GELEN vlugtte op den klokketoren naast het stadhuis en stelde zich, ten einde eene wreede straf te ontgaan, aan de kogels der burgers, die van de straat op hem schoten, bloot, werd doodelijk getroffen, nog zieltogende naar beneden geworpen en afgemaakt.

Bloemkamp werd door den Abt met zijne kloosterlingen weder betrokken, en de woelingen der Wederdoopers in *Friesland* hadden een einde.

St. Annaparochie. A. WASSENBERGH.

Wumkes.nl

AAN DE TOREN VAN HUIZUM.

24 February 1835.

Nog staat ge rustig daar, o grijze Kerkkloktoren,
Nog rolt ge uw sombren toon van tijd tot tijd me in de ooren,
  Maar zacht, weemoedig, niet zoo hartverscheurend meer,
  Als toen gy me opriept om mijn kostbren schat den Heer
Terug te brengen, het geleende weer te geven,
Haar, die my 't dierbaarst was, het leven van mijn leven,
  Mijne onvergeetbre Ga te sluiten in den schoot
  Der aarde, die aan Haar zich, ach, te vroeg ontsloot,
Te vroeg, o veel te vroeg. — Van toen af was verdwenen
Wat levenswellust heet, de zon had uitgeschenen,
  Die voormaals lieflijk blonk, gedoofd was alle licht,
  En zwart, afgrijslijk zwart de toekomst voor 't gezicht.
De tijd kroop mat en loom; ongangbaar, woest en gruwelijk
Vertoonde zich de weg, die eindloos scheen, afschuwelijk;
  En toch der jaren tal vermeerderde; 't verschiet
  Trad na en nader by, verdwenen in het niet
Zijn meer dan twintig van die jaren vol ellende.....
Ellende? neen, o neen! Schoon ook, waar 't oog zich wendde,
  Het nacht scheen overal, één star, één enkle, zacht
  En lieflijk troostend brak door 't wolkfloers van die nacht.
De Algoede, Die nooit wreed, mijne Engel riep van de aarde,
Had Haar veroorloofd my een schat te laten, rijk van waarde,

Wumkes.nl

Een onbetwistbre schat in tederlievend kroost,
Een heulsap voor de wonde, en voor het leed een troost,
Een troost, die toenam by het klimmen van de jaren,
Die zielverkwikking schonk en telkens vreugd bleef baren;
Die voortduur' tot ik eens, weemoedig klokgebrom,
Door zorg vermast,
Op 's VADERS last,
Gehoor geef aan uw stem, my roepend: *kom, o, kom!*

1857. J. D. ANKRINGA.

Wumkes.nl

IEDER MOET ZIJN EIGEN PAKJE DRAGEN.

Geen grooter verschil dan tusschen menschen en menschen. Hetzij uitwendig of inwendig, naar ligchaam of geest, in stand of lotgevallen, in alles is onderscheid.

Slechts in *één* opzigt zijn zij gelijk, namelijk, dat *ieder zijn eigen pakje moet dragen.*

Is dit nu bij den een' met verguld omkleed, bij den ander met ruwe stof overtrokken, is het bij dezen uiterlijk *zwaar*, bij genen schijnbaar *ligt*, het doet er niet toe; ieder heeft een pakje te dragen.

Maar *hier* houdt ook de gelijkheid op, en komt het verschil weer te voorschijn. Want de een gaat onder de ingebeelde of wezenlijke zwaarte van zijn pakje gebukt, alsof hij lood torschte, de ander stapt er even vlug heen, alsof hij niets droeg. Deze wil het naauwelijks weten dat hij *iets* te dragen heeft, en is te hooghartig, dan dat hij aan iemand zou toestaan, hem te verligten, gene valt het zijne zoo zwaar, dat hij alle moeite doet om het zijn' buurman op de schouders te leggen, of als dit niet kan, ieder toch lastig valt met de klagt: „ach! wat is mijn pakje zwaar."

Sommigen houden het *hunne* voor het ongemakkelijkste dat er bestaat, en benijden den ander, om *zijn*, in hun oog, sierlijk, ligt en lief pakje. Klaagt deze bij toeval, dan roepen zij uit: „Wat man! uw pakje? het is zoo ligt als eene veer, gij moest het onze eens torschen."

Wumkes.nl

Zij vergeten dat zelfs *eene enkele* veer lastig en ongemakkelijk kan zijn. Velen slapen immers op planken, gerust, terwijl anderen op donzen bedden, door een puntje eener veer gekweld, den geheelen nacht geen oog kunnen sluiten.

Velen houden hun pakje altijd op de schouders; in vreugde of pret, *steeds* drukt het hen neder. Eenigen dragen het slechts als het gedragen *moet* worden, maar in oogenblikkken van uitspanning, laten zij het stilletjes te huis, en nemen het daarna moedig weer op. Het schijnt dikwijls als of het daardoor ligter geworden zij.

Ook wij, waarde lezers, hebben ieder een pakje te dragen, en zullen ons dus onder een der genoemde rubrieken moeten rangschikken. Hoe het onze ook zij, en op welke wijze wij het dragen, zoo hoop ik toch, dat gij met mij, terwijl gij leest, dit stil in een hoekje hebt gezet, om het daarna weer met courage op de schouders te nemen.

Maar hoe zwaar dat misschien ook zij, wie weet hoe veel er in is, ons zelven onbewust, dat er niet in behoort, dat niet op zijn plaats, of onderste boven ligt en in 't dragen hindert.

Twee, zegt men, zien meer dan één, komt, laten we onze pakjes bijeen brengen, open doen, de boel eens nazien, en dan elkander over den inhoud raadplegen. Al wordt iemands pakje er geen greintje ligter door, zoo wij elkander maar aantoonen, dat men het te veel op den regter of linker schouder draagt, en zijne zwaarte meer gelijk verdeeld wordt, dan draagt het al beter. Misschien is er ook veel in, dat het noodeloos verzwaart, ... *dat* er dan uitgeworpen. Maar wacht .... vóór wij ze openen, moeten wij elkander, bij 't beschouwen van den inhoud, wel

Wumkes.nl

verstaan. Ieder moet eerlijk alles te voorschijn brengen, en later, over wat hij zag, nimmer spreken; want er zijn menschen die gaarne eens een kijkje in het pakje van hun buurman nemen. Die onder den schijn van menschlievendheid, als of zij hulp wilden brengen, alles doorsnuffelen, maar het hunne.... pot-digt houden. Doch in plaats van te willen helpen, drijft hen de nieuwsgierigheid alleen, en met de woorden: „ja vriend! je pakje is zwaar.... ik weet met den boel geen raad," smakken ze het hem weer op de schouders. Spreken ze dan met anderen over het pakje van dezen of genen, dat zij zoo al hebben bekeken, dan is 't: „zie! ik weet daar meer van als ik zeggen wil... dit alleen zeg ik je, dat het er raar uitziet."

Neen, zoo zullen we niet handelen... den inhoud gerust uitgeschud, ik zal er den mijnen tusschenwerpen, om dan alles *en gros* te beschouwen.... er dan uitgeschift wat niet deugt.

Ziet, daar ligt nu alles.... drommels wat onderscheidene voorwerpen. Wat lag daar bij sommigen boven op?.... 't is *papier* — nu papier is toch zoo zwaar niet.

Neen, maar 't zijn *nieuwjaarsrekeningen*, en die geven soms meer zwaarte aan 't pakje dan lood.

Wij willen die onnoozele papiertjes niet uitmaken, even als zeker duitsch dichter, die zijne rekeningen in twee laadjes deed, met de opschriften: *Goede engelen* en *Helsche geesten;* no. 1 waren kwitantien, no. 2 onbetaalde rekeningen.

Deze betuigde dat hoe lief en aangenaam no. 1 hem ook in slaap zocht te zingen, no. 2 toch dikwijls voor nachtmerrie speelde en hem wakker hield.

Wumkes.nl

Neen, zoo dichterlijk willen wij ze niet beschouwen, maar ze geheel prozaisch, als *rekeningen* nazien. Ziet, het zijn rekeningen van doctor, apotheker, wijnkooper, timmerman, metselaar, enz. enz.

Is het niet als of men bij de inzage er van de drankjes, pillen en poeijers, nog eens moet slikken, als of het huis in onze verbeelding weer van onderen tot boven, met kalk en stof wordt bemorst?

Doch die moeten er weer in... *betaald* moeten ze worden... ei kom! wat was dat verleden jaar pleisierig, toen de laatste rekening met *voldaan* prijkte.

Toen maakten wij er ons ook bezwaard over en 't kwam immers in order. Ziet, daar onder ligt ook ander papier, gedrukt en geschreven... van de eerste eenige kleine streekjes afgeknipt, die voor de rekeningen verruild, en het pakje zal ligter worden.

Wat ligt daar?... Zooveel pakjes, zooveel verschil — en zwaar lijkt het ook... Het zijn de *zorgen* voor vrouw en kinderen, van handel of negotie, voor praktijk of ambt. Ziet dat moet er weer in. Ja, 't is waar, het pakje wordt er wel zwaarder door, maar eilieve, wie onzer zou, om de *zorg* van dat alles, het *genoegen* dat het toch ook schenkt, dit alles willen missen? Die niet voor iemand of voor iets zorg voedt, heeft ook niemand of niets lief. Komaan, wij hebben het al zoo lang gedragen dat alles goed ging; het moet er maar weer in. Die zorgen houden ons dikwijls in 't loopen in 't evenwigt; misschien dwaalden wij anders regts of links af. Zij houden ons in 't spoor.

Maar... ik bid je, wat voorwerpen zijn dat?... ik ken

Wumkes.nl

ze niet... komt, opgebiecht... wat vult daar zoo 'n groot gedeelte der zak?

O! ik zie 't al: het zijn de *rampen*, *zorgen* en *onaangenaamheden* die men heeft... *gehad.* Zie ik waarlijk goed? wat!... hetgeen verleden is, zal men *daar* nog onder zwoegen, *dat* nog mede dragen; als of ieder dag niet genoeg aan zijn eigen kwaad had? Komt, al lang genoeg *dat* vergeefs gesjouwd... er uit!... weg er mee!

Doch daaronder liggen nog andere dingen. Het schijnt dat ze bij de vorige behooren, dat zij er aankleven. Ja, het zijn de ziekten, rampen, verliezen, branden, overstroomingen, diefstallen, miskenningen, beleedigingen, enz. enz., in een woord al de *ellenden*, die wij in het toekomende *misschien... zullen* ondervinden. En of dat gewigt neerdrukt.

Maar wij hebben toch wel ons gezond verstand? *Nu* alreeds ons zelven *noodeloos* bezwaard, en wel met *iets*, 't welk wij niet weten of het ons wel *ooit* zal worden te dragen gegeven.

Laat ons eens uitrekenen, wanneer *kan* dit of dat ons wel overkomen. Misschien *nimmer* of *misschien* met 2, 4, 6, 10 of 20 jaar. Zoo het dus al komt, wie weet of wij dan nog leven, en leven we al, 't zal *dan* waarlijk vroeg genoeg zijn ze op te laden. Tot zoolang dus, basta!... Over boord er mede!

Wat of die pakjes ligter zullen worden...

Maar wat ligt daar?... nu, er voor uitgekomen... Ik geloof waarachtig dat het onze *gebreken* zijn. Neen, antwoord ieders eigenliefde, *gebreken* zijn 't niet, zeker niet, je ziet verkeerd, maar het zijn van die bijzondere *gewoon-*

Wumkes.nl

ten, van die kleine... *hebbelijkheden*, zie,... men moge ze nu niet zoo *aangenaam* vinden, dat is mogelijk, maar.... *kwaad*.... *kwaad* is er niet bij, dat verzekeren wij u. Laat ons ze maar stilletjes weer inpakken.

Halt!... niet gegoochelt, ik zal de mijne laten kijken en gij de uwe. Ik geloof dat deze dingen, wat naam men ze ook gelieft te geven, de *meeste* zwaarte aanbrengen. Laten we de zaak eens bedaard bepraten.

Daar liggen nu allerlei species van ongodsdienstigheid, hoogmoed, ijdelheid, zucht naar geld, roem of eer, naar gemak, naar lekker eten en drinken, gebrek aan order, en... ik weet niet wat al, die onze zedelijke en stoffelijke natuur beheerschen. *Alles* en alles verzwaart de pakjes, en doen ze zoo vol en ongemakkelijk worden.

Maar weet ge hoe 't gaat? Dezelfde geaardheid of zucht naar iets, die wij persoonlijk bezitten, wordt door ons zelven of met een' mooijen naam betiteld, of als eene verschoonbare, onschadelijke *gewoonte* of eigenaardige *hebbelijkheid* beschouwd.

Vraagt echter eens aan je buurman, hoe deze er over denkt, 't zijn *gebreken*, leelijke gebreken, roept hij uit.

Maar wat zijn ze dan toch? Och! in den beginne, lieve, snoeperige, onschuldige schepseltjes, die we in 't geheim koesteren en opkweeken,.... komt er iemand,.... stilletjes wegstoppen. Maar.... die lieve schepseltjes worden vóór we 't weten grooter — 't wegstoppen begint moeijelijker te worden. Zij groeijen met ons op, en eer wij er aan denken, zijn 't kerels als boomen geworden, echte bullebakken, die ons als hunne slaven, geketend achter

Wumkes.nl

zich slepen. — En die zoogenaamde *gewoonten*, zijn inderdaad *gebreken* geworden.

Nu zeggen we misschien: „'t spijt me dat 't zoo is, — maar ik ben nu eens zóó... 'k zal ze maar moeten blijven dragen." — Neen, zoo niet — *weg moeten ze.* Wij konden nu wel zeggen: „dadelijk er uit!" — doch 't zou niet helpen, 't was niet mogelijk. — Laten we ze dan onder dit accoord inpakken, dat ieder onzer trachten zal, die gebreken, of hoe men ze ook noemen wil, die het pakje niet alleen *verzwaren*, maar ook *ontsieren*, er zachtjes uit te werken. Niemand onzer klage ooit weer over *dat* gedeelte der zwaarte, maar opgepast, dat ze van daag een jaar *verdwenen* zijn.

Komt, nu de boel weer ingepakt en dan straks weer op de schouders. Mij dunkt we zullen nu inzien dat er veel in is, 't welk wij ons zelven geven te dragen, en ons dus door eigen schuld drukt. Het een schijnt echter zwaarder dan het andere, maar ieder zal wel *dat* hebben, 't welk voor hem het geschikste is. Ten minste dachten er de oudjes reeds voor eeuwen zoo over, want SOCRATES zeide reeds, dat zoo al de rampen des menschdoms in een openbaar pakhuis werden gedaan, om gelijkelijk over alle menschen te worden verdeeld, zij, die zich thans het ongelukkigst wanen te zijn, echter het gedeelte weer zouden verkiezen, 't welk zij reeds bezaten, *boven* dat, 't welk hun bij zulk eene verdeeling zou kunnen toevallen. En HORATIUS spon deze beroemde gedachte van SOCRATES nog verder uit, en stelde, dat de moeijelijkheden en rampen, waaronder wij lijden, *voor ons* gemakkelijker zijn te dragen, dan die van

Wumkes.nl

eenig ander mensch, ingeval wij onzen toestand met dien van hem konden verwisselen. Laten wij elkander daarom in het dragen helpen, en kunnen wij dit niet altijd, dan ten minste nimmer door nijd of twist elkanders last verzwaard, maar elkander bemoedigd, aangewezen wat er niet bij behoort, en of wij dien soms verkeerd dragen.

Niet zoo als men meestal gewoon is in 't dagelijksch leven te doen. Dan is men er als de kippen bij, om op elkanders doen en laten aanmerkingen te maken. Natuurlijk meestal als de persoon afwezig is. 't Schijnt als of men daardoor toonen wil, hoeveel volmaakter men wel is dan die anderen.

Komt, nu ieder zijn eigen pakje uitgezocht. — Ziet ik heb het mijne weer netjes digt.... of ik mijne gebreken er flink heb tusschen gemoffeld.

Maar wat blijft daar liggen? 't is een strookje papier met een paar regels schrift, uit het boek der boeken.... een gezegde van Hem, die meer was dan SOCRATES en HORATIUS: „*Komt herwaarts tot mij, allen die vermoeid en belast zijt, en ik zal u ruste geven,*" is de inhoud. Dit in 't pakje gedaan, en in hart en hoofd gegrift, en dan.... moedig en vertrouwend voorwaarts, bedenkende dat al wat God ons geeft te dragen, Hij ons ook daartoe door JEZUS *hier* kracht wil schenken, om eens *hier namaals* rust te genieten en eeuwig gelukkig te zijn.

Leeuwarden. H. BEEKKERK HEIJMANS.

Wumkes.nl

'T HEITE-HUWS.

In het huis mijns Vaders zijn vele woningen.
JEZUS.

Ho sillich, dierber is 't foar 't bern,
Dat ljeawe heite- in memmehuws!
Ho sillich, dierber is 't foar 't bern,
Dat ljeawe alderhuws to sjen;
Er is foar him mar ien sa 'n huws!

Mar ien sa 'n huws op ierde, ja,
Wer earne hy eak hinne gjit;
Mar ien sa 'n huws op ierde, ja,
Wer hy dy sillichheid kin ha,
Dat him sa frjeunlik wolkom hjit.

Yn 't huws der frjeunscip is 't eak fry,
Der is 't ek wol, der is 't eak goed;
Yn 't huws der frjeunscip is 't eak fry,
Mar 't alderhuws, — o, sis it my! —
Wer is mear soarch, wer is mear noed?

Né, né, gjin huws op ierde mear,
Sa sillich, fry, in wol in goed;
Né, né, gjin huws op ierde mear,
Sa fol fen ljeafde, trou in tear,
Sa fol fen soarch, sa fol fen noed!

Wumkes.nl

Mat op him sels it bern ris stean,
Forlit it heit, forlit it mem;
Mat op him sels it bern ris stean,
O, mei it yet nei 't huws ris gean
Der alders, sillich is dat him!

Forlit it bern it paed der deugd,
O, 't alderhuws is fol fen smert;
Forlit it bern it paed der deugd,
O, 't alderhuws is fol fen freugd,
Keart 't bern werom mei rou yn 't hert!

As 't bern ris siik in sukk'lich is,
O, lokkich, as 't den alders het!
As 't bern ris siik in sukk'lich is,
Wer is 't den better, sis, o sis,
As thuws? O nearne, nearne net!

Der weitse heit in mem foar him,
In bidde in smeekje om syn bihald,
Der weitse heit in mem foar him,
In bidde mei ien britsen stim,
Syn betterscip fen 't heach Biwald.

In as yen soarch in kommer let,
Yen hertsear drukt in 't moed sa fol;
In as yen soarch in kommer let,
As men geheimen draecht yn 't hert,
O, den is 't alderhuws sa wol!

Wumkes.nl

Der seit men fry syn sielsfortriet,
Al hwet yen op it herte leit;
Der seit men fry syn sielsfortriet,
In heite in memme treast in ried,
Dy hawwe ringen help bireid.

Sa 'n alderhuws is er net mear,
Wer min eak komt, wer min eak gjit;
Sa 'n alderhuws is er net mear,
O, 'k sis it faek in tuwzen kear,
Gjin pleats mear, wer sa 'n huws bistjit.

Sa 'n huws net mear? O ja! o ja!
Yet better huws haw 'k yn it each,
Sa 'n huws net mear? O ja! o ja!
Mar net op ierde der wy 't ha,
't Is fier fen hjir, der, der omheach!

Ja, der omheach, der is it huws,
It huws, det folle wenten het;
Ja, der omheach, der is it huws,
Werby uws alderlike kluws
Gjin lyknis yn 'e fjirte het.

Ja, der omheach, der is it, ja,
Gods sels, God sels, Hy makke it klear!
Ja, der omheach, der is it, ja,
Wer wy it rjuchte huws earst ha;
Uws heit der is de Himelhear.

Wumkes.nl

Hwet is dat huws der scjin in great!
Sa 'n huws sjocht men hjir nearne stean;
Hwet is dat huws der scjin in great!
't Blieut altiid yn de selde steat;
Yn îwichheid scil 't net forgean.

't Ontbrekt hjir faek ien ierdsce heit
Oan wiere wiisdom in forstân;
't Ontbrekt hjir faek ien ierdsce heit
Oan 't rjuchte trochsicht in bileid
Ta heil fen 't wirdste in djoerste pân.

Mar oars is 't mei dy Heit, sa great!
Hwa, hwa meat ea syn wiisdom fol?
Mar oars is 't mei dy Heit, sa great!
Syn wond're kreft stelt Him yn steat
To dwaen, al hwet syn wysdom wol.

Gjin heite kin hjir foar al 't leed,
Foar uwnk, foar siikte in grymme dea;
Gjin heite ken hjir foar al 't leed,
Mar yn dat huws, der is gjin nead,
Gjin siikte in smert, der steart men nea.

Ontfalt hjir faek oan 't each ien trien,
Dat heit in mem net keare mei;
Ontfalt hjir faek oan 't each ien trien,
Der yn dat huws, der is it dien,
God sels, God nimt dy trjinnen wei.

Wumkes.nl

In yn dat huws, hwet leart me er net!
Der wirdt it tsjustre helder, klear,
In yn dat huws, hwet leart me er net!
Neat dat it witten der bilet,
Men gjit er îwich foart ta mear.

In den mei heilgen om to gean,
Mei Engels sonder flek in smet;
In den mei heilgen om to gean,
In foar uws Heite troan to stean!
Dy sillichheid, né, 'k miel se net.

O, yn dat greate huws fen Heit
Wer 't fromme folk as stjirren blinkt
In 't tryris „heilich!" îwich klinkt;
O, yn dat greate huws fen Heit,
Wier der foar uws eak pleats bireid!

F. to *F.*

Wumkes.nl

EEN AFGEVAARDIGDE VAN DE GEDEPUTEERDE STATEN VAN FRIESLAND, OP REIS NAAR BRUSSEL IN 1555.

Eenigen tijd geleden vond ik in het provinciaal archief van *Friesland*, onder andere stukken, anderhalf vel papier in achten in elkaar gevouwen. Elf van de vierentwintig bladzijdtjes waren beschreven.

De lezer weet zeer goed, reken ik, dat men voor drie honderd jaar somtijds wel eens wat eenvoudiger was, en wat minder omslag maakte, dan nu, en, had ik het ook niet geweten, ik had het hieruit kunnen leeren. Die elf bladzijdtjes toch behelzen de aanteekeningen der uitgave van vrachten, verteringen, geschenken, enz., uitgegeven door een' afgevaardigde der gedeputeerde staten van *Friesland*, op reis naar de gouvernante te *Brussel*.

Het kwam mij niet ongepast voor iets uit die blaadtjes mede te deelen; ik verbeeld mij er zullen nog wel eenige lezers zijn, die er belang in stellen.

Vooraf zij tot beter verstand iets gezegd aangaande de aanleiding, het doel der reize, en den reiziger zelven.

KAREL van *Oostenrijk*, hertog van *Bourgondie*, beter bekend onder den naam van keizer KAREL de vijfde, had bij

Wumkes.nl

overdracht, van den hertog van *Saksen*, de regering over *Friesland* verkregen, en zich in 1524 bij tractaat verbonden om de landen geen bezwaar op te leggen, buiten hunnen *vrijen* wil, weten en toestemming.

Er is echter wel eens geklaagd, dat zoodanige tractaten niet altijd zóó getrouw werden nagekomen, als wel wenschelijk ware.

De friezen begonnen gewaar te worden dat de *vrijwillige* geschenken, — die de keizer „gracieuselijk" aannam, maar gevraagde verbeteringen vergat, — veel geld begonnen te kosten (†). Daarenboven waren of ontstonden er nog vele andere grieven.

Dien ten gevolge leverden de gedeputeerden der staten van *Friesland*, vermeenende dat ingezetenen, door de regering van KAREL, tegen de oude tractaten, privilegien, vrijheden, ordonnantien en oude costumen van deze landen, bezwaard werden, een klaagschrift in.

De toenmalige landvoogdesse, MARIE, weduwe van den koning van *Hongarije*, zuster des keizers, gaf hierop een antwoord, hetwelk door 't hof van *Friesland*, op den 28 Mei 1555, aan twee der gedeputeerden werd medegedeeld. Deze beide heeren, RIENK VAN BURMANIA en FRANS VAN CAMMINGA, gaven daarop te kennen, dat zij de andere gedeputeerden zouden oproepen, om gezamenlijk te beraadslagen en daarna den hove hunne meening kenbaar te maken.

(†) Volgens eene losse aanteekening van PETER RIEUWERDTS, in 't archief aanwezig, hadden de staten van 1531 tot 1569 aan den keizer en koning als eene „gratuiteit" geschonken 253,328 gulden, toen ALVA, die nog beter de kunst verstond om geld te krijgen, met niets minder dan 128000, natuurlijk *vrijwillig* te schenken, te vreden was.

Wumkes.nl

Het hof schijnt gegist of geweten te hebben dat het antwoord der landvoogdes den staten niet in alle opzichten welgevallig zou zijn. Immers weinige dagen later besloot men, om, ingevalle de staten, nadat de gedeputeerden hun het antwoord hadden medegedeeld, zich daarmede niet konden tevreden stellen, maar nog nader op die zaak wilden terug komen, het hof zou weigeren hun verzoek, om een weder-antwoord in te leveren, toe te staan en dat zij zouden moeten handelen als hun het best zou schijnen. Men had terecht ontevredenheid voorzien. Ten minste nu de weg was afgesneden om door middel der vroeger, uit den hove, daarvoor gestelde commissarissen, hunne bezwaren of doleantien ter afdoening te behandelen, besloten de gedeputeerden om hunne klachten door twee afgevaardigden, aan de koningin of aan den president van den geheimen raad, doctor WIGLE VAN AYTTA, over te geven. Zij kozen daartoe RIENK VAN CAMMINGA en PETER RIEUWERDTS (*), den schrijver dezer aanteekeningen.

Slechts enkele bijzonderheden kan ik van onzen reiziger vermelden. In een stuk van den 15 augustus 1539 teekent hij zich „notarius" en in eene procuratie, den 9 mei 1540, door ingezetenen van *Kollum* op hem gegeven, om hunne belangen voor te staan, noemen deze hem „den waerden ende wellgheleerden magister PETER van *Dockum*, advocaat in den houe van *Vrieslandt*." Hij schijnt dus van *Dokkum* geboortig te zijn.

Sedert february 1541 nam hij het ambt van secretaris

(*) SCHOTANUS Gesch. folio 697 heeft zeker door eene drukfout RINNERTS.

Wumkes.nl

der staten van *Friesland* waar, en diende tevens den lande als advocaat. Dit blijkt uit eene memorie, die hij in 1542 bij de heeren gedeputeerden „op tstuck van de rekeninge" indiende, waarin hij voor zijne werkzaamheden en diensten als secretaris en advocaat, op eene zeer bescheidene wijze, belooning verzocht.

Hij beklaagt zich daarin dat hij in de laatste betrekking veel schade, schimp en spot heeft moeten lijden; doch hooren wij hem zelven. „Bouen dyen," zegt hij, „soe heeft die voers. PIETER RIEUWERDTS, overmits zynen diensten den lande gedaen, gheen cleyne invidie, detractie, schemp ende spoth, jae God geve nyet quaders geleden, want nae dat by myn heer die president M. JACOB VAN STAUELE, saliger gedachtenisse, SYMON VAN DER BAUWETTEN ende meer andere groete personayen, in der qualiteyt zoo zy voer den commissaryssen compareerden, zyn versueck ende contentie van de lande wegen hadde gedaen, nae vermoegen zyn instructie, soe en heeft hy met die voers. personen nyet voel deeges (*) gehath. Ommers soe wanneer voer thoff enige rebaut off misdadige mensche, ouermits zijne delicten, van myne heer den procureur aengesproeken worde, die gheen aduocaet hadde, soe seyde die president terstondt schempelyck: „Monsieur aduocate van den landen ghy sult hen dienen." Zulkx dat de vs. P. RIEUWERDTS bekants een geheel jaeromme mette geuangens becommert (†) is geweest ende daer deur groet retardatie ende

(*) Deghe of dege, *heil*.

(†) Bekommerd, *belast*, *bezwaard*.

Wumkes.nl

letsele heeft moeten lyden in zyne andere priuate saeken tot zyne grote achterdeel (*)."

Hij bleef vervolgens secretaris en advocaat ik gis tot 1571. Althans het laatste door hem geschreven en eigenhandig geteekend stuk is een missive ter beschrijving van de gedeputeerden van den 9 april 1571.

Dat de werkkring van den secretaris, in die moeilijke en onrustige dagen van meer en meer toenemende spanning, zorgvol en gewichtig was, zal wel ieder willen erkennen, die maar eenigzins met den toestand van *Friesland* in die tijden bekend is.

Het behoorde dus ook een vertrouwd persoon te zijn, die dat ambt waarnam, en dat men PETER RIEUWERDTS vertrouwde daarvan is ook deze zending, hoewel dan ook niet geslaagd, een bewijs.

Zien wij thans hoe onze beide afgevaardigden reisden.

Zij vertrokken den 3den October van *Leeuwarden* te scheep naar *Franeker* en van daar naar *Harlingen*. Daarvoor werd aan den „schipper THEUS van *Franicker*" betaald 14 stuivers. Te *Harlingen* logeerde onze reiziger „in den Roede Lieuwe," verteerde daar 46 stuivers en „schonck aldaer voer drinckgelt in de coecken (†) 5 stuivers." De scheepvracht van het „karwiel" van *Harlingen* tot *Amsterdam* bedroeg 11 stuivers. Van *Amsterdam* reisde men over *Alphen* naar „der Gouw" (*Gouda*), betaalde „By de ouertochte tuyschen *Amsterdam* ende *Alphen*" aan verteering 6 stuivers, en te *Alphen* „in der herberge, des nachts, „voer cost, dranck ende logys tsamen" 32 stuivers.

(*) Achterdeel, *nadeel, schade*. (†) Coecken, *keuken*.

Wumkes.nl

Van *Gouda* trok men al wederom te scheep naar *Dordrecht* en *Oldenbosch*, waar „voer cost, dranck, vier ende slaepen in der herberge" 26 stuivers werd betaald. Verder ging het met den wagen naar *Antwerpen*, waar „ten huyse van THOMAS VAN HESTER" 4 gulden en 19 stuivers verteerd werd.

Vervolgens reisde men weder met den wagen naar *Mechelen*, hetwelk 31 stuivers kostte. „Binnen *Mechlen* tot PIETERS huys, in den Blanckert," werd 44 stuivers betaald en „voer drinckgelt gegeuen voer de knechten ende maegden tsamen" 7 stuivers.

Volgens een' straks te vermelden brief was het den 11 october dat de beide afgevaardigden aldaar aankwamen en RIENK VAN CAMMINGA nadat zij „wat onbeeten hadden," verder naar *Brussel* reisde, terwijl PETER RIEUWERDTS twee dagen bleef bij „myn heer doctor JOACHIM HOPPERTS," wien hy een' brief overleverde en dien hij liet „visiteren," hetgeen de gedeputeerden hadden geschreven op de appointementen van de landvoogdesse gegeven op de articulen en doleantien der staten. Ook schreef HOPPERS „achteruolgend tversueck van myn heeren deputeerden zyn meenynge" „aen myn heere doctor WIGLIUS, president van den staetsraede." Hiermede vertrok PETER RIEUWERDTS den 13 naar *Brussel*, waar hij des avonds aankwam en „in de schilt van *Hongaryen* bij CANTER STEEN, aldernaest de keyser," zijn' intrek nam. Van hier schreef hij den 17den den bovengemelden brief aan FRANS VAN CAMMINGA, broeder van RIENK en mede lid van de gedeputeerden. In die missive, welke ook nog voorhanden is, meldt hij dat hij de brieven,

Wumkes.nl

bestemd voor den president WIGLE VAN AYTTA en meester EUERARDT NICOLAI, met andere stukken heeft overgeleverd, doch voegt er bij dat het wegens de groote bedrijvigheid die thans te *Brussel* was, veroorzaakt door de voorgenomen overdracht van zijner majesteit erflanden, niet mogelijk was de stukken over te lezen, „ende daerop te doen remedieeren," weshalve zij hem belasten daar te blijven, tot de meeste drukte over zou zijn, opdat er alsdan ten eerste in die zaak een besluit kon genomen worden. Na nog eenige mededeelingen vindt men aan 't einde van dezen brief eene niet onmerkwaardige uitdrukking, die ook door eene andere hand onderhaald en met een NB. geteekend is. Zij luidt aldus: „*Men beducht alhier in deze landen een grote verandering.* God almachtich wil alle dingen vuegen ten besten."

Van de uitgaven te *Brussel* vermeld ik de volgende: „Ten huyse van mynheer president in de coecken geschoncken een golden kroon mit een golden gl. facit iij ll. ende vij stuivers (*f* 3,35).

Den clercken in de audientie bouen die xij ll, die ons deputeerden my gelaeten hadden, by raede van myn heer president noch geschonken iij gelderdsche ryders facit iij ll. xij st. (*f* 3,60), voer haeir drinckgelt.

Myn heer den audientier voer zijn diensten ende moeyten, dien hy voer ende nae in onse landts saeken gehat ende gedaen heeft, belooft te senden een guede halve tonne botter in de coecken, ende dat by raede van myn heer president doctor WIGLIUS."

„Binnen Bruyssele geuaceert lxj daegen ende aldaer

Wumkes.nl

sdaegs voer spyse, wyn ende bier, barnholt ende tbedde mette camerhuyr tsamen betaelt xx st., inde schilt van *Hongarye* ft. lxj ll.

Voer drinckgelt den drie maegden ende eene knecht tsamen gegeuen liiij stuivers, facit ij ll. xiiij stuivers" (*f* 2,70).

Welk onderhoud de secretaris verder had, of welke de uitslag van zijne zending was, waarom hij alleen en niet met zijnen medeafgevaardigde, VAN CAMMINGA, terugkeerde, daarvan is mij in 't archief niets gebleken. Alleen SCHOTANUS (*) vermeldt dat de zending zonder vrucht bleef.

Eenige vrienden geleidden onzen reiziger naar den wagen en zoo begon hij zijne terugreize, die niets bijzonders oplevert, langs denzelfden weg. Te *Harlingen* overnachtte hij ten huize van FOCKE EYSINGA. En hij schonk „den dienstjoffer van FOCKE EYSINGE huysfrouwe" „voer drinckgelt" twee stuivers, terwijl de schoolkinderen „opte *Ryp*," die EYSINGA en hem elk een brief in de herberg bezorgden drie stuivers kregen en „PETER, FOCKE EYSINGE schipper," die hem van *Harlingen* naar *Leeuwarden* bracht vier stuivers tot belooning ontving.

En thans — heb ik niets meer te vermelden; als het maar reeds niet te veel is uit de oude doos!

T. R. DIJKSTRA.

(*) Geschied. 697.

Wumkes.nl

DE OLDEHOOF TE LEEUWARDEN.

De zware klok van den grijzen toren verkondigt, hol en langzaam, dat weldra het jaar zijn laatsten snik zal hebben geslaakt.

De wind giert, met onstuimig geweld, tegen het stevig gevaarte, en om zijne scherpe hoeken heen, en drijft den zwaren windwijzer op zijn bovenplat in het rond, terwijl de forsche staak, waarop deze zich verheft, onder den magtigen aangreep schudt en beeft. Hier en daar ontvlugt een verschrikte nachtvogel zijn verborgen verblijf in de donkere nissen, en zijn schor gekrijsch vermengt zich met het fluiten van den wind, die door de torengaten suist. Vreemde geluiden, door den togtwind opgewekt, doen zich hooren in het stille gebouw, en zonderling ritselt het langs de naakte wanden en gewelfde zolderbogen, alsof daar geestenstemmen zijn, die van het oud, geheimzinnig verleden spreken.

Dikke duisternis, slechts te peilen door het scherpziend oog van den uil, die loerende zijne zorgelooze prooi bespiedt, vervult de verlatene ruimte, en het hoog geboomte daarbuiten ruischt en kraakt, als zingt het een graflied voor de dooden, die de rust hebben gevonden onder de groene zooden aan zijn' bemosten voet.

De polsslag van het leven schijnt verstomd in den zwij-

Wumkes.nl

genden nacht, door welken de storm henenvaart, — doch boven in den hoogen dom stuwt, met rusteloos eenvormig kloppen, de pols des tijds de oogenblikken voort, die de groeve delven, waarin ook de tijd wegzinken moet. En terwijl het daarboven klopt en tikt, en met iedere seconde een schakel wegvalt van de keten, die het stof aan het onstoffelijke, het zigtbaar leven aan de onzigtbare eindeloosheid verbindt, woedt en rukt en snerpt de wind, alsof hij niet genoeg heeft aan de snelle, onverpoosde vaart van den alvermogenden bedwinger, en diens vernielend werk nog bespoedigen wil.

Daar ratelt en sist en rolt het in den breeden torentop. De ijzeren hamer heft zich, als door eene onzigtbare hand bewogen, op, en met twaalf dreunende slagen roept de sombere heraut het luide uit, dat het gestorven jaar tot het verledene verzameld en in het graf der eeuwen is weggelegd. De trillende toonen, op de magtige wieken van den storm ijlings heengevoerd, sterven met een' flaauwen nagalm in de verte weg, en als ook de laatste naauwelijks hoorbare klank in de ruimte is opgelost, is het, als ware met hem ook de laatste herinnering aan den verlorene verdwenen.

Doch neen. Als eene diepe zucht klinkt het aan den voet en om de hoeken van het gedenkteeken. Alsof de stille bewoners der graven om hem heen zich opmaken, en met slependen tred hunnen grijzen wachter naderen, zoo ritselt en schuifelt het door het gras en langs de kiezelpaden. Een dof gemompel, als van eene verwijderde fluisterende menigte, vervult den omtrek, en klagende stem-

Wumkes.nl

men van boven paren zich aan dat geluid, spookachtig als het zich laat hooren in den duisteren nacht. Den vreesachtigen voorbijganger, wiens oor zij treffen, vaart eene rilling door de leden. Het is hem, als verneemt hij nog het geklag der dooden, wier vermolmend gebeente vroeger, in het gemeenschappelijk knekelhuis, de thans gemiste, ongestoorde bewaarplaats vond. De zwarte oogholten der verbleekte bekkenelen schijnen hem nog altijd grijnzende aan te staren, thans met het dreigend verwijt, dat men hunne vreedzame rust verstoorde. En het oude bijgeloof maakt zich wederom meester van zijne ontstelde ziel, — terwijl het denkbeeld, dat hem in de dagen der jeugd met siddering aangreep, zich op nieuw met ontzettende huivering voor zijne verbeelding plaatst. Gelijk hem toen het hart reeds beefde bij de voorstelling van het vreesselijk gezelschap, dat den stoutmoedige wachtte, die het wagen durfde de stilte der eenzame plaats in het middernachtelijke uur te verbreken en den tot driewerf herhaalden gang om den toren te doen, die hier op zoo raadselachtige wijze werd gevestigd (*), waant hij thans de afgrijsselijke spoken — den ligchamelijken dood en den vorst der duisternis beide — reeds nevens zich te zien, om hem, plagende en kwellende, te verdrijven uit het oord, dat, in het holle van den nacht, geen verblijf voor menschen is. En ijlings snelt hij weg van de akelige plaats, waarheen wel een on-

(*) De sage verhaalt, dat de Oldehoof op een koolblad aangedreven is. Zij voegt er bij, dat een oud moedertje in den toren zat te spinnen, roepende, toen het blad aan land stootte. „Alde, hou!" waarvan de benaming afkomstig zoude zijn.

Wumkes.nl

vermijdelijk noodlot hem scheen te moeten voeren, vervolgd en als voortgestuwd door het geheimzinnig gedruisch, dat hem in een oogenblik ver verwijdert.

Dit werken die toonen in het gemoed van den angstvallige. Maar voor den dichter, dien het een genot is in het verledene te verpoozen, zijn zij de oude herinneringen, die haar graf verlaten, om te verhalen wat er voorviel op de plek, in den loop der eeuwen. Zij tooveren hem de beelden voor oogen van het voorheen, van het ver voorheen, dat nog slechts nu en dan te voorschijn treedt uit den graauwen nevel, waarmede de tijd het heeft omhangen, maar dat hij toch aan de magt der getrouwe geschiedenis niet heeft kunnen ontrukken. Als lichtgestalten zweven zij hem voorbij, vriendelijk en aanminnig, waar de zon des geluks de roemruchtige plaats bescheen, — somber en treurig, waar tegenspoed en wisseling ook haar lieten deelen in het lot der vergankelijkheid, hetwelk alles, wat stof heet en aan het stof behoort, nooit ontging, en, in den eeuwigen loop der dingen, nimmer zal ontgaan.

I.

Statig en met breede golven bragten de wateren van den ruimen zeeboezem, die zich diep in het land der Friezen had gegraven, en, door onderscheidene groote stroomen gevoed, den aanzienlijksten mond uitmaakte, door welken deze zich in zee ontlastten, hunne schatting aan den Ger-

Wumkes.nl

maanschen oceaan. Wanneer de zoele wind hunne oppervlakte zachtkens rimpelde, zoodat zij als vonkelende diamanten schitterden in den zonneschijn, kabbelden zij met vreemdzaam geruisch langs den zoom van het heilige woud (*). Dan lokten zij de gevederde boschzangers uit om hun vrolijk lied te paren aan het weemoedig-liefelijk geklots, waarmede de dartele golfjes den oever kusten, spelende en stoeijende met het wier en de bontgekleurde schelpen, waarmede de voorafgegane vloed zijn pad geteekend had, of met de zwarte wortels der knoestige stammen, die, als zoovele armen, buiten den zandgrond staken, als om ontferming en verschooning af te smeeken van de bevallige, doch grillige waterbruid, die hen zoo vaak meedoogenloos en hard kastijdde. Maar als de barre hemelstreek haar gramstorig gelaat onthulde, — als de brullende stem van den storm zijne donders vóór zich henen zond, — de baren zich stuivende verhieven, en, opeengestapeld, verderf en verwoesting dreigden aan alles, wat zich durfde stellen in haren weg, — dan zuchtte en steende het in de digte bosschen, en akelige, zonderlinge stemmen deden zich hooren uit de verborgen schuilhoeken van het ontzaggelijk woud, als viel de last der eeuwen, die er op drukten, het thans te zwaar. De onverschrokken jager, welke den grimmigen ever langs de ongebaande moeraspaden ijverig vervolgde, haastte zich terug naar zijn beschermend dak, en als hij dan, het onbekend verblijf des geheiligden offerpriesters onwillekeurig te digt genaderd, de geheimzinnige klanken vernam, die zich boven het gebulder van den orkaan lieten hooren, dan waande hij

(*) Baduhenna woud.

Wumkes.nl

de vreesselijke wraak der onzigtbare, vertoornde godheid zich zeker nabij, en als gejaagd ijlde hij blindelings weg van de plaats, onbekommerd waar de snelheid zijner voeten hem henen voerde, indien hij slechts de noodlottige plek spoedig verre achter zich mogt weten. En was het hem ook gegeven, weldra de nederige hut te bereiken, die hem op den hoogen terp eene gebrekkige huisvesting schonk, het was misschien om met schrik te ontwaren, hoe ginder de rollende branding naderde en de gekuifde, buiten hare versterkte oevers gedreven, golven den grond beukten en onder zijne voeten deden sidderen.

Dus teisderde vaak de losgelaten wind *de middelzee*, — dus had hij haar reeds honderden van jaren geteisterd, en tegelijk harer uitbreiding ongehinderd in de hand gewerkt. Er was een tijd geweest — eeuwen waren sints verloopen — dat haar omvang zich tot een betrekkelijk slechts klein gedeelte van het land bepaalde; thans — de nieuwe tijdrekening telde omstreeks 800 jaren — had zij zich tot ver in zijn binnenste uitgestrekt. Maar terwijl zij destijds onbeteugeld aan den bodem knaagde, was thans toch harer heerschzucht perk gesteld, en zag zij hare magt binnen bepaalde grenzen bedwongen. Langs de oevers, daardoor tevens meer bewoonbaar geworden, had zij van lieverlede menschenwoningen zien verrijzen, die er, deels achter de ruw opgeworpen dijken, deels op de verspreide terpen, eene grootere — zij het ook nog altijd hoogst onvolkomene — veiligheid vonden, dan voorheen het geval kon zijn, en wier bewoners, hier door vischvangst, dáár door scheepvaart en verkeer met naburige of verwijderde volksstammen, een

Wumkes.nl

middel van bestaan zochten in denzelfden plas, die vroeger het geheele land met vernieling bedreigde, en geen rustig verblijf aan zijne kusten gedoogde.

Doch nergens aan het strand hadden zich die woningen meer vermenigvuldigd, dan bij eene kromming van den dijk, waar zich een inham had gevormd, die, eene veiliger havenplaats en betere beschutting dan elders tegen de westelijke en noordewinden aanbiedende, bovendien het punt was waar twee aanzienlijke stroomen (*) zich in de Middelzee ontlastten, en dus der toen reeds vrij belangrijke scheepvaart op dien vloed als het ware den weg wees, dien zij had te volgen bij haar verkeer met het binnenland. De terp, welke zich hier verhief, was bovendien eene plaats, die het volksgeloof heilig achtte, daar zij de offeraltaren en beelden der goden droeg. Zij strekte dus eveneens tot woonplaats aan een' verëerden priester-stam, die, behalve dat hij de heilige plegtigheden en gebruiken leidde en bestuurde, niet geringen invloed had op het burgerlijk- en regtsgezag, dat vaak aan zijn beleid alleen was overgelaten. Al deze voordeelige omstandigheden moesten wel de voorliefde des volks te zeer op deze plek vestigen, om er niet weldra het dorp te doen ontstaan, aan hetwelk de bloeijende hoofdstad van het gewest van den alouden naam haren oorsprong zou ontleenen.

Getrouw aan zijne ingeschapen zucht naar vrijheid en onafhankelijkheid, leefde hier het volk naar de grijze instellingen en gebruiken zijner vaderen. Wel had het dit geluk niet altijd ongestoord genoten, — wel had het aan de

(*) Vliet en Ee.

Wumkes.nl

herhaalde aanvallen van vijandelijke stammen uit het noorden en zuiden beide (*), te water en te land, ten doel gestaan, doch in vereeniging met een' aangrenzenden stam, even fier en onafhankelijk als de zijne (†), had het die aanvallen manmoedig doorgestaan, en zich zijne vrijheid voor eeuwen weten te verzekeren.

Maar niet duurzaam mogt die stand van zaken zijn. Hadden ook de pogingen der Noordsche belagers, om zich van het rijk meester te maken, moeten afstuiten op den onvermoeiden tegenstand zijner dappere zonen, tegen de rustelooze inbraken der bestokers uit het zuiden — de oorlogzuchtige Franken — waren zij op den duur niet bestand, en pas had de negende eeuw het gebied van den tijd ingenomen, of de onweerstaanbare overmagt van dien vijand bragt het land der vrije mannen onder zijn bewind, om te gelijk de gebruikelijke godsvereering te doen vallen, en haar de plaats te doen ruimen voor eene andere, welke zich naar haren verheven stichter noemde. Toen verdween de afgodische luister der geheiligde plaats, waar zoo menigwerf de offervlam was opgestegen, — de priesterschap het volk was voorgegaan in het gemeenschappelijk gebed, of de onzigtbaren waren geraadpleegd en aangeroepen in den heiligen kamp, dien men voor de vrijheid voerde, — en terwijl de van hun stralenkrans beroofde goden van het heidendom duizelende de oogen voor den eenigen God bedekten en huiverend wegvloden, om zich te verbergen in den nevel van het wangeloof, rezen in den ouden tempelhof de nieuwe

(*) De Denen en Noormannen en de Franken.

(†) De Saksers.

Wumkes.nl

tempelwanden omhoog, boven welke zich later de eerwaardige dom zoude verheffen, die den vromen zin en de kunstliefde der christelijke voorzaten, door honderden van jaren heen, moest overbrengen aan de beschaafde nakomelingschap.

II.

Menschengeslachten waren voor den sikkel des tijds gevallen. De grond, waarop zij hadden geleefd en gewerkt en gezwoegd, had hun, als laatste gunst, de laatste rust geschonken, en nieuwe geslachten bloeiden en arbeidden op de plek, die het stof der vorige bedekte. Wat deze hadden opgerigt en tot stand gebragt, was onder de hand van den nazaat vervormd of verdwenen, en de aloude instellingen leefden nog slechts in de duistere herinnering, zonder tot het wezen des volks meer te behooren.

Maar ook andere gewigtige gebeurtenissen waren er voorgevallen in dat tijdsverloop. Terwijl de nieuwe godsdienstleer, — bij hare invoering niet dan met tegenzin ontvangen en slechts door dwang geduld, — aan de hand der beschaving haren invloed had doen gelden, en sints lang algemeen geworden was in het land, had, bij deze omwenteling op het zedelijk gebied, ook de natuur zich hare regten verzekerd. De zeeboezem, die zoo veel tot het vestigen en in stand houden van het bloeijend dorp had bijgedragen, was, bij het verzwakken en eindelijk geheel opdroogen der voorname bronnen, die hem voedden, van lieverlede in omvang afgenomen, tot hij eindelijk geheel verslibd en land geworden was, en alzoo de aanzienlijke zee- en

Wumkes.nl

haven*stad* — gelijk zij nu reeds was geworden (*) — in eene binnenlandsche had veranderd. Toen — het was omstreeks het veertiende honderdtal der nieuwe jaartelling — liet er zich het gezang en gewoel der werklieden op de timmerwerven en de eigenaardige drukte der scheepsgezellen niet meer vernemen. Het was verstomd en te niet gegaan, even als de feestpraal en het vrolijk gejuich der menigte, wanneer in vroegere dagen, onder het vreemd bewind, de nieuwe graaf er werd gehuldigd, of het volk er zijne luidruchtige feesten vierde, — even, ook, als de fluisterende ernst der toeschouwers bij het indrukwekkend strafgerigt of bij de algemeene volksvergadering. De vinger des tijds had die tafereelen en beelden van wat eens bestond met den sluijer van het verledene omhangen, en hen verwezen naar het gebied der herinnering, dat aan de bewaking van den genius der geschiedenis is toevertrouwd.

Met hen had ook de nederige houten kerk, welke zich vroeger hier verhief, en die, terwijl zij de geloovigen binnen hare wanden ter aanbidding vereenigde, tegelijk den kloeken bevaarder van den niet zelden onstuimigen waterplas tot gids en baken diende, reeds moeten zwichten voor de magt der vergankelijkheid, en de plaats moeten overlaten aan een doelmatiger gebouw, dat, steviger opgetrokken, op zijn dak een' spitsen toren droeg, die het reeds op verren afstand deed herkennen. Het had zijn aanwezen te danken aan den vromen zin des magtigen edelmans, die, eindelijk teruggekeerd van den jarenlangen kruistogt in de heete lan-

(*) *Leeuwarden* verkreeg stedelijke regten omstreeks 1190. Zie Eekhoff, Geschiedkundige beschrijving van *Leeuwarden*.

Wumkes.nl

den, waar hij van de hand eens konings den ridderslag ontvangen had, zich op het verstrekt verblijf in de onmiddelijke nabijheid van het godshuis had gevestigd, en van wiens aanzienlijk geslacht de naam nog op dezen tijd in herinnering is (*). Sedert had de luister van dit kerkgebouw zelfs nog gewonnen. Het was de plaats geworden, waar de hooge vergaderingen des lands gehouden, de Stedehouders gehuldigd, — de ridders geslagen werden, — het was ook, toen de stad in uitgebreidheid toenam, tot zetel eens kerkvoogds gemaakt en tot hoofdkerk der verschillende parochiën verheven (†). Maar toen wederom twee eeuwen waren verloopen en ook de omvang en het voorkomen dezer kerk aan haar aanzien niet verder konden beantwoorden, openbaarde zich nogmaals de noodzakelijkheid, dat middelen werden beraamd, om haar te vervangen door een grootscher tempel, aan de behoefte ruimer geevenredigd, aan de bestemming meer voldoende, en in betere overeenstemming met den meer gezuiverden geest van kunst en smaak.

Weldra zag de eeuwenheugende plek die kerk verrijzen, en met haar den forschen dom, die thans nog aan de stad, als een eigenaardig kenteeken, is verbonden. Aangelegd in breeden stijl, met tal van versieringen van Gothische kunst, wilde men zijn voorkomen van verheven bouworde en van indrukwekkende pracht doen getuigen. En echter mogt de kunst tot dat doel niet komen. Want nog slechts

(*) Douwe Burmania. 1180. Zie Eekhoff, Geschiedkundige Beschrijving van *Leeuwarden*.

(†) Na de vereeniging met *Nijehove* en *Hoek*.

Wumkes.nl

gedeeltelijk met den bouw gevorderd, werd reeds de grondslag voor den reus te zwak bevonden, en nog naauwelijks was de helft des torens voltooid, of men zag zich reeds tot het besluit gedrongen om het werk te staken, zoude niet het geheel aan eene onvermijdelijke vernieling zijn blootgesteld.

En zoo staat hij nog altijd daar — een onvoltooid kunstwerk, — een getuige van den verhinderden noesten vlijt van vele jaren, — de schaduw eener grootsche gedachte, die niet tot ontwikkeling kwam. Afspiegeling en beeld tevens, van zoo menig menschen leven, dat ook niet kwam tot wat het worden en wezen moest, — maar toch nog altijd in hetgeen hij vertoont, den stempel dragende van het schoone en verhevene, dat zijn bouwmeester aandreef en vervulde, — en ook daarin aan het menschengemoed gelijk, dat, waar het ook dwaalde, nooit geheel den geest verloochent zijns verheven Makers, die het bezielde met den adem zijner heiligheid.

III.

De jeugdige toren had het niet beleefd, dat de stad, boven welke hij zijn' geknotten kruin verhief, tot den zetel des burgerlijken gebieds, de vaste vergaderplaats van 's lands regering, en daarmede tot het hoofdplaats van het aanzienlijk gewest verheven was, — want bij zijn ontstaan was sedert die gebeurtenis reeds meer dan het vierde gedeelte eener eeuw verloopen (*). Maar al hadden zijne vrolijke

(*) 1504 onder Hertog GEORG VAN SAKSEN. Zie EEKHOFF, Geschiedkundige Beschrijving van *Leeuwarden*.

Wumkes.nl

klokketoonen niet kunnen instemmen met de feestklanken, welke die verheffing vergezelden, — het was hem daarentegen gespaard gebleven vele der bittere twisten en bloedige verdeeldheden te aanschouwen, die de zonen van denzelfden grond in wraakgierige vijanden jegens elkander deden ontaarden (*). Hij had evenmin behoeven te zien, hoe, eenige tientallen jaren geleden, de in voorspoed en magt toenemende en daardoor welligt te overmoedige stad, door hare naijverige tegenstanders uit de omgelegen plaatsen, in nachtelijken overval, werd aangetast, en zich niet dan met groote inspanning tegen welligt moorddadige overrompeling beveiligde (†). Of hoe, kort daarna, de laaije brand haar binnenste teisterde en binnen weinige uren honderden van huizen tot asch verteerde, nood en ellende verspreidende onder de vreedzame burgerschap (§). Evenzeer lag het buiten den kring zijner herinnering, hoe, weinig tijds later, eene nietige twist, uit een kleingeestig verbod geboren (**), de vijandige partij tegen de bloeijende veste in het harnas joeg, zoodat zij, door eene magt van verbitterde duizendtallen aangegrepen, hare poorten en wallen, na wanhopige, doch vruchtelooze verdediging, overweldigen en verbreken zag, en talrijke burgers onder de zwaarden hunner woedende vijanden den dood vonden, of have en goed moesten zien wegvoeren of vernielen door de plunderende benden. Evenmin

(*) Partijschappen der Schieringers en Vetkoopers in de 13de eeuw.
(†) 1481. (§) 1483.
(**) Verbod van den invoer van vreemde bieren. Eene vechtpartij van landlieden en burgers, wegens eene overtreding van dit verbod, gaf aanleiding tot deze overrompeling. Zie Eekhoff, Geschiedk. Beschrijv.

Wumkes.nl

was hij getuige geweest van den angst, die de harten der ligtgeloovigen vervulde, bij de schrikinboezemende voorspelling, dat weldra de stad vergaan en van hare plaats verdwijnen zou, — een angst, die wel bij velen tot wanhoop steeg, toen werkelijk eerlang een ontzettende brand — uit onbekende oorzaak ontstaan, doch met de voorspelling zelve in niet zoo onwaarschijnlijk verband — op nieuw een aanmerkelijk aantal woningen verwoestte en in puin bedolf (*). En — lag ook die tijd in een slechts kort verwijderd verschiet — het was den toren mede onbekend gebleven dat, met het land, de fiere stad uit de gebonden handen van den regeerder des rijks, aan een' anderen 's lands zeden niet minder vreemden Rijksvorst overging (†), als eene koopwaar, die kon worden gegeven en genomen, zonder raadpleging met of eerbied voor het volk en zijne instellingen, alsof het dat volk onverschillig kon zijn, aan wiens bestuur en gezag het zou gehoorzamen.

Maar wat de dom beleefde, toen hij nog slechts weinige jaren telde, dat was de eerste wrok, die zich jegens het nieuw gezag openbaarde. De geest van den dweepzieken beheerscher des schiereilands was niet de geest, welke de borst der zonen van den vrijen stam bezielde, — de godsdienst, zoo als hij hun die wilde opdringen, niet de godsdienst, waarin hun gemoed bevrediging vond. Zelfstandig als zij waren, en zich steeds hadden betoond, was het hun eene behoefte, in de heiligste aangelegenheid des harten

(*) 1511.

(†) 1525 toen GEORG VAN SAKSEN *Friesland* overdroeg aan KAREL van *Spanje*.

Wumkes.nl

vooral, zich niet blindelings te laten leiden door een stelsel of door eene magt, wier belang het was het volk in slaafsche onderworpenheid voor zich te doen bukken, — was het ook, dat dit stelsel of die magt den stempel van zeker gezag van den tijd scheen te hebben ontvangen. Van daar dat, toen de moedige monnik van *Wittenberg* zich met de kracht der waarheid tegenover de baatzuchtige drijvers van een christendom stelde, dat van de bedoelingen zijns edelen stichters geheel was ontaard, zijne verhevene daad, die zoo algemeen een weerklank vond in de gemoederen der waarheidzoekende volkeren, ook onder de nazaten van den fieren stam der Friezen met innige toejuiching werd begroet, en eene geestdrift onder hen opwekte, die voor de verbasterde eeredienst verderfelijk moest worden, en zich ook weldra, met onwederstaanbare kracht, naar buiten zoude openbaren. Want toen, met het schijnbaar doel om den luister der gevestigde kerk te verheffen, maar met het meer verborgen opzet, om de zich reeds ontwikkelende hervorming tegen te gaan, een bevel van het hoofd der kerk ook in de hoofdstad van het Friesch gewest een bisdom instelde, in verband waarmede het aloude godshuis van Oldehove tot hoofdkerk van den nieuwen geestelijken bestuurder werd bestemd (*), was het reeds voor den onbevooroordeelden waarnemer duidelijk, dat die verheffing of gunst, gelijk men haar wilde noemen, geenszins in den geest des volks deelde. Doch toen, al spoedig daarna, de benoeming van den nieuwen kerkvoogd werkelijk volgde (†), gepaard met het gebod van

(*) Door Paus PAULUS IV. 1559.

(†) REMIGIUS DIRUTIUS (van *Mechelen*.)

Wumkes.nl

den wereldlijken vorst, om hem naar behooren te ontvangen en in te leiden, liet het burgerlijk gezag der plaats, thans den tijd tot handelen gekomen achtende, zich rondborstig tegen de oprigting van het bisdom hooren, als eene verkorting van oude herkomsten en regten niet alleen, maar bovendien als eene schending van 's vorsten eigen beloften, die hem heilig moesten wezen. En waarlijk had het edel en mannelijk verzet ten gevolge, dat de gedane eisch voor 's hands rustende en de ingestelde kerkvoogd achterwege bleef.

De door dit gunstig gevolg niet weinig verlevendigde vrijheidszucht liet het intusschen daarbij niet enkel blijven. Reeds hadden de onregtvaardige plakkaten van het staatshoofd verbittering tegen den geweldenaar opgewekt, en hem den eerbied doen verbeuren dier mannen, welke nooit nog hadden gebogen dan voor het geweld, en geen ander juk konden dragen dan dat van het beleid en der zachtzinnigheid. Reeds blaakte het in hunne, tot tegenstand aangeprikkelde harten, en ééne enkele aanleiding — ware zij ook nietig in zich zelve — was in staat den laaijen gloed verteerende te doen uitbarsten. En die aanleiding — maar zij was geenzins eene nietige — liet zich niet wachten. Nog was geen zonnekring gesloten, toen de afgevaardigden der landsedelen — geprezen zijn hunne namen! — die zich in heilige gemeenschap hadden verbonden tot afwerping van het smadelijk juk, ook in het oude gewest der vrijheid de vaderlandsche zaak kwamen bepleiten. Waarlijk, zij werden er niet onverschillig ontvangen, — zij werkten er niet zonder vrucht! De 16e eeuw had nog weinig meer dan de

Wumkes.nl

helft van haren loop volbragt, toen de plegtige toonen van den eerwaardigen dom het volk te zamen riepen, om het bekend te maken met het kloekmoedig besluit van zijne voorstanders, dat de oude eeredienst was afgeschaft, en door de met den geest des tijds en der ontwikkeling beter overeenkomende nieuwe wijze van vereering vervangen. Of dat besluit het algemeen verlangen uitdrukte, dat getuigde reeds de volgende morgen, die de uiterlijke zinnebeelden der oude leer verdwenen, en de gezuiverde godsdienst — door menig bedienaar-zelf van het ander geloof sints lang in stilte aangehangen en thans openlijk gehuldigd — hare plaats vervangen zag.

Toch had de hervorming — sedert dagelijksch gepredikt — nog niet gewonnen. Al spoedig liet zich het dreigend bevel van den vorst vernemen, dat de leeraars der nieuwe godsdienst afgezet en verdreven — de vroegere geloofsvormen hersteld zouden worden. Het moedig verzet daartegen mogt niet baten, en toen zelfs het bewind zich manhaftig genoeg betoonde, om, het beslissend gebod onuitgevoerd latende, de aangevangen zaak krachtdadig te steunen in haren loop, was het niet minder dan eene woeste, aanzienlijke krijgsmagt, die er in het land verscheen, om klem en kracht aan den eisch te geven. Thans vond de onbillijke vorst gehoorzaamheid, — doch ook zóó, en niet anders, kon hij zegepralen. Men onderwierp zich bukkende voor het geweld, en de oude godsdienst drong zich met den vroegeren luister misschien, doch met weinig van den invloed van voorheen — in de oude plaats (*). De

(*) 1567.

Wumkes.nl

zon der zedelijke en godsdienstige verlichting verdween terwijl zij nog naauwelijks geschenen had, — maar het was slechts in een' nevel, dien zij spoedig zou doen wijken, en waaruit zij met vernieuwden glans te voorschijn treden moest. Want nog was de wereld pas tien jaren ouder geworden, of de vrijheid van het geweten hernam haar onwraakbaar regt, — de vrijheid der vereering van den Eeuwige, uit haren aard onschendbaar — was verzekerd, en de hervorming verspreidde wederom haar licht, doch nu, om ongedeerd haren stralenden loop voor te zetten aan den onafzienbaren en onmetelijken trans der ontwikkeling en beschaving.

IV.

De reusachtige strijd met den magtigen overheerscher was glansrijk geëindigd. De klein geachte gewesten, wier broederlijke vereeniging intusschen zoo onweerstaanbaar eene kracht ontwikkeld had, — die zich met zoo degelijken invloed hadden doen gelden dat een werelddeel het hoofd moest buigen voor hunne majesteit, — namen fier hunne onbetwiste plaats in de rei der zelfstandige rijken, gekroond met den lauwer van den onverwelkelijken roem, dien de geesten der vrijheid en der waarheid hen, ten aanschouwe der wereld, om de nog kloppende slapen wonden (*). Vrolijk verkondigde het gelui der klokken de heugelijke gebeurtenis door het land, en de jubelende toonen tooverden, terwijl zij als op zefyr-vleugelen luchtig daarheen dartelden, de sombere beelden van een met bloed en brand en

(*) Vrede van Munster in 1648, die de onafhankelijkheid der Nederlanden bevestigde.

Wumkes.nl

ketenen geteekend verleden op den achtergrond terug. De smaad en verdrukking waren geleden en doorgestaan; het tegenwoordige had een blij gelaat, — en waar deed het, als het zich in een opbeurend licht vertoonde, de donkere schaduwen van het voorbij gegane niet, al was het ook slechts voor het oogenblik, vergeten?

Ook het feestgelui van den statigen dom stemde met het algemeen gejubel in, waarmede het vrijgevochten volk lucht gaf aan het dankbaar gevoel, dat zijne verruimde borst vervulde. Zóó vrolijk hadden de galmende toonen zich nog nooit doen hooren. Het was, alsof ook zij getuigen wilden van eene stemming, die slechts spreken kon uit een verrukt gemoed. Zóó roerend en plegtig klonken zij door de stille lucht. En waarlijk, had ooit het oor met innig welgevallen naar de zilveren klanken geluisterd, thans moest het er wel de uitdrukking eener geestdrift in vinden die immers den geheelen mensch beheerschte!

De oude kerk, reeds met den aanvang der godsdienstvrijheid het aanzienlijkst bedehuis van de belijders der gezuiverde leer op de plaats geworden, mogt dat echter op den duur niet blijven. Hevige storm- en wervelwinden hadden haar daartoe reeds te zwaar geteisterd, — zelfs ten deele vernield, en haar geheele ondergang scheen niet ver meer verwijderd. Wel zag zij, door niet geringe opoffering, zich voor het oogenblik aan de verdelgende hand des tijds ontrukt, en haar bestaan voorloopig nog verzekerd; doch weinige jaren waren naauwelijks over het nieuwe tijdperk heengegaan, toen zij reeds moest bukken voor de ijzeren wet der vergankelijkheid, — van hare bestemming gedwon-

Wumkes.nl

gen afstand doende, ten behoeve van een anderen tempel (*), en zelfs de plaats ruimende, die zij zoo lang had ingenomen, doch nu niet meer vervullen mogt. Hare bogen zonken onder den vergruizenden moker ineen, — in de verlatene ruimte schoten gras en onkruid welig op, en de kille hagedis vestigde haar verblijf binnen de verbroken wanden, die zoo vaak hadden weergalmd van den lof des Allerhoogsten, Hem door Zijne menschenkinderen toegebragt, — maar die nu, als eenzame wachters, achterbleven op de plek, tot ook zij verdwenen, om te worden vervangen door de trotsche stammen, die er nog altijd met hunne digte twijgen een ruischend loofdak vormen, waaraan de wind, als hij er spelend doorhenen vaart, plegtige, fluisterende stemmen ontlokt, die tot eene geheimzinnige wereld schijnen te behooren.

Zoo bleef dan de oude dom alleen, — een treurende bewaker nog slechts der menschengeslachten, die er aan zijnen voet tot het stof verzameld werden, — nu de tijd hem zijn eens zoo glansrijk doel voor het grootste deel ontnomen had. Hem ook had het lot getroffen, waaraan alles wat voorbijgaat onderworpen is, want het nieuwe godsgebouw, dat eens bestemd was nevens hem te verrijzen, zag hij, na den val van het oude, niet verheffen. Toch stak hij zelf met fierheid nog zijn verbleekten kruin omhoog, en stond hij nog altijd daar, als in jeugdige kracht, — de rustelooze aanvallen van den geweldigen slooper beschamende, en zelfs door den vernielenden bliksemstraal, die hem met sulfervonken kroonde (†), niet vermorseld. Op

(*) De Jacobijnerkerk.

(†) 1684, toen de toren door den bliksem werd getroffen en in

Wumkes.nl

hem rustte en rust nog steeds de blik des vereerders van wat de vaderen in de kunst grootsch vermogten, en dat hij niet vergeten werd, — daarvan getuigt, wat nog altijd aan zijn behoud ten koste wordt gelegd. En zijne stem, — hij bleef die, als voorheen, verheffen, wanneer de dag der ruste gekomen was en de tempelwanden zich ontsloten, tot, bij het gisten der gemoederen, in den opgewekten naijver tusschen vereerders van denzelfden God, hem ook dit werd ontzegd, en de plegtige toonen zwegen, om zich nu nog slechts te doen hooren, wanneer zij moesten getuigen van algemeenen volksrouw of van algemeene volksvreugde.

En waarlijk, het was hem geene vreemde roeping, ook in de smart van geheel een volk te deelen! Zijne treurende klanken hadden immers reeds den smartelijk gebogen stoet vergezeld, die het stoffelijk overblijfsel eener geliefde vorstin (*) met somberen praal naar de laatste rustplaats geleidde, en welligt hadden zij onmerkbaar gesidderd, toen vermetele, vreemde indringers — sedert, Gode zij dank! met schande van den vaderlandschen grond verdreven, — de schendige handen sloegen aan dat vereerde stof, om het in ruwe brooddronkenheid te smaden en te storen in de stille rust des grafs (†). Toen later een bemind koning, afgemat van het staatsbewind in hevig bewogen tijden, en nog daar te boven belast met den onver-

---

brand geraakte, die echter spoedig werd geblusscht. EEKHOFF, Geschiedkundige Beschrijving van *Leeuwarden*.

(*) Princes MARIA LOUIZA (Grootmoeder van WILLEM V), die in de groote of Jacobijner kerk begraven werd.

(†) 1795 bij de overheersching der Franschen.

Wumkes.nl

dienden hoon van een deel des volks, dat hem eens bijna vergoodde, kroon en scepter nederlegde, om in ongestoorder rust zijne, nog slechts weinige, levensdagen te voleindigen, — waren zeker onder de vrolijke klanken, waarmede de toren den nieuwen vorst begroette, weemoedige herinneringen gemengd, den ouden koning geldende, herinneringen die zich nog weemoediger deden gevoelen, toen de dood dien ouden vorst afriep van het levenstooneel. En wederom weergalmden zij treurig over den omtrek, harmonisch zamensmeltende tot een grafgezang, toen zij moesten aankondigen, dat ook voor den tweeden, den ridderlijken koning de donkere groeve zich geopend had, en de kille hand des doods het hart doen verstijven, dat zoo warm voor het algemeene welzijn klopte, en den arm, die de eer des lands zoo luisterijk gewroken had, in een' schitterenden strijd van weinige dagen. En mogten zij ook eerlang weder het welmeenend welkom toeroepen aan den derden vorst, die den troon besteeg zijns geëerbiedigden vaders, toch hadden zij de uitdrukking der smart over het gemis van dezen niet verloren, al spraken zij ook luide de overtuiging uit, dat het nieuwe staatshoofd de voetstappen zijner doorluchtige voorgangers waardig zoude drukken.

Welke de gebeurtenissen van algemeen gewigt of belang zullen zijn, die den dom zijne koperen stem op nieuw zullen doen verheffen, staat opgeteekend in het geheimzinnig boek, dat het zegel der raadselachtige toekomst houdt gesloten. Goed is het, en wijs, in dat boek niet te mogen lezen. Maar zeker is het, dat, gelijk op zijne metalen

Wumkes.nl

bladen is gegrift welke rol elk afzonderlijk deel van het bestaande op het tooneel des levens te vervullen heeft, de gebiedende vinger der noodzakelijkheid op een dier bladen het beslissend oogenblik zal aanwijzen, waarop het in den duisteren achtergrond terugwijken en voor altijd verdwijnen zal, hoe schitterend ook de rol was, die het eenmaal korter of langer, op den voorgrond stelde. Dat lot zal ook het lot van den toren zijn. De dag zal komen, dat de waarschuwende stem van den tijd, waarvan hij thans zelf nog de apostel is, hem het woord voor altijd ontnemen zal, — dat de vogelen des hemels, dien hij nu nog eene veilige verblijfplaats schenkt, met angstig gekrijsch zullen henenvlugten, terwijl hij schudt en wankelt op den grondslag, die hem draagt, — dat hij krakend ineenstorten en het stof, in digte wolken, hem omhullen zal, — en dat de hand der vergankelijkheid de plaats zal effenen, die hij eeuwen lang tegen haar verdedigde. Maar ook dan nog zal hij blijven leven in de herinnering der geschiedenis, die de geslachten onderwijst, en zijn naam zal niet verwelken als het loof, dat het trotsch geboomte, hetwelk hem omringt, nederstrooit aan zijnen voet, omdat hij is verbonden aan den naam eens volks, door het verledene met eerbied genoemd, en dat de toekomst met eerbied zal blijven noemen, zoolang vaderlandsliefde en vrijheidsmin in vrije harten wonen.

1859. D. B. Nieuwenhuis.

Wumkes.nl

HOE MEN OP DE KERMIS GEFOPT WORDT.

Aan het Hof van *Vriesland.*

Edele Mogende Heeren!

Ter occasie van seeker different aan onse vierschaar gebragt aan ons geexhibeert synde twee origineele contracten, waarvan copien authenticq hiernevens gaan, hebben wy daar uyt gesien, dat PYTTER PYTTERS OUD, woonende buyten *Harlingen* aan de Zeedyk onder *Almenum*, syn soon CORNELIS PYTTERS OUDE verhuurt heeft aan tweederley menschen om daarmede na vreemde plaatsen te trekken, en als wat raars te laeten besien en wierden wy daarnevens geinformeert, dat men voornemens was deselve soon te vervoeren na *Parys*, nadat men hem hier op de voorige kermis heeft vertoont gehad voor een mannetje uyt de straat *Davids*, en, omdat aan dat voorgeeven eenige schyn te geeven, hem heeft doen eeten allerley vuyligheid van stinkende visch, etc. en walvistraan doen drinken en ook het ligchaam bruyn of swart gemaakt.

Wy hebben gemeent by provisie ordre te moeten stellen ten einde de voorschr. soon niet verder vervoert wierde: konnende aan UEd: Mo: uyt de nevensgaende copie van de acte van inspectie door de Professor Anatomiae en een

Wumkes.nl

van de Stads Chirurgyns alhier op onse ordre gedaan, consteeren dat deselve CORNELIS PYTTERS een ongelukkig en deerniswaardig schepsel is.

Wy hebben geconsidereert, dat nog de christelykheid, nog de goede ordre toelaaten, dat so een ongelukkig schepsel, door baatzugt van menschen werd mishandelt, en anderen ook door so valsche vercieringen bedrogen, maar gelet hebbende dat de vader en moeder van hetzelve ongelukkig schepsel in de provincie van *Vriesland* woonen, buyten *Harlingen* onder *Almenum* en niet wetende of *Almenum* ressorteert onder het gerigt van *Harlingen* of niet, hebben wy gemeent niets beeter te konnen doen, als van dit geval kennis te geven aan UEd: Mo: als de hoogste regter in de Provincie van *Vriesland*, met gedienstig versoek dat UEd: Mo: aan ons, hoe eer hoe beter gelieven te laaten weeten, wat deselve met het voors. ongelukkig schepsel gelieve gedaan te hebben. Waarmede ZEd. Mog. Heeren wy UEd. Mogende beveelen in de bescherminge van God Almagtig. Geschreven in den *Hage* den 22 Januarij 1737.

UEd. Mogende goede vrienden. Schout en Scheepenen van *'s Gravenhage.*

Uit het contract in duplo, bij de stukken overgeleverd, blijkt, dat het in presentie van den procureur LANTURY als getuige te *Harlingen* den 24 Maart 1736 is verteekend, dat de huurders van het kind waren ALEXIS MAGITO van *Franeker* en JOHANNES BAPTIST CLEYN van *Harlingen*, de huurtijd één jaar, in te gaan 12 April 1736 en de huurprijs honderd Caroli guldens, de profijten en schaden zouden

Wumkes.nl

voor de huurders ieder voor de helft komen; « in alle getrouwigheid, billijkheid en eerlijkheid zouden zij met elkander handelen, submitterende hunne goederen en personen aan den Hove van *Vriesland*, enz.

Dat hof, gaf, bij rescript van den 21 Jan. 1737, te kennen, dat het zich over de zaak nader moest informeren, na het bekomen van welke informatien, het aanstonds zorg zoude dragen, dat een vertrouwd persoon met den vader naar *'s Hage* werd gezonden om bovengemelde C. PYTTERS OUD van daar af te halen en alhier over te brengen om ordentelijk te worden onderhouden, aan welk voornemen den 4 Febr. 1737 gevolg werd gegeven.

Medegedeeld uit stukken door den Wethouder van 's Gravenhage, *den WelEd. Gestr. Heer* P. C. GUYOT, *verstrekt aan*

J. D.

Wumkes.nl

FRIESCHE SPREEKWOORDEN (*).

Quaelck won, quaelck spon (†).

Kwalijk gewonnen, kwalijk gesponnen. Won is het deelwoord van *winnen.* Zoo zeggen de Friezen: *'t hea is mooi wón.* Als het vlas niet wel slaagt, kan men het niet goed spinnen, noch er veel uit spinnen.

Bij DE BRUNE, *nieuwe wijn in oude leerzacken*, bl. 86 heeft men: *niet wel ghewonnen, niet wel ontgonnen*, en bij CATS: *qualick gewonnen, qualick verteert.*

Al is de tiercke graet de priester sionckt luckel nin meer off luder asser meij.

Al is de kerk groot, de priester zingt evenwel niet meer of luider dan hij mag. Dit zal zooveel beteekenen als dat niemand aan het onmogelijke is gebonden. In den *Byspraax Almanak* van H. L. SPIEGHEL vindt men: *al is de kerk groot, de paap zingt niet meer, als hy magh.*

Luckel of *lockel* beteekent *evenwel.* Men vindt het ook in een ander Friesch spreekwoord: *de aecxter flucht zoo fier naet, de stirt mot luckel folgie. De ekster vliegt zoo ver niet, of de staart moet evenwel volgen.* „Dit woord," schrijft

(*) Vg. *Fr. Volks-Almanak*, 1836, bl. 89; 1837, bl. 113; 1838, bl. 95.

(†) De spelling, die in het Handschrift voorkomt, heb ik behouden. Zie over dit Hanschrift *Fr. Volks-Almanak*, 1837, bl. 123.

Wumkes.nl

EPKEMA is in de uitspraak zoo ineengedrongen voor *lycke-wol*, waarvoor men ook wel eens vindt *allycke-wol*. Het komt meermalen voor in W. GRIBB. BRILL., een werkje, dat, ofschoon de boert wat grof is die er in heerscht, voor de kennis en beoefening der zuivere Friesche taal zeer belangrijk is, en daarom ook door EPKEMA in zijn woordenboek op GIJSB. JAP. gedurig aangehaald wordt.

—

Aad jold, aad hae, aad brae stiet ien wol to stae.

Oud geld, oud hooi, oud brood staat of *komt iemand wel te stade.*

Die wat spaart, die wat heeft.

Bij SPIEGHEL is een dergelijk spreekwoord: *oude vrienden, oude wyn en oud gheld.*

—

Almans frioun is almans gick.

Allemans vriend is allemans gek. Bij TUINMAN in zijne spreekwoorden: *alle mans vriend is yder mans nar.* En hij voegt er bij: „de reden is, omdat zulke zich, door yder te willen behagen, en zich naar elks zinnelijkheden te voegen, bespottelijk aanstellen en daarom van alle veracht en belacht worden."

Bij SPIEGHEL en CATS: *alle mans vriend, menich mans gek.*

—

Koomt de nye broeck oont aad wammes, soo schoerre de fyttergatten uyt.

Komt de nieuwe broek aan het oude wambuis, zoo scheuren de vetergaten uit. Dit bezigde men van een oud man, die eene jonge vrouw trouwt.

Wumkes.nl

Met betrekking hiertoe zegt vader CATS:

Een oudt man met een jeugdigh wyf,
Is niet dan eeuwigh huysgekyf,
Hoort oude luytjens wie ghy zyt,
Het trouwen had eens synen tyt;
Nu waer het beter niet getrout,
Of immers geensins jonck en out.

En hij laat den ouden man dus spreken:

Wel denck, hoe past mij dat,
Die eertyts ongemoeyt omtrent den vuure sat?
Maer noch soo waer het iet met deze buytelusten,
Indien ick in der nacht ten minste mochte rusten;
Maer dat en magh niet zyn; het kint dat wil de mam,
O! dwaesheyt dat ick oyt soo jonge vrouwe nam.
Wel vrienden! hoort één woort, wie stil begeert te leven,
Die moet dit mal gewoel de jonckheyt overgeven;
Want, uyt de daet geleert, soo roep ick met berou,
„Omtrent een grysen baert en dient geen jonge vrou."

—

Better ien blyn hynst, as ien leegh helter. Beter een blinde hengst dan een ledig helfter.

Beter wat als niet met al.

Beter iets als niets.

Bij SPIEGHEL: *beter een half eij als een leghe dop.*

—

De aeyen gae nu op gouden schoncken. De eijeren gaan nu op gouden beenen.

Wumkes.nl

Denkelijk zal dat beteekenen: „de eijeren zijn nu zeer duur en schaarsch."

—

Aade tiercken habbe tioestre glesfinsteren. Oude kerken hebben duistere vensterglazen, dat wil zeggen: oude lieden hebben een beneveld gezigt, gelijk donkere oude kerkglazen.

Bij SPIEGHEL: *ouwe kerken hebben donkere glazen.* Bij DE BRUNE:

Oude kercken, donker glazen;
Oude coppen veeltijds razen.

In den Bijbel vindt men eene fraaije beschrijving van den ouderdom in het 12de Hoofdst. van het boek *de Prediker* genaamd. Aldaar lezen we in het 3de vers: *die door de vensteren zien, zullen verduisterd worden.*

—

Meij lege hannen ist quae haucken faen.

Met ledige handen is het kwaad havikken te vangen. Bij SPIEGHEL: *met yle handen is quaed havikken lokken*, welk *lokken* beter nog op ledige of yle handen past dan *vangen.* Hetzelfde spreekwoord vindt men bij CHAUCER, door JUNIUS aangehaald, zoo als Mr. J. H. HOEUFFT in zijne *taalkundige aanmerkingen* enz. meldt:

With empte hands men may no hauckes lure.

—

Bij CATS vindt men:

't Is quaet kemmen, daar geen hair en is.

Wumkes.nl

Met ydele handen is 't quaet havicken locken.
Die winnen wil moet bysetten.
't Is quaet brij maken van water alleen.
't Is quaet koecken bakken sonder vuur of vet.

Ofschoon de byen kunstigh zyn,
Gae neemt haer eens den rosmaryn,
Gae neem haer bloemen en haer kruyt,
Zie al haer konsten hebben uyt:
Dat nut, dat net, dat aertigh beest,
Dat mist terstont syn kloecken geest.

Met vis wort vis gelockt, met vincken vangt men vinken;
Één penninck in de beurs en hoort men nimmer klinken;
Een boom wast alderbest daer meer geboomte staet,
Het gelt is even soo, het wil een medemaet.

Ick schiller kuyt off hering fin habbe. Ik zal er kuit of haring van hebben. Bij TUINMAN leest men: „ik zal er hair of pluimen van hebben." Dit spreekwoord is gesproken van de jagers, die op viervoetig wild of gevogelte uitgaan, b. v. op hazen of patrijzen. Hetzelve is: „ik zal er haring of kuit van hebben." Het laatste zal dan wel van visschers ontleend zijn.

Gelijkluidend hiermede is het Engelsche Spreekwoord:

I will win the horse, orlose the saddle.

St. Annaparochie, Oct. 1859. A. WASSENBERGH.

Wumkes.nl

DET DÊADSHEMDTZE.

En Mêarke.

Der hîe en mem en liâve bọi, sa pas în th' saunde jîer,
Dy wîer hir hêachste luk ter wrald, hir libbensfreugde end tîer;
End lîk as hiu hir lîtze sòn,
Hung hy sîn mem ak înlik òn,
Det junkje mei sîn lokkich hîer end êachjes himulblîer.

Doch rimpen ward -et bọike siâk end naem di dêad hin wei,
Det wîer fọr 't menske en suîere slach end geng hir bare nei;
To fel wîer 't leed hir end to hird:
Se harka nei nen trêastand wird;
Se wîek naut by sîn lîkje wei, end skrîemde nacht end dei.

Men kọrt wîer mar -et bern to hōf, -et lîkje în th' lîtze fet,
Biklâid mei th' wite hinneklaed, în suarte mudder set,
Do sêach se, as 't nacht end thiuster wîer,
Hir liàvling bọrtian oer den flîer,
In stil by th' jinge er met eft deth, end huet er kryth eft heth.

End eltze nacht kaem hy torēch end bọrta der alòn,
Up th' selme sté, nei d' egin trant, end like stil weròn;
Doch gîerde hiu al fọrth end wei,
End skrîemde hiu, den weinde er mei; —
Sa trienjand bọrtiand jimmeròn, forduūn er stês da mòrn'.

Wumkes.nl

Der kaem er einling up en nacht, as hiu wer bitter kriet,
Do brocht hy sîn deaklêan mei, end sei: „As Memke gîerth
Drippa ol da trienen up my gêar;
Ei, skrîem dōch langor sa naut mêar!
Ik woe sa graech, det Mem hit lîet: huet is mîn hemdtze wîet!"

Do ward se bare, bare kel, end hir bislût stoed fēst,
Se lîet forth-òn -et kritan nei, end dîe hir bern nen lēst,
End d' òre nachts, en liachtre mei,
Kaem hy by hir torēch, end sei:
„Siuch, Mem! mîn hemdtze drogath bēst; 'k fînd în mîn grēf nù rēst."

End hiu birēstte stil end frum în th' wīs bistiūr fon God,
End blêaw fon disse tīd ōf òn stês duldich în hir lot,
End sûnt blêaw 't junkjen huer hit wîer,
Hy kaem naut langor oer hir flîer,
Men slepte suîet, bihûod fon God, în th' plankene biskot.

H. S. SÎTSTRA.

Wumkes.nl

AAN EEN MEISJEN,

Toen de hindernis, die Haar belette te huwen, was weggenomen.

Jeannet,
Wat pret!
't Is met
Van Laar
Dan klaar,
Niet waar?
Nu zing
En spring
Van vreugd,
't Verheugt
Ook mij
Dat Gij,
Vriendin,
Uw min
Beloond,
Bekroond
Aanschouwt.
Betrouwt-
Ge aan God
Uw lot,
En doet-
Ge 't goed,
En haat-

Wumkes.nl

Ge 't kwaad,
Hij mint
Het kind,
Dat hoort
Naar 't woord,
Door Hem
Met klem
Gezegd.
Hij hecht
Aan smart
Voor 't hart
Geluk;
En druk
Verdwijnt:
Zoo schijnt
De zon,
De bron
Van 't licht,
En zwicht
De schaauw,
De dauw
Trekt op,
Mijn pop,
En 't is,
Gewis,
Dees keer
Mooi weer.

J. D. Ankringa.

Wumkes.nl

EENE REIS VAN LEEUWARDEN NAAR LONDEN EN TERUG IN HET JAAR 1661.

(*Medegedeeld door* Mr. J. Dirks.)

In een der vorige jaargangen van de *Friesche Volksalmanak* (1), hebben wij de lezers er van reeds kennis doen maken met eene zeer uitgebreide verzameling van kleine geschriften, in de Koninklijke boekerij te *'s Gravenhage* voorhanden, en onder den naam van *Bibliotheca Duncaniana* bekend. Wij deelden toen den inhoud mede van een paar geschriftjes, over een tweetal merkwaardige voorvallen, die te *Bolsward* in de 17de eeuw hadden plaats gehad, en die in die verzameling zijn opgenomen; thans zullen wij hen met een ander stukje, daarin opgenomen, in kennis brengen, voor zoo verre zij die kennismaking niet reeds vroeger elders mogten gemaakt hebben (2). In meer dan een opzigt, (wij hoopen dat gij daarvan overtuigd zult worden) verdient dit blaauwboekje aan de vergetelheid onttrokken te worden. Het bevat namelijk een verhaal, of een dagboek van eene reis van *Leeuwarden* naar *Londen* en terug, in het jaar 1661 gedaan. Reeds het tijdstip waarop die reis gedaan werd, moet doen vermoeden, dat, indien de reiziger naauwkeurig opteekende, wat hij destijds in *Londen*

Wumkes.nl

zag, dat opgeteekende belangrijk kan zijn. Er viel toch destijds veel aldaar te zien en te hooren. Men herinnere zich slechts, wat er in de drie laatste jaren die het jaar 1661, den tijd van het bezoeken van onzen reiziger van *Engeland*, voorafgingen, aldaar was voorgevallen. — OLIVIER CROMWEL, de magtige Protector der Engelsche Republiek, den 3den September 1658 gestorven, was wel door zijnen zoon RICHARD in die waardigheid opgevolgd, maar deze was niet bij magte om den republikeinschen regeringsvorm, waaronder *Engeland* hoe langer hoe meer gebukt ging, staande te houden, en de zucht om het Puriteinsche juk af te schudden te onderdrukken. Het leger dwong RICHARD CROMWEL het parlement te ontbinden en het zoogenaamde *Lange Parlement* weder bij een te roepen (1659). Na eenige mislukte pogingen om het Koningschap in *Engeland* te herstellen, en na dat het Parlement nog eens geschorst en hersteld en MONK, aan het hoofd van het Noorder leger *Londen* bezet had, bood deze zijne diensten aan den op het vaste land van *Europa* rondzwervenden KAREL den II aan. Deze zoon van den ongelukkigen koning van *Engeland* KAREL I (in 1649 onthoofd), haastte zich *Spanje*, waar hij zich toen ophield, te verlaten, en eerst naar *Breda*, en later naar *'s Gravenhage* te trekken. Het nieuwe parlement, als van ouds weder uit het huis der Lords en der Gemeenten zamengesteld, dat 22 April 1660 zitting nam, ontving brieven van KAREL II, waarbij hij het zijne gunst en vergiffenis aanbood en weldra proclameerden beide huizen KAREL STUART tot koning en noodigden hem uit om de teugels der regering, zonder

Wumkes.nl

eenig voorbehoud of voorwaarde, op te vatten. Deze geldelooze en verkwistende vorst, wiens karakter, denk- en levenswijze door zijn verblijf aan het Fransche en Spaansche hof al meer en meer misvormd was geworden, haastte zich aan dezen wensch te voldoen. Hij ging den 22sten Mei 1660 scheep te *Scheveningen* en hield den 29sten Mei zijnen luisterijken intogt in *Londen*. Onbeschrijfelijk was de vreugde waarmede de op zijnen troon herstelde vorst in *Engeland* ontvangen werd. Het slechte voorbeeld evenwel dat KAREL II door zijne ongebonden leefwijze aan het volk gaf, had daarom eenen dubbel nadeeligen invloed, omdat de strengheid der Puriteinen in eens plaats had moeten maken voor de chevaleresque manieren en levenswijze der *Cavaliers* of aanhangers van KAREL II. Deze gaven nu den toon aan, en het Engelsche volk stemde met dien lossen toon in zonder dien door Fransche zwier te dempen, zooals hunne leermeesters. Neen, eene aangeboren ruwheid deed dien veeleer verhoogen, het Puriteinsche mom dat men gedurende jaren had moeten dragen, werd weggeworpen, en de schade die men aan levensgenot meende geleden te hebben met teugellooze mate herwonnen (3). Wreede straffen troffen inmiddels in October 1660 de regters, die het vonnis over Koning KAREL I geveld hadden, terwijl later de lijken van OLIVIER CROMWEL, van zijnen schoonzoon IRETON en van BRADSHAW, President van het Hoog Geregtshof, 30 Januarij 1661 werden opgegraven en aan de galg gehangen.

Op den 30sten April 1661 werd de koning met groote pracht gekroond, en iets later de Bisschoppen, met achterstelling der Presbyterianen, in hunne zetels hersteld. In

Wumkes.nl

dien toestand bevond *Engeland* zich, toen SIXTUS PETRI ARNOLDINUS, Deurwaarder bij het Hof van *Friesland*, vergezeld van zijne huisvrouw en oudsten zoon, zich in Julij 1661 naar *Engeland* begaf, en aldaar zich van den 8—28 Augustus ophield.

Er bestaan twee uitgaven van het *Memoriaal* van dit reisje. De eerste zonder naam van drukker of drukplaats, slechts 14 bladzijden (compres gedrukt) in quarto beslaande, en de tweede 40 bladzijden bevattende, maar veel beter „gedruckt tot *Leeuwarden* bij WILHELM GEEST, Boeckdrucker aen 't eynd van de Speelmans straet, bij de Put 1661.

De inhoud van die beide *Memorialen* is niet gelijk luidende, de laatst genoemde uitgave bevat veel meer als de eerste vermelde, maar daarentegen zijn ook enkele bijzonderheden, vooral den *deurwaarder zelven* rakende, in de eerste uitgave te vinden, die in de tweede zijn weggelaten. SIXTUS PETRI ARNOLDINUS geeft ons daarvan zelf in zijn Voorberigt „aen den goedgunstigen leeser," voor de tweede uitgave geplaatst, deze nog al curieuse opheldering:

„Dewyle het myn Heeren ende Meesters gelieft heeft, „op myn instantelyck versoeck, te vergunnen, dat ick „ses Weecken uyt dese Provintie mochte verreysen naer „*Engelant* &c. daer synde hebbe de tydt niet onnut wil„len doorbrenghen, maer soo veel mogelyck was, ghesocht „ende ondervraeght naer de voornaemste particulariteyten „soo binnen als buyten de stadt *Londen* ende elders, hebbe „daer af gemaeckt een kort *Memoriael*, 't welck ick aen „eenige goede vrienden en bekenden hebbe ghetoont, die „my seer lastigh vielen, omme daer af te hebben een co-

Wumkes.nl

„pia, sulcks niet konnende weygeren, resolveerde 't selve „te doen drucken, niet uit grootsheyt, ofte om daer door „eenige eere ofte profyt te trecken, geensins; maer alleen „omdat ick soo veel tyt niet hadde om daer af te schry- „ven eenighe Copyen, alsoo ick myn beroep moest waer- „nemen, ende sien oft ick de verloren tydt weder kon in- „halen: Soo hebbe ick myn kladde aen een Drucker gegeven, „omme daer af te drucken eenighe exemplaren, latende „de Correctie tot discretie van de selve, doch bevinde dat „'t selve niet alleen kladdigh, maer oock op verscheyde „plaetsen veel uyt gelaten, en wat by gevlickt, ende sin „en meninge anders gestelt is, 't welck door eenige spot- „ters qualyck wort geduyt... Soo ist dat ick myn *Memo- „riael* wederom hebbe doen herdrucken, ende van alle mis- „stellinghen gesuyvert, *soodat ick 't voor desen gedruckte „Memoriael niet voor goet noch voor waer keure, schoon „deselve met myn eygen handt getekent zyn, want ick hebbe „het niet na gelesen*, maer den Drucker vertrouwt, dewelcke „ook geen Tytel, nochte syn Naem gesteld heeft: waer uyt „een iegelyck wel kan vernemen, dat het met voordacht „geschiedt is. Waerschouwe dierhalve een yeder, dat ick „geen exemplaren van dese myne reyse voor goet keure, „als dese, dewelcke by Wilhelm Geest gedruckt en by „myn selfs verteekent syn." Werkelijk vind men de geschreven handteekening en het jaartal 1.6.6.1 onder deze voorrede, maar eveneens staat die geheel gelijk geschreven onder deze verklaring, aan het einde der gedenegeerde druk te vinden. „*Alle welcke Boecken van dese myne voorz. „reys, niet door myn eyghen handt verteekent zynde, wor-*

Wumkes.nl

„*den voor valsch ende leugenachtigh gehouden.*" Zou er wel een tweede voorbeeld zijn van eenen Deurwaarder bij het Achtbare Hof van *Friesland* van zulk eene verloochening van zijne eigen handteekening onder een aantal stukken als voor *Copij conform* gezet?

Trouwens men behoeft slechts de titels van de beide uitgaven te vergelijken om tot de overtuiging te komen, dat SIXTUS PETRI ARNOLDINUS wel redenen had om de eerste uitgave als onecht te verklaren. De titel toch voor de tweede uitgave luidt: *Memoriael van een Reys uyt* Frieslant *na* Engelant *gedaen door* SIXTUS PETRI ARNOLDINUS, (*de kleinste*) (4); *Deurwaerder des Hofs van* Vrieslandt, *verselt met syn Huys-vrouw en oudste Soon*: maar de spotters waarover onze held zich beklaagt, hadden daarin eene kleine wijziging gebragt, die zijn persoon in een belagchelijk daglicht stelde, welligt als zinspeling op zijne kleine gestalte. Zij hadden dien titel aldus doen drukken: *Memoriael van de Reys van* SIXTUS PETRI ARNOLDINUS (*kleynste Deurwaerder 's Hofs van* Frieslandt), *met syn Huysvrouw en oudste Zoon uyt* Friesland *na* Engeland. Anno 1661.

Uit de opdragt van de tweede uitgave, „aan de heeren Raaden in het Hooge Hof van *Friesland*" geplaatst, blijkt dat SIXTUS PETRI ARNOLDINUS, (die welligt SIKKE (5) PIETERS NOLLES in de wandeling zal geheeten hebben), zijne reis naar *Engeland* deed om huwelijkszaken aldaar te vereffenen. Een vijftal lofdichten, naar den geest dier tijden, zijn voor het Memoriael geplaatst, daaronder een van J. ARGERIUS in het Landfriesch.

De reizigers reisden den 28 Julij 1661 van *Leeuwarden*,

Wumkes.nl

des morgens ten 9 uur, met de trekschuit naar *Harlingen* en staken den volgenden dag met den veerman naar *Amsterdam* over, waar zij den 30 Julij aankwamen, na op zee harde wind, donderslagen, bliksem en regen en een woordenstrijd met een biersteker van *Leeuwarden*, die SIKKE's des vorigen daags besproken kooi, met zijne familie had ingenomen, gehad te hebben. Den 31 ging men om 3 uur met de marktschuit naar *Rotterdam* en kwam aldaar den volgenden morgen om zes uur aan, zijnde vijftien uren reizens en nachtbraken, waar u thans de spoorwagen in drie uur brengt. Reken nu eens uit hoe groot het verschil zal zijn van den reiziger die van *Harlingen* over *Leeuwarden*, *Dokkum* en *Stroobos* per trekschuit naar *Groningen* vaart en den spoorwegreiziger op den regten lijn van *Harlingen* naar *Groningen?* Zekerlijk zal de laatste de reis *tweemaal heen* en *terug* van *Harlingen* naar *Groningen* kunnen doen, alvorens de eerste *eenmaal* die reis gedaan heeft.

In *Rotterdam* zag SIKKE ERASMUS, hebbende op zijn regterhand, zoo staat er letterlijk in de tweede *verbeterde* en *niet* in de eerste uitgave: „een boeck, deselve de klock „d'uren van den dagh hoorende slaen, keert t'elckens een „bladt in 't boeck om, hy is wel over d'anderhalf hondert „jaren oudt, van groot postuur doch seer swart. Mede ge„sien een steen, dien de Heydenen by haer vertreck uyt „*Nederlant*, hebben laten liggen."

Waarschijnlijk zal hij hiermede de *Heidens*, Zigeuners bedoeld hebben, doch die hadden nog in 1661 bij lange na niet voor goed afscheid van ons Vaderland genomen. Vooral in het begin der 18de eeuw had men nog veel overlast van hen in ons Vaderland (6).

Wumkes.nl

Op de verdere reis des avonds naar den *Briel* ondernomen, had men des nachts onstuimig weder. Den 3 Aug. reed men naar *Hellevoetsluis*, maar komende in de paketboot, vond men daarin gansch geen „commoditeit" en dien tevens uitermate oud en klein. „Na myn oog, zegt S., zou het een perikel zijn om in een storm als toen woedde er over de Tjeuke meer mede te varen, over sulks ons de moed ontzonk om daarmede te varen en wij den schipper een goede reis wenschten."

Den ledigen tijd van den volgenden dag gebruikte men om het schip van den admiraal OPDAM te bezien, dat zeer doorschoten in den Zweedschen oorlog werd bevonden. Destijds wierd te *Hellevoet* eene nieuwe sluis gemaakt. Ook zag men de wapenen van KAREL II, den Koning van *Engeland*, van zijnen broeder den Hertog van *York* en van zijne moeder Koningin HENRIETTE MARIE voor de herberg hangen, waar zij gelogeerd hadden.

In den namiddag naar den *Briel* teruggekeerd, was men naauwelijks aangekomen of men hoorde roepen: „naar *Londen!* naar *Londen!*" waarop men zich naar boord spoedde en onder zeil ging. De reis was echter niet voorspoedig, den volgenden dag, 5 Augustus, keerde men door tegenwind naar den *Briel* terug en den 6den geriek men op eene droogte en in gevaar van schipbreuk, doch den 7den kwam men voor *Margate* in *Engeland* ten anker. Den 8sten voer men de Teems op, voor twee kasteelen moest men „tot respect voor den Koning," de zeilen strijken, of men liep gevaar met scherp beschoten te worden, gelijk een ander daarmede onbekend schipper wel gebeurd was (7). In het opvaren zag men

Wumkes.nl

onder anderen twee heerlijke jachten, waarvan een van den koning en een van de heeren van *Amsterdam*, met prachtig spiegelwerk van achteren (8). Ook vijf oorlogschepen, mast- anker- en roerloos, in den laatsten oorlog van ons genomen, alsmede twee andere, die met de vloot naar *Portugal* zouden medegaan om de koningin te halen (9). Het heerlijke gezicht op *Engelands* kusten met hare krijtbergen, het betooverende en oogverblindende van eene opvaart van de *Teems* met zijne kronkelingen, schilderachtige oevers en drukke beweging, ontgingen geenzins S. opmerking.

Den 9den Augustus bragt hen eindelijk schipper JAN PIETERS VAN DORDT met zijn boeijer in een herberg, waar de Dordtsche boeijer uithing, in *St. Cathrijns* (vlak bij de *Tower* (10), van waar men naar de nabij zijnde *Woodstreet* trok. S. had aldaar, waarschijnlijk door de later vermelde zuster van zijne vrouw, die van Engelsche afkomst schijnt geweest te zijn, in een huis boven een boekbinder, een boven opkamer gehuurd, voor *f* 1,50 's weeks, „zijnde met huisraad, wel voorzien, ook met tapijten behangen, daar op een deftig ledikant met een goed bed cum annexis." Wat zou hij nu wel hebben moeten betalen? Welligt tien maal zoo veel.

In den avond van dien dag had onze, zoo het mij voorkomt, wel wat kort aangebonden, althans haastige, Deurwaarder, een reis-avontuur, dat wij hem zelven zullen laten verhalen: „Des nae de middaghs eens uyt ghegaen synde, weder t' huis komende met ons Suster end een Jonghman, (welcke met ons was overghekomen, synde van *Amsterdam*, doch van

Wumkes.nl

Duynkerhen van geboorte), wy te samen, beneffens de man en vrou van 't huis, de Intreed drinckende, oock soodat wy alle vrolyck werden, eyndelyck neffens betalinghe (*) van 't geen wy gehad hadden, raeckten ick met den Jonghman, (welcke oock daer vreemt was, geen Engels mede konnende verstaen) in onlust en krakeel, over sulks wy te samen in een heftich gevecht raekten. De voordeure van de wacht gheopent wierde, raekten ick met behulp van myn vrouw end haer suster, tot een deur uyt, myn soontjen by de handt. Uyt het Huys synde, doolden wy in de duystere nacht omtrent twee uyren om, soeckende een Herberge, doch vermits manquement van spraeck, konnende geen vinden, eyndelyck een vindende, klopte aen, maer wierd met een stock van de deure ghejaeght, noch een weinigh al pruttelende soeckende, syn wy gheraekt in een Bradery (Restauratie), eyschende wat eten; 't selve ontfanghen hebbende, nae betaelinghe, onderlagh de kock ons weder weg te jaghen, doch door groot bidden syn wy tegens danck van de kock, doch met consent van syn vrou, des nachts in huys gebleven en den 11 dito 's morghens omtrent vyf uyren, ben ik met myn soon weder gheraeckt by myn vrouw, synde het gevecht beter uytghevallen als ick ghemeent hadde end was by myn vrouw ende haer vrienden alles afghemaeckt."

Het eerste wat S. in *Londen* bezigtigde was de St. Pau-

(*) In de eerste druk staat: „Weder te huys komende, quam by ons een jonghman synde droncken, den selvigen met myn Huysvrou wat pratende, raeckte ick terstondt (als onnosel synde hun niet kunnende verstaen) in een heftich gevecht, enz.

Wumkes.nl

luskerk. Hij hoorde aldaar twee geestelijken, de een boven, de ander beneden, op hetzelfde uur, regt onder elkander, voor duizende menschen prediken. Hij zag den Lord Major op een sierlijk graauw paard, met een rood met goud gebordurd kleed behangen, dragende een gouden keten, na zijn oog wel *f* 25,000,— waard. S. vond de Pauluskerk bijkans half vernield, vermits CROMWEL van het eene eind een paardestal had laten maken en het dak daarboven, van lood zijnde, had afgenomen en verkocht! (11) De toren van de kerk herinnerde S. aan de Oldehove in *Leeuwarden*. In den vorigen winter was er een groot stuk afgewaaid. De grootheid der kerk trof S. zeer.

Den 12den Aug. zag S. de *Westminster* Abtdy of (St. Peters Westminster Church). Hij beschrijft de Episcopale godsdienstoefening omstandig en merkt op, dat bij CROMWEL's tijden zulks niet geweest is en dat de burgerij tegenwoordig nieuwsgierig is om zulks te zien (12). De gedenkteekenen, waaraan de Westminster Abtdy zoo rijk is, worden ter loops vermeld, in het bijzonder een vuren houten stoel van CROMWEL, daar zijn beeld in gestaan heeft, doch dat nu door het inhalen van KAREL II daar uit genomen en verworpen is. Ook de stoel waarin de Engelsche Koningen en Koninginnen en nog onlangs KAREL II in gekroond waren, werd niet vergeten en S. verzuimt niet er bij te voegen, dat eerst hij en daarna zijn zoon daarin hebben gezeten.

Westminster Hall werd mede dienzelfden dag bezocht en men zag de plaats waar koning KAREL I veroordeeld was. De kamer zegt S. is ongemeen heerlijk, zijnde behangen

Wumkes.nl

met groen laken, rondom met vaste banken „na graed (d. i. trapsgewijze) opgaande, omtrent van de groote als de Fransche kerk te *Leeuwarden.* Op de gevel van de kamer op het spits van dien, regt boven daar des konings sententie is geschreven, staat CROMWELS hoofd op een ongeschilde spar, op de zijhoeken van de gevel staat het hoofd van IRETON en nog een groot heer, van CROMWELS grootste Complicen en op de voorgevel van het Parlementshuis staan mede twee hoofden van groote heeren (13)." CROMWEL, zoo vervolgt hij, is opgegraven uit de Westminster kerk, over het graf ben ik gegaan. In de kist leggende, had hij een kostelijk tabbaart aan van 't hoofd tot de voeten, zijnde pluis, zijn lijk was uitermate kostelijk gebalsemd. De kist wierd op eene horde nevens twee andere ligchamen gevoerd naar *Tyburn,* onder de galg, alwaar de ergste gaauwdieven worden gehangen, aan welke galg is eerst CROMWEL opgehangen, daarna twee andere heeren, CROMWEL in de midden: deze hebben van des morgens tot des avonds laat gehangen: zijn daar afgenomen, de hoofden afgekapt en de ligchamen onder de galg begraven en de hoofden gebragt ter plaatse voorschreven. De galg is oud en van gemeen hout gemaakt, binnen kort zegt S., zal zij afgebroken worden en een steenen in de plaats gemaakt worden, naar het fatsoen van de galg buiten *Leeuwarden.* Ter gedachtenis van CROMWEL, zal op de naaste pilaar naar *Londen*, zijn beeld van het hoofd tot de voeten daarop worden uitgehouwen en de twee andere heeren op de twee andere pilaars met hunne namen daaronder."

Den 13 Augustus bezocht S. de stal van den koning en

Wumkes.nl

zag aldaar nog zes van de twaalf graauwe paarden, die in den *Haag* door Prins WILLEM III aan Koning KAREL II waren vereerd geworden, tevens vele andere kostelijke paarden en rijtuigen.

In *Serencras* (hetgeen wel *Charing Cross* zal moeten zijn) en elders, verschrikte hij over de afgrijsselijke vertooning der overblijfsels van de twaalf ter dood gebragte aanhangers van CROMWEL, die het vonnis over KAREL I geveld of zulks uitgevoerd hadden. Hij noemt daaronder de predikant HUYGH PIETERS, die in *Nederland* gewoond heeft (14).

De volgende dag leverde veel aangenamer schouwspel op. Laat ons S. zelf hooren in zijn naïf verhaal van hetgeen hij dien dag zag en wat hem toen wedervoer.

„Den 14 dito heb ik den koning benevens zijn broeder den Hertog van *York* en zijne hertogin zien eeten, zittende de koning op eenen kostelijken stoel met goud geborduurd aan het midden van den tafel, de hertog van *York* op het einde en diens gemalin aan 's konings linkerhand. De Koning diende de Hertoginne statelijk voor. Achter hen hing een kostelijk tapijt met zijn geborduurd wapen en boven zijn hoofd een dergelijk paviljoen, enz. Voor de tafel was een hekje van tralien, en binnen het hekje was de vloer twee trappen hooger en daar binnen stonden een aantal edellieden. Het eeten wierd met gedekte schotels in zilver door 16 hellebardiers aan het hekje gebracht, zij hadden roode steekrokjes aan van laken, wel kostelijk maar onfatsoenlijk zittende. Vallende op een knie, wierd hun het eeten door eenen edelman afgenomen en op tafel in order gesteld. De drank wierd den koning in gedekte kelken aangeboden, na

Wumkes.nl

eerst bij de schenktafel van twee heeren geproefd te zijn. Bij het overleveren aan den koning viel de aanbieder op een knie. Al de toeschouwers waren met ongedekte hoofden, alleen de koning en zijn broeder waren gedekt. Het gebed voor en na den maaltijd, werd door een oud bisschop geknield, in het wit gekleed en zwart van aangezicht, die al lang bij den ouden koning in dienst geweest was, gedaan. De Koning had een zwart zijden kleed aan, waarvan de mouwen getaillardeerd of aan riemen gesneden waren, op zijn hoed had hij eene kostbare pluim en aan zijne hand een verbazende groote diamanten ring. Na het gebed wiesch hij en zijn gezelschap de handen in een gouden lampet, waarbij de gieter ook van goud was. Het lampet van tafel komende, zegt S., ging daarachter een heer; en ik aan het hekje naast de deur staande, zijnde ijverig in het ter nederstellen van het geziene, zoo zeide de heer met een harde en sterke stem: *wirde doen* (wat doet gij?) tastende terstond naar mijne hand, waar ik mijne *notule* of papier in had, nemende het uit mijne handen: ik van angst, wegens de onverwachte ontmoeting, liet de pen vallen. De heer ging met het papier eene deur in, alwaar de koning ingegaan was, ik met de andere lieden wilde vertrekken, maar werd door de hellebardiers bezet en moest staan. De heer omtrent een kwartiers uur weg geweest zijnde, kwam terug, gevende mij courtoiselijk mijn papier over, ging met mij aan de schenktafel, aldaar zijnde liet hij mij benevens mijnen zoon, onze handen in het lampet wasschen, gaf ons een romer wijn en banquet en vereerde ons met des konings *Schilderije*." Met het laatste zal S wel een afdruk

Wimkes.nl

van een gegraveerd portret van den koning bedoeld hebben. Omstandig wordt verder beschreven wat er in het paleis te zien is, alvorens men in 's konings eetzaal is binnen getreden. Onder anderen vermeld S. dat men scherp geexamineerd wordt. Men was nog destijds bevreesd voor de aanslagen der Fanatieken (de ultra's der Puriteinsche of Republiekeinsche partij), zoowel in het algemeen tegen den toenmaligen geheel veranderden toestand van zaken als in het bijzonder tegen den koning gerigt (15).

S. zegt van dezen „de Koning is een persoon van braaf postuur en hoogte, zijnde wel een hand breed hooger als zijn broeder, de Hertog van *York*, hij zittende aan den tafel was heel stil en melancholiek, sprekende naauwelijks een woord, zijnde zijne haren om het hoofd uitermate lang en gekruld, en met zijne wenkbraauwen en baard zeer zwart, de wangen geheel ingevallen en bleek „ghelyckende seer de postuyre van den Luytenant LEGNIER, doch soo dick van leden, noch volslagen van troni niet." Deze laatste aanduiding was ten behoeve zijner vrienden te *Leeuwarden*, waar LEGNIER waarschijnlijk garnizoen hield.

De Koning, zegt S. verder, schept zijn meeste genoegen in het jagen, zwemmen en spelen in de „*palmagie* (kaats) baan. Hij rijdt reeds morgens vroeg ter jagt uit, in eene gewone koets met een page en twee of drie lakeijen, zeer eenvoudig.

Den 15 zag S. in een huis of spel drie groote beeren tegen dertig honden vechten, en daarna vochten de honden tegen drie groote zwarte bullen en drie of vier honden tegen een paard, waarop een aap zat. Deze ruwe volks-ver-

Wumkes.nl

maken zijn nog in *Engeland* niet verdwenen. S. vond ze lustig om aan te zien. Den 16 bezag S. het St. James park, waarin niet lang geleden, zegt hij, de koning eenen zeer langen vijver heeft laten graven, voorzien van allerlei zwemvogels. Bij goed weder zwemt hij daarin menigmaal. Ook is aldaar binnen korts eene heerlijke zeer lange palmagiebaan gemaakt, waarin na het eten de Koning met zijn broeder menigmaal speelt." Het park werd destijds overal geeffend en met ijperen boomen beplant, en de tuin en het huis onder CROMWEL vernield, hersteld, om tot woning van den hertog van *York* te dienen. Het was vroeger de laatste woning van KAREL I; door het park met een dikke muur omringd, bragt men hem van daar naar *Whitehall*, zijne strafplaats. De Koning, zegt S., is voor het bankethuis, hetwelk regt voor *Whitehall* staat, tot het uiterste venster aan de regterhand, als men op het konings hof gaat, onthalsd. Het bloed aan de muur, voegt hij er in vollen geloove bij, welk geheel van hart (arduin) steen is, wil daar niet af, zijnde de steen al veel geschrapt, doch slaat telkens plekkerig wederom uit, „over sulcks het noch heel wel te sien is."

De droevige herinneringen hier aan verdreef S. den zelfden avond door een bezoek van des konings Schouwburg (16), alwaar eene heerlijke Vryagie Comedie gezien werd.

In de Schouwburg waren behalven 's konings *kamerken* (loge) twaalf kamerkens, voor ieder moest men als daar gespeeld werd *f* 12,— *f* 10,— *f* 8,— of *f* 6,— voor twee personen betalen. Op de banken 6, 5, 4, 3, 2 of 1 schilling. De Vryagie Comedie, die vertoond werd, ge-

Wumkes.nl

schiedde op bevel van den koning, ten einde de tooneelspelers daarin te oefenen, vermits dit stuk bij de komst der koningin onder anderen zoude ten tooneele gevoerd worden. Het hof was echter afwezig wegens de ernstige ziekte van den Generaal MONK. Waarschijnlijk bij het uitgaan van den Schouwburg, terwijl S. „de ongeveerlijk hondert karossen" daarvoor wachtende, stond te tellen, onthieven de Londensche zakkerollers S. van de moeite om op zijn horlogie voortaan te kijken, „zij leenden het mij af, zegt hij, en ik vrees dat zij tot *Leeuwarden* in *Friesland* niet zullen overkomen om het mij terug te brengen, althans zoolang ik in *Londen* was, hebben zij vergeten zulks te doen, maar patientie!

Den 17 liet S. zich met eene boot de rivier op en nederwaarts, voor zoo ver die langs *Londen* loopt, roeijen en voer twee malen onder de brug door, waar door het sterke waterverval (zijnde bij een gewoon getij van 18 voet, en bij springtij van 21 voet); de stroom zegt S. als het water omtrent twee uren gevallen is, vreesselijk door de pijpen onder de brug doorloopt en een geraas maakt als of men op het strand van de Noordzee staat, terwijl onder de brug menigmaal schuitjes met menschen omslaan, die alsdan niet te bergen zijn. Daar onder door varende moet men stil zitten (17). De brug, op 21 boogen, 250 treden lang, met hare huizen en winkels, hield S. voor het achtste wonder der wereld; wat zou hij nu van de Tunnel wel zeggen? Hij vermeldt nog dat voor aan op de brug voor lange jaren eene menigte huizen waren afgebrand, waarvan nog de ledige plaatsen door hout afgeschut waren.

Digt bij *Whitehall*, zoo schrijft S., ligt eene schuit (vlot?)

Wumkes.nl

ongeveer 400 voet lang, en omtrent 100 breed, zijnde „vast aan acht groote oorlogschepen, ankers en touwen, voor twee, achter twee, en op ieder zijde twee, daarop is een vermakelijk speelhuis gebouwd, vierkantig, zijnde op ieder hoek een torentje, anders boven geheel plat, op het plat staan eenige bloembakken enz. Men zeide dat het speelhuis voor de Koningin van *Portugal* zou zijn, en dat van het plat, om geen brand en andere ongelukken te veroorzaken in de stad en ook omdat het des te beter gezien zoude worden, de vuurwerken zullen afgaan.

S. bezag daarna *Lambeth* over de rivier en het huis van den Bisschop van *Canterbury*, en omtrent een half uur gaans achter *Lambeth* het huis van *Janderdisois*, gelijk hij schrijft en de zich daarin bevindende antiquiteiten, waarvan de talrijkheid zeer geroemd wordt. Eene verzameling der kleederdragten van bijna alle natien schijnt het hoofdbestanddeel dier verzameling geweest te zijn. Uit eene gedrukte beschrijving, destijds voor *f* 1,50 te koop, en welligt nu nog wel hier of daar schuilende, kan men die verzameling nader leeren kennen.

Lambeth vond S. zoo plaisierig liggende, dat hij zegt: „als ick soo veel geld hadde, als ick wenschte dat mijn huysvrouwe behoorde te hebben, wilde ick alsdan daar wel woonen." Terugkeerende zag men op de kant der rivier een hout (zaag) molen, welke CROMWEL door een Hollander had laten maken. Hij voegt er bij, dat hij gehoord had, dat deze tot den doodstraf verwezen, in zijne gevangenis zoodanige molen had uitgevonden en daarom begenadigd werd,

Wumkes.nl

terwijl de molen door de Engelschen nog voor een wonder werd gehouden (18)."

Den 18 Aug. bezocht S. de kapel van den Koning, „van fatsoen en groote als de Westerkerk van *Leeuwarden*," en woonde aldaar de godsdienstoefening bij. In drie kamerkens (of loges) op eene galerij zaten de koning, de Hertog van *York*, de oud Koningin van *Bohemen* (30), en de Hertogin van *York*, en vele staatsjuffers. Bisschoppen in het wit gekleed, dienden de vorstelijke personen in het opzoeken van schriftuurplaatsen. Eerst wierden door een geestelijke, in het wit gekleed, de tien geboden, de geloofsbelijdenis en het Onze Vader gelezen; daarna werd op het orgel gespeeld en door 24 in het wit gekleedde en tegen over elkander geplaatste koorzangers heerlijk gezongen. Het gezang geëindigd, gingen twee bisschoppen, in het wit gekleed, midden door de kapel, terwijl al het volk voor dezen boog, zij namen op het einde der kapel, vlak over den koning, plaats, ter wederzijden van een altaar, waarop twee zeer groote gouden kandelaren met waskaarsen stonden. Uit een kostelijk geborduurd boek (de bijbel) werd door den eenen Bisschop iets voorgelezen, waarna vier mannen in het midden der kapel een predikstoel plaatsten, daar er geen vaste predikstoel in de kapel was. De prediker had tot tekst Mattheus VI, vs: 1—4. Na de predikatie werd gezongen en voor den Koning gebeden.

Na het eindigen der godsdienstoefening woonde S. het optrekken der wacht, voorafgegaan door eene eigenaardige Engelsche militaire wijze om den zegen des Heeren over den Koning en de zijnen in te roepen, bij, en bezag het wa-

Wumkes.nl

terhuis buiten *Londen*, waaruit de fonteinen gevoed worden.

Den 19den Aug. bezigtigde S. verschillende gebouwen van *Whitehall*, en het hof der overleden Princesse Royal (20), hij zag een kostbaar ledikant door de staten van Holland en de heeren van *Amsterdam* aan haar vereerd, en hoorde dat de Koning zeer bedroefd was geweest over den dood zijner zuster. De galerij, naar de Theems loopende, hadden CROMWELS soldaten zeer vernield. Negen malen bezocht de koning dien dag den Generaal MONK, wien hij zijn vader noemde.

De dag werd met een uitstapje naar het land besloten. S. bewondert, als een echte Fries, „de kostelijke beesten van koeijen, ossen, schapen, zijnde door den banck lustigh vet, de ossen ende koeijen versien met vreeselijk lange end fraaije gekromde hoornen."

Den 20sten werd een veld, *Moorfields* geheeten, bezigtigd, alwaar de hertog en hertoginne van *York* in een Gildehuis onthaald werden. Uitvoerig beschrijft hij den optogt bij die gelegenheid gehouden. Daarna bezigtigde hij den *Tower*, „na mijn oog, zegt hij, grooter als de stad *Slooten* in *Friesland*. De leeuwen, twaalf in getal (21), de ijzeren mannen, de gewapende koningen te paard, de amunitie, de antiquiteiten, de geschenken aan de gewezen koningen en koninginnen gedaan, werden opgenomen. Daarop volgde de kamer, zegt S., daar de Generaal LAMBERT noch zit gevangen, zijnde de kamer daar aleer de Koningin ELISABETH gevangen is geweest van haar eigen zuster. Het vermoedelijk vonnis van LAMBERT vermeldt S. ook, „daar zitten

Wumkes.nl

zegt hij, in de *Tower* nog 25 gevangen en ook een lord Major, zoo haast de vacantie uit zal zijn zullen hunne zaken bij de hand genomen worden.

S. vermeldt, dat, op den 21 Aug., een schipper van *Workum*, aan het hof des Konings te *Londen* Oost-Indische eenden en ander gevogelte bragt, welke den Koning van een groot heer in *Friesland* vereerd werden. De Koning nam ze in dank aan, en liet ze terstond in de vijver van het St. James Park plaatsen.

S. bezag dien dag en den volgenden nog vele merkwaardigheden van *Londen*, woonde de Bartholemeus kermis in *Smithsfield* bij en bezocht eene kerk, alwaar, zegt hij, ik over duizenden van dooden ben gegaan, leggende boven mijn hoofd in een verwulfsel ook eene menigte van dooden." Hij vond dit onvoorzigtig, want onlangs was te *Leeuwarden*, een balk uit het verwulfsel onder de godsdienstoefening neder gestort en had eene vrouw gedood en verscheidene anderen gekwetst.

Nadat S. nog verschillende plaatsen in *Londen*, zoo als de *Cammengaerde* (?), vóór 32 à 33 jaren, zegt hij, nog een open veld nu een bebouwd plein, de *Martenteller* (?) *hall* en de beurs, van 's morgens 11—2 uren open, bezocht had, eindigde hij zijne wandelingen in *Londen* met een bezoek in eene kerk, door hem Sint Vees (?) genoemd. In de kerk, zegt hij, waren boven mijn hoofd duizenden van menschen begraven. „Ick, myn vrouw en soone, syn over de dooden en onder de dooden doorgegaen."

Den 23sten des avonds, reisde hij met de „Tylboot te 9 uren naar *'s Gravesend*, bij een Romer Seck en Gloches-

Wumkes.nl

ter oesters afscheid van mijne goede vrienden genomen hebbende, arriverende om 1 uur 's nachts in den Gouden Engel, voor vracht 18 Stuivers betalende."

Den 24 bezag hij '*s Gravesend*, „een klein vuil plaatsje" en voer om 3 uren van daar met den kapitein HOOGENHOECK, voerende het Convoyschip *de Kat*, van 30 stukken. Voor zij echter aan boord mogten gaan, moesten zij aan boord van een Engelsch oorlogschip eene strenge visitatie ondergaan, daar niemand meer als *f* 100,— uit *Engeland* in contanten mogt uitvoeren. Ook moesten zij zich aan de betaling van een soort van uitgaand regt, onlangs door den koning, zoo als men zeide ten zijnen behoeve, ingevoerd, onderwerpen. S. vond het verblijf op het Hollandsche oorlogschip niet onvermakelijk, te meer daar hij eene voorspoedige reis had, bij stevigen voordewind, zoodat hij reeds den 26sten in *Texel* aan land stapte, na eenen overtogt van 26 uren. Maar hoe het in die 26 uren vloog, is mij noch wel in de geheugenis, zegt hij, en zal mij mijn leven niet vergeten. Van *Texel* ging hij den 28sten naar *Harlingen* en kwam nog dienzelfden avond te negen uren aldaar aan.

Hij besluit zijn memoriaal met eene *Generale Aanwijzing van Londens gelegentheydt*, waarin echter ook bijzonderheden omtrent den koning KAREL II, zijne gevaren op zijnen zwerftogt na den verloren slag van *Worcester*, zijne inhaling in *Londen*, de aanstaande komst der Koningin uit *Portugal* enz. voorkomen, die ook wel elders zullen te vinden zijn.

Enkele opmerkingen verdienen vermeld te worden. Zoo

Wumkes.nl

zegt hij dat de vrouwen in *Londen* veel op ijzers gaan, zijnde een hand breed hoog en genaamd *Pattins*. Men herinnere zich dat dit Fransche woord ons *schaatsen* beteekent (22). Hij besluit zijn memoriaal met deze woorden: „De tegenwoordige koning KAREL II is in het jaar 1658 te *Amsterdam* een tijd lang ten huize van eenen DAVISON, woonende op de Heerengracht, gelogeerd geweest, daarna in het najaar heeft zijne Majesteit, bij zich hebbende voorschreven DAVISON, den heer MIDDLETON en den kapitein KILLIGRY van *Maastricht*, thans nog in dienst des Konings en ten hove geacht, *Harlingen*, *Franeker*, *Leeuwarden*, *Dokkum*, *Groningen*, *Appingadam*, *Delfzijl* en *Emden* bezigtigd. Daarna is hij weder over *Leeuwarden*, *Bolsward* en *Workum* verreisd. Tot *Leeuwarden* is zijne Majesteit twee malen gebarbierd, in eene voorname ordinaire barbierswinkel, bij zich hebbende een heer, in *Friesland* wel bekend, zijnde de koning alzoo hier als elders, van verscheiden personen gezien."

Wumkes.nl

AANTEEKENINGEN.

(1) *Friesche Volks-Almanak* voor het jaar 1856.

(2) In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* voor het jaar 1846, p. 693—699, is door J. P. SPRENGER VAN EYK een verslag en uittreksel medegedeeld van het *Memoriaal van de Reys van* SIXTUS PETRI ARNOLDINUS *naar Engeland in* 1661.

(3) Zie CATHERINE MACAULAY GRAHAM, *The History of England from the accession of* JAMES I *to the Revolution.* London 1781, 4to, vol. VI, p. 51—53. § *Dissolute manners of the times* ook voor het vorige. Vol. V en VI. Hoogst belangrijk voor de kennis dier dagen, zoowel ten opzigte der gebeurtenissen, als zeden en gebruiken, is het Dagboek van SAMUEL PEPYS, den Secretaris der Admiraliteit, onder de regering van KAREL II en JACOB II, 1659—1669 gehouden; het heeft den titel van: *Diary and Correspondence of* SAMUEL PEPYS F. R. S.... (*the diary decipkered by the Rev.* J. SMITH A. M. *from the originale shorthand* M. S. *in the* PEPYSIAN *Library) with a life and notes* by RICHARD LORD BRAYBROOKE, IV vol., waarvan de *vijfde* druk te *London* in 1854 het licht zag. Ook voor onze geschiedenis is het belangrijk. Men leze b. v. zijn bezoek in *'s Hage* in Mei 1660, toen hij KAREL II met de vloot te *Scheveningen* afhaalde, en zie vol. IV de togt naar *Chatham* in Junij 1667 en de schetskaart aldaar.

(4) *De kleynste*, voor het thans gebruikelijke Jr. als *Junior*, of *Minor natu, de jongere.*

(5) J. ARCERIUS zingt dan ook:

Ey sjoeg reis oon,
Het dat jimme wir te toon
Opsteld, fen ons Frieske SIKKE,
enz.

(6) Zie ons *Geschiedkundig Onderzoek naar het verblijf der Heidens in Nederland.* Utrecht 1850.

Wumkes.nl

(7) Ook PEPYS, vol. I, 233 en 237 A° 1661 maakt melding van het strijken der vlag, dat de Engelschen zich als quasi beheerschers der zee aanmatigden. Hoe streng zij dit handhaafden blijkt daaruit, dat toen SULLY in 1603 door koning HENDRIK IV van *Frankrijk* was gezonden, om JACOB I met zijne troonsbestijging te begroeten, in een schip, waarop een Fransche Vice-Admiraal het bevel voerde, op hem door den Engelschen Admiraal MANSEL gevuurd werd, omdat hij de Fransche vlag durfde voeren, zelfs in het gezicht van *Calais*, in tegenwoordigheid der Engelsche. De Fransche vlag werd gestreken, en al de klagten van SULLY over herstel van aangedane beleediging waren vruchteloos.

(8) Vergelijk PEPYS, I, 142.

(9) CATHARINA van *Portugal*, gemalin van KAREL II, landde te *Portsmouth* 14 Mei 1662. PEPYS, I, p. 219.

(10) Zie het plan van *Londen* 1770, p. 436 in H. CHAMBERLAIN, *History and Survey of London and Westminster* Londen (1770) folio.

(11) Na de herstelling der Episcopale eeredienst, onder KAREL II, werd de kerk weder gebruikt. Ook de *The new view of London*, vol. II, London 1708, p. 454 vermeldt de vernieling, en PEPYS, II, p. 153 gewaagt nog in 1664 van 's konings last om de kerk te herstellen, die kort daarop in September 1666, bij den grooten brand van Londen, verbrandde, PEPYS, II, p. 446, 449.

(12) PEPYS, I, p. 91 vermeldt, dat hij op 8 Julij 1660 voor het eerst van zijn leven de godsdienstoefening, op de Episcopale wijze gevierd, bijwoonde. Vergelijk I, p. 97—98, p. 128 enz.

(13) Zie boven en PEPYS, I, p. 129, 148, 149 en 152. Het parlement besloot daartoe 4 December 1660. Het bevel werd 28 Januarij 1661 ten uitvoer gebragt.

(14) Over HUGH PETERS, zie PEPYS, I, 106, 112 enz. PEPYS zag de executie van HARRISON 13 October 1660 te *Charingcross*. Hij voegt er bij, dat dit de eerste bloedwraak was na 's konings terugkomst. I, p. 114.

(15) Herhaaldelijk maakt PEPYS in zijn dagboek over het aar 1661 gewag van zijne vrees door de *fanatieken* of ultra pu-

Wumkes.nl

riteinen. De door hen in *Londen* veroorzaakte opschudding hadden 7—9 Februarij 1661 plaats. PEPYS I, p. 139—141.

(16) PEPYS, I, p. 209 maakt in zijn dagboek op den 16—18 Augustus 1661 hiervan ook gewag. Ook vermeldt hij 17 Aug. 1661, dat hij bij eene wandeling in het St. James Park aldaar fraaije en groote veranderingen vond.

(17) Deze brug is de *London Bridge*. Zie de geschiedenis daarvan bij CHAMBERLAIN, l. l. p. 29—34. Van het gevaar door SIXTUS P. ARNOLDINUS vermeld, gewaagt PEPYS ook herhaaldelijk.

(18) Welligt was dit eene der zaken die men den ligtgeloovigen SIKKE op de mouw spelde. Eene andere is de volgende zeer curieuse, door hem bl. 30 vermeld: „Naderhant gehoort, dat op de grensen van *Schotlandt*, een braef jongh Edelman in een jonge jufrouw versmolten is, gelijck een slack in 't sout."

(19) ELISABETH koningin van *Bohemen*, dochter van JACOB I, en weduwe van FREDERIK den keurvorst van de PFALTZ, titulair koning van *Bohemen*, in ons land als de *Winterkoning* bekend. Zie SCHOTELS *Winterkoning*, 1858.

(20) De *Princesse Royaal*, MARIA, oudste dochter van koning KAREL I en weduwe van WILLEM II, prins van Oranje. Zij stierf 24 December 1660 aan de pokken te *Whitehall*. Zie PEPYS, I, p. 65, 133.

(21) *De Leeuwen in den Tower*. Geen vreemdeling in *Londen* komende mogt verzuimen dit te zien, van daar komt het dat het woord *the Lions*, *les Lions* in *Engeland* en *Frankrijk* al het merkwaardige aanduidt *in concreto*, wat eene plaats bevat: ook van personen, die zich bijzonder kenbaar gemaakt hebben, vooral in kleeding of als toongevers, wordt het gebezigd.

(22) Het *Schaatsrijden* was in 1661 in *Londen* even wel nog niet bekend, althans PEPYS, I, p. 355, vermeldt 1 December 1661: „Ik ging naar het park, alwaar ik voor het eerst van mijn leven menschen op schaatsen zag rijden, hetgeen eene aardige kunst is. In eene aanteekening zegt Lord BRAYBROOKE, dat de cavaliers, die met KAREL II in Holland geweest waren, die kunst naar *Engeland* hadden overgebragt. Vergelijk PEPYS, I, p. 357—358.

Wumkes.nl

NOORD-FRIESLAND.

Zonderling lot dat den frieschen volkstam trof! — Onophoudelijk geteisterd door storm, watervloed en dijkbraak van den kant des oceaans; — van de landzijde steeds bestookt door veroveringzuchtige naburen; — voortdurend gekweld door onzalige binnenlandsche twisten en eeuwigdurende familieveten; — op eene te smalle strook verspreid om volkseenheid te bewaren en te handhaven, werd die, eens groote, stam zoodanig verbrokkeld en uiteengescheurd, dat de nu nog overgebleven leden van het voormalig roemrijk geslacht, elkander ter naauwernood kennen. Zoo is het althans hier te lande bijna geheel, zeker den meesten onbekend dat er een *Noordfriesland* bestaat.

Bijzondere omstandigheden schijnen in de laatste jaren in *Duitschland*, de aandacht van velen op onze noordsche stambroeders te hebben doen vestigen, en onderscheidene geschriften zijn daarvan het gevolg geweest. Daaronder is er een dat mij toescheen eene vrij duidelijke voorstelling te geven van het land en tevens het voordeel te hebben van zeer beknopt te zijn. Naar aanleiding van dat boeksken (*), — evenwel niet zonder anderen te raadplegen, —

(*) G. Weigelt, die Nordfriesischen Inseln vormals und jetzt. *Hamburg*, 1858.

Wumkes.nl

meende ik den lezers van dit jaarboekje een' dienst te doen door hun iets mede te deelen aangaande dit bij ons te veel vergeten land. Men beschouwe dit als eene blooto opwekking tot nadere kennismaking; eene beschrijving kon onmogelijk in mijn plan liggen, daar en de kleine beschikbare ruimte, en vooral eigen aanschouwing mij ontbraken (*). Ik heb ook om te groote uitvoerigheid te vermijden, geschiedenis en taal, beide nog al aanlokkend, onbehandeld gelaten. Misschien later daarover iets naders.

Noordfriesland bestaat deels uit eene strook vast land, deels uit eilanden. Het vast land, door omstreeks 55000 (†) menschen bewoond, beslaat den westelijken oeverrand van het hertogdom *Sleeswijk*, van de *Eider* of noordwaarts op tot ongeveer 55°.

(*) Wie meer wenscht te weten, raadplege:

1. Meyers Conversations Lexicon, op het woord *Schleswig*.

2. M. A. Heimreich, Ernewerte Nordfrisische Chronik. *Schleswig*, 1668.

3. Dr. A. L. J. Michelsen, Nordfrisland im Mittel alter. *Schleswig*, 1828.

4. Dr. K. J. Clement, die Lebens und Leidensgeschichte der Frisen, insbesondere der Frisen nördlich van der Elbe. *Kiel*, 1845.

5. J. G. Kohl, die Marschen und Inseln der Herzogthümer *Schleswig* und *Holstein*. *Dresden* und *Leipzig*, 1846. 3 Bände.

6. Theodor Mügge, Streifzüge in *Schleswig—Holstein*. *Frankf.* a. M. 1846. 2 Bände.

7. Dr. K. J. Clement, das wahre Verhältnis der süderjütischen Nationalität und Sprache zur deutschen und frisischen im Herzogthum *Schleswig*. *Hamburg*, 1849.

8. C. P. Hansen, Cronik der Friesischen Uthlande. *Altona*, 1856.

9. C. P. Hansen, Friesische Sagen und Erzählungen. *Altona*, 1858.

(†) Clement, das wahre Verhältn, s. 51.

Wumkes.nl

De grondgesteldheid is, in 't algemeen, gelijk aan die van den geheelen zoom der *Noordzee* en het voorkomen des lands, zooals de genoemde schrijver het schetst, komt volkomen met dat der kleistreken in ons vaderland overeen „Geen heuvel," zegt hij „ja, naauwelijks eene groep boomen belet het uitzicht uit den open wagen, die op uitmuntende zomerwegen zachtkens daarheen rolt. Geen dor heideveld vervangt het frissche groen der, van tallooze sloten doorsneden, weilanden, waarop het blanke rundvee rustig herkaauwt, terwijl het zware koren op hooge halmen golft. De weg loopt niet van dorp tot dorp, maar van huis tot huis, dan eens langs kleinere woningen, die in zeker aantal op de opgeworpen hoogten liggen, dan eens langs statige landhoeven, rechthoekig van grachten omgeven en de zetelplaats van, door hunnen rijkdom, onafhankelijke, kleiboeren zijnde."

Die kleigrond wordt ook even als bij ons door zand- of geestgrond begrensd, waardoor de gelijkheid met het land onzer inwoning te meer in het oog valt. Het noordfriesche vasteland, hoe belangrijk overigens, heeft dan ook in zooverre minder bijzonderheid voor ons, dan wel voor den bewoner der hoogere bergstreken van *Duitschland*. Daarom zullen wij ons ook meer bijzonder tot de eilanden bepalen. Immers onze eilanden laten zich slechts gedeeltelijk met de noordfriesche vergelijken. Deze laatste toch kan men al terstond naar hunne gesteldheid in drieërlei soort deelen. Vooreerst in dezulken die geheel door dijken tegen het geweld der zee worden beschermd, ten anderen in zoodanigen, welke de natuur zelve door hoogere verheffing van bodem en door

Wumkes.nl

duinen daarvoor beschut, terwijl de derde soort, de zoogenaamde halligen, zich slechts weinige voeten boven den waterspiegel verheffende, van dijk noch duin voorzien, ook steeds aan de nukken van het ongestadig element zijn blootgesteld.

Tot de eerstgenoemde soort van eilanden, die door een ringmuur van dijken tegen de overstrooming der noordzee gedekt zijn, behooren *Pelworm* met 2500 en *Nordstrand* met 2800 bewoners. Beide zijn overblijfselen van een gedeelte des vastenlands, dat door verschillende overstroomingen geteisterd, door den watervloed van den jare 1634 overstelpt, uit een gescheurd en eerst later door bedijking weder aan de golven ontwoekerd werd. Mag men HEIMREICH gelooven, en het is mij niet bekend dat zijn bericht ten dezen ooit weerlegd is, dan is die wederbedijking geschied onder omstandigheden, wier verhaal eenige der vele treurige bladzijden beslaat in de levensgeschiedenis des frieschen volks, die CLEMENT niet oneigenaardig eene lijdensgeschiedenis noemt.

Toen namenlijk het oude *Nordstrand* in het genoemde jaar vreesselijk geleden had, nam hertog FREDERIK zich dit zeer ter harte, en verordende in het volgende jaar dat ieder zijn land en dat zijner omgekomen bloedverwandten, dat volgens erfrecht aan hem kwam, moest laten opteekenen, een begin maken met de bedijking en daartoe de hulp van vreemde arbeiders inroepen. De geredde goederen, welker eigenaars niet meer te vinden waren, zouden tot indijking besteed worden en zij die dit werk op zich namen zouden zes jaren lang van alle belasting vrij zijn. Slechts gedeel-

Wumkes.nl

telijk lukte de bedijking, aan welke, meen ik, *Pelworm* zijn bestaan te danken heeft. Elders werden de nieuwe dijken weer door de golven vernield, en de nog overgebleven menschen gedwongen een' toevlucht te zoeken op eene hooge onvruchtbare plaats, waar vroeger gras noch graan tierde, en waar zij nu kommerlijk leefden. Dat is de geschiedenis van het ontstaan der tegenwoordige hallig *Nord-strandischmoor*.

Dezen ongelukkige vluchtelingen stond de hertog genadig toe dat zij aldaar hun' godsdienst mochten uitoefenen, en hunne predikanten bezoldigen uit het geld, hetwelk voortvloeide uit den verkoop der vernielde kerken en grafsteenen. Zoo was dan landsvaderlijk voor het geestelijke gezorgd; overigens, zegt WEIGELT, geleeken de arme van hunnen grond verdrevenen een' bedelaar, die van den vorst vergunning heeft verkregen zich in de residentie een huis te bouwen. Want het ontbrak hun aan handen en geld, om hunnen, van de zee hard bedreigden eigendom, door dijken te beschutten. Daarom trad de hertog met de hoogmogende staten der vereenigde Nederlanden in onderhandeling. Tengevolge daarvan dongen Nederlanders naar verlof om het werk uit te voeren, waarvoor zij het volle bezit der voor den vloed bloot liggende landerijen verlangden. Hoewel de oude eigenaars, die op *Nordstrandischmoor* hun' toevlucht gezocht hadden, daar vertogen tegen inleverden en verzochten, dat hun vaderlijk erf aan hen zou blijven, zoo als van zelf sprak en zoo als hun ook beloofd was, zoo werd echter in julij 1652 van regeringswege alles aan de vreemdelingen afgestaan; akkers, weiland, veenland en kerkeland, recht van

Wumkes.nl

visscherij en jacht, crimineele en civile justitie. Alleen de strandvonderij, het appel in civile zaken en de superioriteit bleef den hertog voorbehouden. Wat zij bedijkten zou hun toebehooren in eigendom; zij zouden het recht hebben het naar welgevallen te benoemen, te behouden of te verkoopen; zij moesten ten langste in 1654 met de bedijking beginnen, van dien tijd af konden zij zoo veel of zoo weinig, zoo snel of zoo langzaam indijken als het hun beliefde, en de aarde daartoe weghalen van waar zij wilden, de noodige graszoden echter tegen betaling van de halligen nemen; — dit nu was het weidland, bijna de eenige voedingsbron voor de ongelukkige overstroomden; — zij zouden zonder eenige te geven schadeloosstelling alle oude kerktorens, klokken, kerksieraden, pastorien en sluizen in bezit nemen, enz. enz. Zij zouden het recht hebben alle in het land nog voorhanden huizen, naar schatting van onpartijdige lieden, aan zich te nemen, maar wanneer de verlangde som te hoog was, dan zouden de eigenaren der woningen verplicht zijn, die op verlangen van stonden af aan af te breken. Wanneer eindelijk de eenmaal van hen ingedijkte landen weder overstroomd werden en zij genoodzaakt waren de spade op den dijk te zetten, dan zouden zij evenwel niet als de vroegere bewoners, hun eigendoms-recht verliezen (*).

Tien jaren na het ongeluk werd den zoo zwaar getroffenen door een mandaat bevolen alles aan de vreemdelingen af te staan. Heimreich vertelt, dat toen hij deze proclamatie van den predikstoel afkondigde, dit niet zonder bit-

(*) Weigelt, s. 125—129.

Wumkes.nl

tere tranen der oude landeigenaars aangehoord werd (*). Toen nu de Nederlanders in 't volgende jaar een' dijk van ongeveer drie mijlen aanlegden en zoo het tegenwoordige vruchtbare *Nordstrand* weder uit zee opdolven, moesten eenige der vroegere eigenaars als knechten werken, waar zij te voren meester waren, anderen gingen naar *Holland*, namen dienst ter zee, of arbeidden bij handwerkers, nog anderen trokken naar *Föhr*, waar zij de voorname aanleiding gaven tot den bloei van het vlek *Wyk*.

Het eiland *Föhr* maakt als het ware den overgang uit tusschen deze en de beide andere eilanden, daar het aan de zuidzijde door zijn' hoogen zandgrond, maar aan de overige zijden door kunstmatige waterkeeringen beschermd wordt. Het getal der inwoners vind ik verschillend opgegeven, CLEMENT telt 4500, WEIGELT 6000. De eerste telt wellicht alleen die welke friesch spreken, de laatste ook de duitsche en deensche immigranten. „Bij eene wandeling op den dijk, die vooral op stille zomeravonden een groot genot aanbiedt, ziet men, hoe zuidwaarts de zandgrond zich uit den kleibodem verheft en eene veilige ligging verschaft, terwijl men bij eene wandeling uit het vlek *Wyk*, waar zich de badplaats bevindt, naar de naaste dorpen rechts, dat is noordwaarts, de lager gelegen kleilanden allengs ziet dalen. Deze scheidlinie tusschen de beide van grondsoort verschillende deelen, langs welke de weg voortloopt, verleent het landschap een geheel eigenaardig aanzien. Want

(*) HEIMREICH, 388, waar meer bijzonderheden te vinden zijn.

Wumkes.nl

op die lijn zijn bijna in hare geheele uitgestrektheid de dorpen van het eiland gebouwd. Zij raken of onmiddelijk aan elkander of hebben toch slechts geringe ruimte tusschen zich in, zoo vormen zij, een klein quartiersuur van *Wyk* af beginnende en den grens tusschen klei en zand volgende, eene reeks van lieve landschapjes. Eene smalle strook bouwland scheidt de kronkelende lijn der dorpen van den weg. Ieder huis heeft een' door een' muur ingesloten hof, die meest uit een grasveld bestaat, waarop zonder eenige orde vruchtboomen groeijen. Huis en tuin zijn echter half verscholen onder olmen en ijperen, met welker teelt men in de vorige eeuw begonnen is. Onmiddelijk achter den hof strekt zich de vette kleigrond tot aan den zeedijk toe uit.

Zoo vertoont zich het landschap van den weg af gezien bijzonder door de naast bij *Wyk* gelegen dorpen *Boldixum* en *Wrixum*. Een andere belangwekkende weg, die evenwel bij regenachtig weder moeilijk is te gaan, leidt beneden de dorpen heen langs de kromme lijn die de schaduwrijke naar de klei gekeerde tuinen uitmaken. De wandelaar bereikt in een uurtje over de beide genoemde dorpen een der grootste en schoonste *Oevenum*. Hier van daan gerekend worden de dorpen minder characteristiek, ook boomen worden zeldzamer tot men *Nieblum*, het grootste dorp des eilands, tevens een der schoonsten van het hertogdom *Sleeswijk*, bereikt heeft. Dit is door rijke beplantingen zoo zeer voor de koude zeewinden beschut, dat er bij behoorlijke verzorging druiven rijp worden en er zelfs, na een' warmen zomer, echte kastanjes zijn geplukt.

Wumkes.nl

De natuur had dit eiland, zoo als wij zagen, in twee deelen gescheiden, het noordelijke en zuidelijke, zand- en kleigrond, staatkunde verbrokkelde het nog in een *Oosterland-Föhr*, 't welk tot *Sleeswijk*, en *Westerland-Föhr*, dat tot *Denemarken* gerekend wordt te behooren, en nog is der afscheiding geen einde. Hoewel Fries van landaard, noemt de Föhringer, die van ouder tot ouder op 't eiland gezeten is, zich zelven Föhringer, en wie van elders ingekomen is, zoo als de ongelukkige Nordstranders na 1634, of dezulken, die nu nog hunne hallig met eene andere woonplaats wisselen willen, of moeten, die bestempelt hij met den naam van Fries. In weerwil van de naauwere verbinding van *Westerland-Föhr* met *Denemarken*, schijnt toch in dit gedeelte het eigenaardige van den frieschen volksstam zuiverder dan in *Oosterland-Föhr* bewaard gebleven te zijn. Oogenschijnlijk is de veelvuldige omgang van de laatsten met vreemden daarvan de oorzaak.

De kleeding der mannen op beide gedeelten van het eiland heeft niets bijzonders; de echte Föhringer meisjes en vrouwen dragen een van de andere friezinnen verschillend hoofdbedeksel, zijnde bij de eersten een' doek van donkere kleur, zoo om het hoofd geslagen, dat van 't gelaat bijna slechts de oogen zichtbaar blijven, terwijl de laatstgenoemden de donkere met eene fijne bloemenrand versierde doek als een' turban om het hoofd slaan. De meisjes laten daarbij hare hairvlechten zichtbaar, de vrouwen dekken ze met een stuk roode stof. Op beide helften van het eiland, even als op de halligen, draagt men een engsluitend donkerklou-

Wumkes.nl

rig lijfje, op de borst en mouwen met groote zilveren knopen, van fijn draadwerk versierd. Tot de zondagskleeding behooren ook nog snoeren van dwars over de borst loopende gouden of zilveren keten van dergelijk draadwerk, waaraan oude blank geschuurde munten of penningen hangen. De lange, rijkgeplooide rok van donkerblaauwe stof, is onderom met een' lichtzijden band omboord. Eene breede en lange voorschoot van fijn wit lijnwaad, wordt achter door een gouden of zilveren gesp vastgehouden. Door deze kleeding komt de slanke gestalte der Föhringer vrouwen en meisjes voordeelig uit; doch meer nog verrassen de over 't algemeen schoone en fijne trekken van het gelaat, de fraaije teint en het levendige verstandige oog.

Ten westen van *Föhr* verheffen zich de schrale duinketens van het eilandtje *Amrum*, dat op de oppervlakte van ongeveer één derde van een' duitsche mijl omstreeks 600 inwoners heeft. Het is de geboorteplaats van den, ook ten onzent niet onbekenden, geleerden Dr. Knut Jungbohn Clement.

Verder noordwaarts strekt zich het zonderling gevormde en meer indrukwekkende eiland *Sylt*, met omstreeks 3000 bewoners, zijne drie armen in zee uit. Het noordlijke schiereiland wordt *List*, het zuidelijke *Hörnum* genoemd. Het midden, dat eigenlijk het voornaamste deel is, bevat de meeste dorpen, strekt zich ongeveer anderhalve mijl van het noordwesten naar 't zuidoosten uit en eindigt in een steilen oever, het zoogenaamde *Morsumerklif*. Naar 't noordwesten, dus naar de volle zee gekeerd, verheft zich dit middelst gedeelte van het eiland tot eene hoogte van ruim honderd voet, het zoogenoemde *Roodeklif*, dat op een'

Wumkes.nl

voormaligen zamenhang met *Helgoland* wijst, hoewel de roode steenmassa hier, ten minste aan de oppervlakte, geheel verweerd is. Het uitzicht van dit hooggelegen voorgebergte is ten hoogste eigenaardig. Loodrecht naar beneden aan beide kanten het zich veruitstrekkende strand, dat door een' witten gordel van schuim van de zee gescheiden is. Naar 't noorden een boomloos duinlandschap, zoover het oog reikt, en ten westen de onbegrensde zee; een paar kleine dorpjes en een vuurtoren verbreken alleen de verhevene eenzaamheid. De laatste is voor korten tijd hier opgericht.

Het zuidelijk schiereiland *Hörnum* trekt door zijne gesteldheid bijzonder de aandacht. HANSEN, onderwijzer op het eiland zelf, geeft er deze beschrijving van (*): „Er is wellicht geene streek in de hertogdommen *Sleeswijk* en *Holstein*, die in wildheid en rijkdom van sagen met het schiereiland *Hörnum* kan vergeleken worden. Deze smalle zuidwestwaarts aan loopende strook, $2\frac{1}{2}$ mijl zich uit zee verheffende, is bijkans geheel met zandbergen bezet, die door hunne grootte, vorm en plantengroei niet zelden eene schilderachtige maar meermalen nog eene hoogst wilde afwisseling aanbieden, en tusschen welke meestal enge duinkloven, hier en daar ook grootere dalen, rijk aan gras en water, gevonden worden. Aan de oevers dezer landtong rolt bijna onafgebroken eene verre klinkende branding, en de lucht is er met krijschende en fladderende zeevogels, vooral meeuwen en zeezwaluwen, als ware het vervuld. In de zee duikelt de duiker en zweemt de stekelige rog, en als de ebbe de zandbanken doet droog liggen, koestert zich daar de zeehond in den zonneschijn.

(*) In BIERNATZKIS, Jahrbuch.

Wumkes.nl

De zandheuvels en dalen der duinen zijn met weidende schapen, hazen en wildgevogelte bevolkt. Aan den oostkant van *Hörnum* liggen de hutten der menschelijke bewoners, de zoogenaamde Rantumers, die meest van vischvangst en veeteelt leven.

Eens was dit schiereiland veel grooter, en lagen er meerdere aanzienlijke dorpen en kerken, omringd van vruchtbare bouw- en weigrond. Maar *Hornums* kerk en akkers zijn verdwenen, van de dorpen zijn nog slechts acht hutten, het tegenwoordige *Nieuw-Rantum*, en van de weilanden slechts onbeduidende overblijfsels over, zandstuiving en watervloed hebben, in den loop der laatst vervlogen eeuwen, zich over deze streek uitgestort. De zee heeft een deel verzwolgen, het stuifzand het overgeblevene zoodanig bedekt, dat er deze woestenij uit ontstaan is. In de duindalen, eens de woonplaats van een krachtig menschengeslacht, evenzeer gewoon te strijden tegen storm, watervloed en zeemonsters, als voor de rechten en vrijheden van hunnen geboortegrond, daar schijnen nu slechts nog de geesten rond te waren van dat, in zee en zand begraven heldengeslacht, en aan het strand het groote sterfbed van zoovele schipbreukelingen, zoo vreemden als landgenooten, maar ook eertijds het tooneel der daden van goddelooze strand- en zeeroovers, wemelt het volgens de sage van geesten en spooksels.

Uit het zand van dit schiereiland zijn, nadat de bewegelijke duinen over den grond waren heen getogen, in lateren tijd weder een aantal vroeger bedolven roover- of visscherhutten te voorschijn gekomen, met visch en keukengereed-

Wumkes.nl

schap, oude munten en andere zaken, verder een oud kerkhof en de puinhoopen van de laatste Rantumer kerk, benevens overblijfselen van de eertijds verdwenen dorpen *Eidum*, *Rantum* en *Nieblum*. Uit het zand stekende scheepswrakken en in de zonnestralen bleekende beenderen zijn gewone verschijnselen. Hoe hier eertijds KRESSEN JACOBS zonen huis hielden is reeds vroeger door den heer OTTEMA vermeld (*).

Ziedaar nu eenigzins de grootere eilanden geschetst, gaan wij nu over tot de beschouwing der zoogenaamde halligen, waarvan reeds meermalen sprake was. Het schijnt mij toe dat THEODOR MÜGGE niet ten onregte schreef, dat er nimmer eene warmer en warer schildering van de halligen gegeven is dan, die welke de te vroeg overleden BIERNATZKI, die zelf predikant op een dezer eilandtjes, op *Südö*, was, geleverd heeft. Hetzij mij dus vergund hier zijne woorden te gebruiken.

„Integenstelling met de grootere, door duinen en dijken beschutte eilanden, worden de kleinere halligen genoemd. Eene zoodanige hallig is een vlak grasveld, dat naauwelijks twee of drie voet hooger ligt, dan de gewone waterspiegel der zee en ten gevolge daarvan noch door natuur noch door kunst beschermd, zeer dikwijls en bijzonder in de wintermaanden tweemaal 's daags door de golvende zee word overdekt. De grootste halligen hebben geene halve vierkante mijl in omvang, de kleineren, dikwijls slechts van een huisgezin

(*) Het plaatje geeft een gezicht op de nu verzandde haven in het *Kressen Jacobsdal*. Zie N. F. Volk-alm. 1859, blz. 97 en volgg. en hiervoor blz. 19 en volgg.

Wumkes.nl

bewoond, zijn naauwlijks een paar duizend voet lang en breed. Vele die geheel onbewoond zijn, dienen slechts om een weinig hooi te winnen, dat echter vaak voor het geborgen kan worden van den vloed wordt weggevoerd.

Waar huizen staan, zijn zij op kunstmatig opgeworpen heuvels, werften genoemd, gebouwd, die meest slechts zooveel ruimte aanbieden, dat een smal pad om de woning leidt. Daarom treft men bijna op alle halligen geen stukje tuingrond, geen' struik, geen' boom aan om een schaduwrijk plekjen aan te bieden. De werften zouden grooter moeten zijn en de halligbewoner heeft genoeg te doen met zijn klein eigendom in goeden staat te houden. Op 't vlakke veld echter, aan den voet der werft, groeit geene voedende vrucht, geen frischbloeijend kruid; de overstroomingen laten het niet toe. De hallig is eene woestenij, die slechts door haar vaal groen, dat door slijkplekken en waterkuilen afgewisseld wordt, aanwijst hoe 't licht tevreden schaap hier zijn sober voedsel kan vinden, maar noch rund, noch ros- noch eenig ander dier. — Zoekt gij murmelende bronnen waar in den zomerhitte de zonnestralen op een bleek grasveld branden? Gij vindt slechts oevers, die door den golfslag geborsten en opengereten zijn; inbraken van de zee, die zich diep landwaarts in uitstrekken en diens geheelen ondergang voorbereiden; in gaten die de oceaan van de laatste opening heeft terug gelaten doet de wind het water rillen. Drinkwater zoekt gij te vergeefs. Op de werft wordt een kuil gegraven en rondom met zoden opgezet, daar kan het regenwater inloopen of aan de zijden doorzijpelen. Het dient den schapen tot drank en hunne

Wumkes.nl

meesters tot bereiding der thee, hunne eenige lafenis, hoewel het water van het zeezout, waarmede de bodem doortrokken is, den walgelijksten smaak heeft aangenomen. Somtijds brengt wel een boot een tonnetje water van het vasteland over, en in tijden van droogte wordt zoodanige toevoer dringende behoefte. — Maar de halligbewoner heeft toch wel ééne vreugde — hij heeft toch dagelijks een' uitstekenden vischvangst? — Neen, niet eens de aanblik van een helder golvende zee valt hem ten deel. Het water is met drabbig slijk bezwangerd, de visschen hoeden zich daarvoor en laten het den rog en den zeehond over.

Doch gelukkig de hallig, was haar beeld hiermee voltooid. De overstroomingen, die geheel het vlakke land bedekken, en tot de werften opstijgend het schuim tegen de wanden en vensters der hut slingeren, zijn reeds gewoonte geworden. De stroodaken steken dan als enkele punten boven de bruischende golven uit, en niemand kan gelooven dat daaronder menschelijke wezens wonen; toch is het zoo. Mannen, vrouwen, grijsaards en kinderen leven daar, die wellicht rustig aan de theetafel zitten en naauw een' vluchtigen blik op den hen omgevenden oceaan werpen. Dikwijls zeilden schepen bij zulk weder des nachts over eene hallig heen, en de verbaasde zeelieden geloofden zich van tooverij omgeven, wanneer zij eensklaps de glans van een licht door het verlichte venster van een vertrek zagen flikkeren, dat half door de golven bedekt, geen' anderen grond dan deze scheen te hebben.

Maar wanneer storm en springtij vereenigd zijn, dan bereikt de ellende haar hoogste toppunt. De baren stijgen

Wumkes.nl

wel twintig voet hooger dan gewoonlijk, de golven worden tot berg en dal, en de zee drijftt ze immer op nieuw tegen de werften aan om ze te vernielen. De opgeworpen hoogte, die een' tijdlang sidderend weerstand bood, bezwijkt, het eene stuk na 't andere breekt af en schiet naar beneden. De posten van 't huis, die even zoo diep in de werft zijn ingelaten als ze er boven uitsteken, worden ontbloot, de zee grijpt ze aan en schudt ze. De beangste bewoner bergt eerst zijne beste schapen en goederen op den zolder, dan vlucht hijzelf daar heen, en het is hooge tijd; want reeds storten de muren in. Slechts enkele stutten schragen den wankelenden zolder. De golven heerschen in het benedenhuis, zij werpen kasten en kisten, bed en wieg in woest spel door elkander, banen zich een' vrijen doortocht, om alles er uit te scheuren naar de ruime woelplaats hunner ontembare macht, en de steunpunten van het dak worden telkens geringer in aantal. Angstig luistert het oor, of niet het razen des storms afneemt; angstig kloppen de harten bij iedere nieuwe schudding. In de duisternis der nacht, ziet niemand het van ontzetting bleeke gelaat des anderen, in het donderend rollen der golven, in het huilen van den orkaan versmelt het gebed en het angstig gesteen. De man klemt zijne vrouw, de moeder hare kinderen aan het hart, in de vertwijfeling eener volkomen bewustheid van een' zekeren dood. De planken worden hun onder de voeten door den stijgenden vloed opgeheven, uit alle voegen en naden dringt het water door, het dak is open door het ineenstorten der baren. Plotseling dringt de maan door de uiteengescheurde wolken, een lichtstraal valt op het tooneel

Wumkes.nl

des jammers, dat door het bleeke licht beschenen in zijne geheele ijsselijkheid verschijnt, en spiegelt zich af op de van angst vertrokken gezichten. Daar kraakt een balk. Een vreesselijke kreet van schrik volgt. Nog eene minuut van marteling! nog eene! — De vloer neigt zich naar den eenen kant. Een ontzettende waterberg komt aanrollen. Een geraas van vallen en breken vermengt zich met een wilden kreet en — verliest zich in 't huilen van den storm. De zegevierende golven kaatsen elkander puin en lijken toe."

Zoo beschrijft BIERNATZKI de halligen, en zoo het bestaan der menschen daarop, „en toch," zoo vervolgt MÜGGE, „hangt wel naauwelijks de bewoner van *Indies* bloeijende dalen met zoodanige liefde aan zijn schoon geboorteland, als de hallig-bewoner aan zijn eiland. *Südfall* is juist zoo als hij deze arme kleine stukskens grond beschrijft, die de oceaan heeft overgelaten om ze bij gelegenheid op te vorderen. Eene werft met eene hut, zoo zindelijk als zij slechts in *Friesland* kan zijn; alles helder en net, alles schoon en van den geest der orde bestuurd. De wanden helder blinkend en met steentjes bezet, de zoldering met blaauwe olieverf geschilderd, het bed achter houten beschot, als eene kajuit in den wand. Tafel en stoelen van hout, maar zuiver geboend even als de vloer, geen vlekje daaraan te zien. En het huisje, zoo klein het is, zorgvuldig onderhouden. Een dozijn schapen voeden den ouden man en zijn huisgezin. De meeuwen die aan de oevers van 't eiland nestelen, schenken hem eijeren en leveren zelfs jaarlijks eene kleine winst, wanneer hij ze opzamelt en naar

Wumkes.nl

Husum zendt, want zij zijn welsmakend, geel en voedzaam. Als hij in den herfst zijne vette schapen verkoopt, kan hij zich daarvoor meel, aardappelen, spek, knollen en wat hij meer behoeft, aanschaffen. De zee levert hem bij de ebbe krabben, roggen en weinige andere visch, maar zijne behoeften zijn gering, en wanneer hij voor zijn armoedig bestaan maar geen imposten en tollen had te betalen aan den staat, dan zou hij in zijne eenzame afzondering van de wereld, geheel alleen te midden van de wilde zee, die om hem heen bruischt, met niemand ruilen, hij zou geheel gelukkig zijn.

Eene huivering overviel mij, wanneer ik er aan dacht hier te wonen. Het kwam mij veel schrikkelijker voor hier, dan in de woestenijen van *Zweden* of *Noorwegen*. Niets dan dat kleine plekje gronds zonder beschutting voor de bulderende golven; niets, dan dat vale gras, die zee vol slik, die omdwalende morsige schapen, die ruwharige, witte hond en die arme stille hut. Men moet hier geboren zijn om hier te kunnen leven, om niet te vertwijfelen en waanzinnig te worden. En die oude man met dat goedhartig gelaat, wiens dagen zoo eentoonig verloopen zijn onder 't eentoonig ruischen der zee, heeft hij dan nimmer een verlangen gevoeld als een trekvogel uit te vliegen over de aarde, die den mensch behoort? Hij heeft hier geleefd en zal hier sterven, en wanneer hij, door nood gedrongen, naar 't vaste land moet, onder de menschen, om niet van honger te sterven, dan keert hij vrolijk op zijn eiland terug, God dankend dat zijn voet zijne hallig weder betreedt. Niets huist in dat eenzame hart, als de liefde tot zijn geboorteland, tot zijn huis op de werft, tot den gewonen ar-

Wumkes.nl

beid, tot den kamp met de wilde zee. Zoo ijlen de dagen heen, jaren komen en gaan voor misschien een vreemdling aan zijne deur treedt, en het meisje aan 't spinnewiel, in den rooden met geel omzoomden rok, die vlijtig vroeg en spade haar draadtjen spint, om in de net beslagen kist het linnen voor haar huwlijks-uitzet te vergaderen, zij weet van geen' dans, geen spel. Haar minnaar zwerft daar buiten op de baren, en haar eenig mijmeren en streven is, hoe zij met hem en de schapen op die kleine gevaarvolle plek eens wonen en leven zal, juist zoo als vader en moeder leefden voor ze stierven. Hier is aan geene beschaving, geene wetenschap te denken; niet eens de gezelligheid, die de menschelijke wezens overal verbindt, is hier voorhanden. Geen boek, bijbel en gezangboek uitgezonderd, dwaalt zoo licht naar dezen hoek der aarde heen. Maar vroom moeten de halligbewoners alle zijn en veel bidden, want in hunnen nood, die vaak plotsling aanbreekt en menschenhulp onmogelijk maakt, hebben zij geenen redder als den God, dien zij aanroepen. Op de grootere halligen vindt men eene kerk en eene pastorie, die niet beter is dan de hutten der overige bewoners. Welk een geest van liefde en demoed behoort er niet toe, hier bij luttel loons en vele ontberingen te volharden, afgescheiden van de wereld, ver van alle aanmoediging, met zorgen en armoede te kampen! Een hart even zoo stil en tevreden als dat der halligbewoners, moet de leeraar in zijn' borst dragen, die hier niet verkwijnen en in bitter leedgevoel over zijn lot, zal te ondergaan. En sedert honderden en duizenden van jaren wordt op deze eilanden steeds denzelfden strijd met het

Wumkes.nl

onstuimig element gestreden, dat eindelijk toch de laatsten dezer brokken zal weg wisschen (*)."

Ziedaar hoe ooggetuigen *Noordfriesland* en zijne bewoners schetsen. Ik heb er weinig meer bij te voegen. Het zal den lezer, hoop ik, genoegzaam gebleken zijn, dat het land en volk de belangstelling ook van de nederlandsche Friezen wel waard zijn.

T. R. DIJKSTRA.

(*) MÜGGE 260—268.

Wumkes.nl

Eenige opmerkingen en gissingen over de eigen- of voornamen der Friesen.

VERVOLG.

Zie den vorigen jaargang van dezen almanak, *bl.* 49, *enz* (*).

Alle taalbeoefenaars, welke zich met de verklaring van eigennamen bezig hielden, voor zooverre zij ter mijner kennis kwamen, stemmen daarin overeen, dat die verklaring hoogst moeijelijk, ja, in zeer vele gevallen niet anders dan enkel raden, is. Mijne lezers en beoordeelaars gelieven dit boven alles voor oogen te houden; ik geef toch mijne gedachten hierover voor niets meer uit. Ik wensch alleen, dat anderen mogen aanvullen en verbeteren, wat in mijn werk gebrekkig is. Er is tot nog toe zeer weinig, of liever geen, gebruik gemaakt voor de taalstudie van, de in *Friesland* gebruikelijke, eigennamen.

De friesche eigennamen, wanneer zij door de ouders of vrienden, aan het kind gegeven werden, hadden even als alle de andere eene goede beteekenis. Zij moeten verklaard worden in den geest en naar den graad van ontwikkeling van hen, welke hunne kinderen of verwanten, er mede benoemden. En die ontwikkeling was nog zeer gering en groot was de armoede in denkbeelden bij die naamgevers. Kracht en moed in ligchamelijke oefeningen en in den strijd en nog vroeger de werkingen en openbaring van leven, b. v. ademen, zullen wel de bronnen geweest zijn, waaruit men in de vroegste tijden die namen voornamelijk putte.

(*) Op bladz. 50, regel 4 v. b., is aldaar eene schrijf- of drukfout staan gebleven, in stede van: *menschen* ..... *onderscheidde*, leze men: *om menschen* ..... *te onderscheiden*.

Wumkes.nl

De twee- of eensyllabige friesche eigennamen, hoewel zij ook hunne aanverwanten in andere germaansche taaltakken hadden, zijn naar mijne gissing, in een betrekkelijken zin meer friesch, dan die uit meer lettergrepen zijn zamengesteld. Men vindt van die kortere namen ook wel in de, aan het friesch verwante, taaltakken de sporen, ja hen zelve gewijzigd, dikwerf weder, maar niet zooveel als in het friesch.

Voor dat de onderscheidene germaansche volksstammen nog geheel van elkander gescheiden waren, moesten toch de woorden hunner taal in hare grondstoffen nog meer door elkander gemengd zijn. Elk kreeg meer zijne eigene in een eigenaardigen vorm korter en langer na de scheiding in grootere, of kleinere, mate. Maar te gelijk kon het niet anders, of zij moesten veel van hetgene zij, voor de scheiding gemeenschappelijk uitgevonden en gebruikt hadden, ook in gemeenschap houden. Bij den eenen stam bleef meer, bij den anderen minder, van dat gemeenschappelijke over. Dit moest natuurlijk afhangen van onderscheidene toevallige omstandigheden.

Zoo is b. v. de frankische naam *Reginhart*, of *Reginhard* in zijn geheel niet bij ons in gebruik, maar wel zijn dit zijne deelen, *Regin* en *hart* als eigennamen. Wij hebben toch de eigennamen van mannen en vrouwen, *Hart*, *Harrit;* mogelijk behooren hiertoe ook, *Hartsen*, *Hertsen*, (*Harts* soon) mann.; *Hartje*, vr. en *Regine*, zaamgetrokken *Reinou*, *Rein*, vr. *Rein*, *Reinder*, *Rinse*, *Reinte*, *Reint*, m. Men zie WASSENBERGHS *lyst van eigenn.* *Hart* zal hier moed, krijgsmoed beteekenen, in welken zin wij dit woord nog bezigen. *Rein*, *Rinse*, enz. geven waarschijnlijk zooveel als *rein*, *zuiver*, te kennen, ontleend aan de

Wumkes.nl

reiniging en zuivering der pasgeboren kinderen, waarmede de doop van hen bij heidenen, joden, christenen, enz. voor zooverre die bij hen in gebruik was en is, zamenhangt en zijn oorsprong in vindt. Even zoo is bij ons de Angelsaksische naam, *Alfred*, niet in gebruik; maar wel de eigennamen, *Ale*, *Alle*, *Allert*, enz. m. *Alke*, vr. en *Fredse*, *Fridse*, (*Fredes*, *Fridses*, soon) m. *Eginhart*, een frankische eigenn., is niet bij ons gewoon: maar wel de eigenn. *Age*, *Agge*, *Iege*, *Yge*, *Oege*, en *Ieg*, vr. en zoo, gelijk hiervoren is opgegeven ook de eigenn. *Hart*. De klinkers als meer ongevormde geluiden dan de medeklinkers, loopen hier zoo wel als in andere woorden, naar mijn gevoelen, meer door elkander en treden in elkanders plaats. Zoo dunkt mij, zijn de eigenn. *Age*, *Iege*, *Oege* en *Yge*, in den grond een en dus wordt het overgroot aantal friesche eigenn., bij al hunne verscheidenheid, door die gemakkelijke en zeer gewone klinkerverwisseling aanmerkelijk verminderd. Deze klinkerverwisseling moet, mijns bedunkens, bij de verklaring der friesche voornamen wel in acht genomen worden. Zulks maakt die verklaring op zich zelve zoo uiterst moeijelijk, toch eenigzins gemakkelijker, behalve dat die verwisseling in den aard der taal en de natuur der zaak geheel gegrond is. Hoe zoude men toch zonder haar, zelfs in den eersten tijd van het afzonderlijk bestaan des frieschen stams, eene voldoende verscheidenheid hebben kunnen scheppen in onze voornamen? Dit was mijns erachtens, bij de toen nog betrekkelijke armoede der taal ondoenlijk geweest.

Beproeven wij het nu eens, om, al gissende, eene verklaring te geven dier friesche voor- of eigennamen, welke

Wumkes.nl

in des hoogleeraars WASSENBERGHS lijst en in die van mijn vriend, M. DE HAAN HETTEMA, *friesche volks-almanak*, 1854, onder letter *a.* zijn opgegeven.

De hoogleeraar begint met *Aalke*, *Aalk*, *Aalker*, *Ælker*, *Alker*, m. *Aalke*, *Aalkje*, *Aalk*, vr. Met de eerste syllabe, *aal*, in deze eigennamen zijn op het naauwste, naar mijn vermoeden, verwant de volgende, *Ale*, *Alle*, m. *Alke* m., en vr. *Eale*, *Eelke*, *Eelkje*, *Eelk*, deze beide laatste vr., *Elle*, m., *Olle*, *Ule*, *Ulle*, m. en vr. *Ulk*, *Ulke*, vr., en *Uylke* m. en *Uylkje* vr., *Uyltje* m., en vr. met *Elte*, *Elt*, *Eltje*, m., *Eltje* ook vr., *Alte*, *Alt*, *Alteke*, *Altet*. *Altke*, m., *Aaltje* vr. Nog meerdere eigennamen, wier tweede, of laatste syllabe dit niet tegen spreekt, die tot eerste lettergreep *al*, *el*, *ol*, enz., hebben, zullen tot denzelfden wortel als die vorige kunnen terug gebragt worden. Zoo mag *Alef* b. v. wel door zamentrekking der lettergrepen *ewe* tot *ef* voor *Alewe* staan, even gelijk men den familienaam *Ailva*, van *Aile*, als *Alewa* bij ons uitspreekt. Zamentrekkingen, verlenging en nog meerdere veranderingen, vooral in de laatste syllabe onzer eigennamen, waren behoefte, zouden die namen hun doel treffen. Weder andere, die ook met *al*, enz. beginnen, wijzen door hun laatste lettergreep eene zamentrekking van dat *al*, enz. aan. Zoo, b. v. *Alert*, *Allert*, *Elard*, enz., waar *al*, *el* of *eel*, zamengetrokken zal zijn uit *adel*, *edel*, enz. *Ert*, *art* of *ard*, zijn toch woorden op zich zelve in de taal, welke dus door hunne beteekenis die van de eerste syllabe aanduiden en met meer of minder zekerheid haar ophelderen. Het is toch waarschijnlijker, dat *Elart* zooveel beteekent als edel van, in hart of natuur, waardoor dan ook, dat het als geheel, aart in den zin van volkomen verklaard

Wumkes.nl

zoude moeten worden. In *Ale*, *Alle*, *Alke*, *Alte*, enz. zijn *e*, *le*, *ke*, *tje*, enz., uitgangangen, die eene minder bepaalde beteekenis hebben en meer dienen, om aan het hoofdzakelijke deel des woords eenen anderen vorm, en wel een door verkleining liefkozenden en zoo onderscheidenden, te geven.

De grondbeteekenis van dat *al*, *aal*, enz. is niet anders, zoo als mij voorkomt, dan bij gissing op te gaven, daar de uitspruitsels van dezen wortel zoo weinige zijn, althans in het friesch. Misschien vindt men in het oud-noordsche of ijslandsche, *at ala*, telen, voortbrengen, tegenw. tijd *ek el*, voorleden *ol*, de verklaring van ons *al*, *aal*, *el*, *ol*, enz. zoo dat *Ale*, *Alle*, enz. dan het voortgebragte, het kind te kennen geven. *At ala*, beteekent ook voeden, koesteren, opkweken, volgens dezen zin zoude *Ale* enz. het op te kweken, of opgekweekte kind beduiden. Ook het ijslandsche, *elian*, sterkte, kracht, levenskracht, kan men hier met het angel-saksische, *ellen*, hetzelfde, het nederl. *elle*, in ellcboog, ter bepaling van de beteekenis dier eigenn. aanwenden. Ja, zelfs is de vraag in hoeverre ons *al*, in den zin van geheel en volkomen, wel geschapen, hier tot opheldering kan dienen? Zij toch welke de namen gaven, zagen uit onderscheidene oogpunten en gaven zoo wijzigingen aan de beteekenis van het woord, waaraan zij den naam ontleenden en wenschten naar ieders gezigtpunt, met die naamgeving geluk en heil toe aan het kind, hen geschonken. De lezer oordeele en kieze!

Aam, *Aon*, *Aan*, *Aane*, *Aant*, *Aans*, (de eerste en laatste dezer eigenn. zijn van mij gevonden;) *Aanke*; ook nog *Aarn*? *Aam* kan afgeleid worden uit ons *aamje*, ademen, *ame*, adem, als levensteeken en levenskracht, dus het

Wumkes.nl

levende, namelijk kind. *Aan*, enz. misschien met uitzondering van *aarn*, mag wel hetzelfde beteekenen als *aam*, adem, ademing. In het schotsch is toch *aynd*, *eand*, *end*, ademen, in het noord-engelsch *yant* hetzeltde, zoo als in het ijslandsch en zweedsch *ande* en in het angel-saksisch *and*, adem en geest beteekenen. *M* kan, als aan *n*. verwant, in den uitgang van een woord in *nd*. overgaan. *Aarn*, ofschoon wij het thans als *earn* uitspreken, kan om de ingevoegde *r*. wel zooveel zijn als *arend*, de koning of koningin, der vogelen. Wegens zijn moed en kracht is hij een symbool geworden in keizerlijke en andere aanzienlijke wapenschilden. Ook in de mythologie onzer voorvaderen speelt de arend, almede om zijne forsche gestalte en als eene sterke en moedige roofvogel eene rol, en daaruit ging zijn beeld om dezelfde reden in de heraldyk over. Men zie wegens de mythologische beteekenis van den arend J. GRIMM, *deutsche Mythologie*, *erste ausgabe*, *seite* 361, 362 *und* 386. Met *Aam* is verder *Amke* m., en *Amkje* vr., en mogelijk ook *Amel* m., in beteekenis een en er bloot een onderscheiden vorm van. Zooals *Andele*, *Andelof*, *Anlof*, *An*, *Anne*, *Anjes*, *Annius*, (dit laatste met een latijnschen uitgang, *Anske*, m., en *Anje* vr., dit zijn van *Ane*, *Arnjes*, *Arend*, m., en *Arentje*, vr., zijn met *Aarn*, weder verwant, zooals de vrouw. eigenn. *Artje*, vr., waarschijnlijk dit is. Maar dit laatste kan ook, tot den mannennaam, *Aart*, een pijl als wapen op de jacht en in den krijg behooren. Zoo hebben wij nog *it oerd fen in mes*, *fen in swurd*, het punt van een mes, van een zwaard; en in het ijslandsch is *ar*, *or*, en *orvar*, ook een pijl. Ik moet hier nog opmerken, dat de, hierboven

Wumkes.nl

opgegevene, mannennaam, *Aans*, ook zooveel kan zijn als *Aarns*, daar de *r.* bij ons in het midden der woorden zoo weinig gehoord wordt. Dan zoude dat *Aarns* beteekenen *Aarns*-soon, de zoon van *Arend.* Men herinnere zich zich hierbij de plaatselijke benaming, *de aarnsentuin*, vroeger de tuin van een zekeren *Arend*, even buiten *Leeuwarden.* Dat *aarnsen spreken* wij zoo uit, dat er geen *r.* in gehoord wordt. En dus is het ook met geene volkomene zekerheid te bepalen, of er onder de *Aans* en *Aants* ook geene *Aarns*, of arenden, schuilen.

Abe, *Abbe*, *Abele*, m. en waarschijnlijk ook *Afke*, of *Aafke*, en daaruit zamengetrokken *Aaf*, of *Af*, vrouw., zoo als *Aafke* dat weder is uit *Abeke*, of *Aweke Awe*, komen misschien uit eenen wortel. Maar uit welken? Wanneer ik in aanmerking neem, dat wij in het friesch als eigennamen zoowel *Eable* als *Heable* en *Hebele*; *Eabe*, *Eebe*, als *Hebbe*, bij *Abe* en *Abbe*, hebben, dan komt het mij niet onwaarschijnlijk voor, om aan te nemen, dat *Abe*, *Abbe* enz. te verklaren zijn uit het w. w. *hebben*, *hawwen*, verkrijgen, bezitten. Men zal er dan onderscheidings-halve, er de *h* voor weg gelaten hebben, of oudtijds dat woord met of zonder *h* vooraan hebben uitgesproken, zoo als men ouds of misschien nog wel, zegt *avezathe* en *havezatthe*, waar dit woord in ons land gebruikelijk is. *Abe*, *Abbe*, met hunne aanverwanten, bij alle klinkerverwisseling, zullen dan zoo veel zeggen als het verkregene, bezitting, hier bepaald het kind. *Abele*, ter vermeerdering van het getal der eigennamen, met den uitgang *le* verlengd, in het oudnederlandsch *abel*, bij Gysbert *æbel* in den zin van schoon, bevallig, schrander, indien het niet een is met

Wumkes.nl

abal, in het angel-saksisch kracht, moet dan beteekenen iets, dat om welke reden het dan ook zij, verdient bezeten, behouden te worden.

Ade, *Adde*, *Adel*, misschien ook *Adser*, in zijn eerste syllabe, kunnen afgeleid worden van en verklaard door het angelsaksische *ead*, bezitting, eigendom, geluk, het ijslandsche *audur*, rijkom, overvloed, *ode* in ons klein*odie*, enz. De naam *Adel* van den tweeden prins der friesche sage, hangt in zijn eerste lid *ad* daarmede zamen gelijk ook, zooals bekend is, ons *edel* zijn oorsprong in goed- en grondbezit vindt. Ook behooren hier nog de beide vrouwennamen *Ade* en *Adje* toe, waarvan de eerste als verouderd van WASSENBERGH wordt opgegeven. In hoever *ser* of *er*, in *Adser*, *ar* en *er* in de boven opgegevene, *Aalker*, *Alker*, *Alker*, *Alkar*, blote uitgangen zijn, of eene bestemde beteekenis hebben, durf ik niet bepalen. Alleen moet ik hier nog herinneren, dat de zin van het eerste lid dier namen min of meer gewijzigd wordt, naar de mate men deswegens het eene of het andere aanneemt.

Age en *Agge* kunnen terug geleid worden tot en opgehelderd door ons verouderend *eeck*, of *egh*, de scherpte van het zwaard en zoo het scherpe zwaard zelf, het krijgszwaard, van daar held. Wij hebben ook uit dezelfde bron de eigennamen, *Egge Egger*, *Eggering*, *Eggerig*, waarschijnlijk ook *Iege*, *Yge*, enz.

Akke en *Ake* vr. of er ook een mannelijke eigenn. *Akke* bestaat, durf ik niet verzekeren, hoewel ik zoodanig een opteekende. Maar ik vond er een? achter, ten blijke, dat ik de opgave of schrijfwijze van dien naam in de Leeuwarder courant wantrouwde. Wat beteekent nu *Akke* als vr.?

Wumkes.nl

Daar wij die *ekster* of *aakster*, wel den naam van *Akke*, *Akke swart* of *swartgat*, in scherts geven en naardien althans de specht in mythologie onzer vaderen hare plaats had, en verwante van de Ekster, een heilige vogel was, zoo gis ik, dat er ook verwantschap tusschen den eigenn. van *Akke* en de eerste lettergreep *aak* of *ek*, bestaan kan, den vogelnaam *ekster* of *aakster*. Zoo zeggen wij ook *ekster-oogen*, in het nederl. voor *likdoorns*, waar *ek* wel iets scherps, stekends beteekenen zal. Of men nu *ak* in *Akke* ook als scherp, en wel in een goeden of kwaden zin nemen moet, of dat het aan eene andere hoedanigheid dier vogelsoort ontleend is, weet ik niet.

Ten opzigte van den mannennaam *Aploon*, komt mij de gissing van professor WASSENBERGH, daaromtrent in de noot medegedeeld, dat die eene verbastering van *Apollonius* is, het waarschijnlijkste voor.

Arjen, *Arie*, *Arys*, kan weder zooveel zijn als het yslandsche *ar*, *or*, een pijl; of men kan het ook opvatten als eer, het geeerde, naar het angelsaksische *are* en het yslandsche *ære*, eer. De lezer kieze. Tot denzelfden wortel zal ook nog *Arsse* behooren, hetwelk door den hoogleeraar als verouderd is opgegeven, maar nog gebruikelijk is, hoe zeer het dan ook zeldzaam voorkomt.

Arp is *erf*, bezit, van hier bezitten, *erf*genaam.

Asmus, met een vreemden gang, mag ook wel uit den vreemde tot ons gekomen zijn, en dus kan het eerste lid *as* slaaf beteekenen, zoo als *esne* en *æsne* in het angelsaksische en *asneis* in het moeso-gothische slaaf en huurling te kennen geven.

Asse, m., *As*, of *Astje*, *Ask* of *Askje*, met *Asseltje*, vr., zoo dit laatste geen *Orseltje* moet zijn, leid ik het liefst af uit het ijslandsche *aast*, moeso-gotische, met een inge-

Wumkes.nl

voegde *n. ants*, gunst, liefde, het geliefde kind. De mannelijke namen, *Ate*, *Atte*, en *Atse*, met de vrouwelijke, *At*, *Atke*, *Atje*, *Atske*, en *Atsk*, vinden hare verklaring in het ijslandsche, *ætt*, *att*, familie, nakroost, stam, enz. Hiertoe kan men ook namen, zoo als *Ete*, *Ette*, *Eyte*, *Otte* en *Otse*, met nog anderen terug brengen.

Auke m., *Aukje* en *Auk*, vr., beteekenen, welligt zooveel als havik, de bekende roofvogel die ook weder bij onze vaderen tot de heilige vogelen behoorde, van GIJSBERT *hauck* genoemd en in het oud-noorsch of IJslandsch *haukr*. Deze gissing vindt ik versterkt door onze eigennamen, *Houke*, *Hauk*, *Hauwert*, m., en *Haukje*, *Hauk*, vr., welke in vorm volkomen dezelfde zijn als het gemeene n. w. *hauk*, en met *Auke* enz. op de voorletter *h.* na, welke de laatste verloren, of de eersten werd voorgezet, ook weder, om zoo aan behoefte van onderscheidene naamsvormen te voldoen.

Of *Aule*, met vocaalverandering van *a* of *aa*, in *au* tot het boven opgegevene *al* en *aal* behoort, dan of het een dialect verschil van *oele*, *uil* is, laat ik onbeslist. Maar opmerken mag ik toch hierbij ook wel weder, dat de *uil* in den heidenschen tijd onzer vaderen eene heilige vogel was, en bij de onkundigen tot in onzen tijd, helaas! als door zijn gehuil de voorbode des doods gebleven is.

Aut, als verouderd opgegeven, mag met *at*, *et*, enz. wel uit eene familie wezen, althans ik weet er nu nog niets beters van te zeggen.

Aye, *Ayke*, m. *Aye*, vr. vinden waarschijnlijk hun wortel in het w.w. *aaien*, streelend, friesch, *strykend*, liefkozen met de hand aan de wang, of wang aan wang, onder het uitbrengen van *aai*, *aai*, van moeder en kind gebezigd. *Aye* is dus het geliefde, geliefkoosde kind, door de natuur-

Wumkes.nl

lijke overdragt van de handeling op het voorwerp dier handeling. Deze overdragt en in haar de naam ging, zoo als van zelf spreekt, uit van de moeder op het kind. TOBLER geeft in zijn *appenzellischer sprachschatz aa*, met twee syllaben, in denzelfden zin op; verder zegt hij, dat in andere streken van het kanton *Appenzell* ook daarvoor *aali*, *œli* gezegd wordt. *Mach-mer e n' aali* zegt de moeder daar tot haar kind: *aai me ris* in het friesch. Maar nog meermalen wordt daar ook gehoord: *e n' aali ond e stricherli macha; aaie in strike* bij ons. In het swabische is *ai*, *aile*, *aiaile*, in de kindertaal een kus; zoo ook in Tirol *ai*, een kusje, en in Oud-Beijeren *ailein* hetzelfde.

Aylke, *Ayold*, verouderde mannennamen naar WASSENBERGH, en *Ayle*, vr., mede als zoodanig van hem opgegeven, met *Aylia*, door hem in ( ) achter *Ayle* gevoegd, kunnen dus ook herleid worden tot het gemelde *ai*; *aile*, in dezelfde beteekenis met den verkleinenden en liefkozenden uitgang, *ke*, en *le*, met uitzondering van *Ayold*, dat uit *Aylt*, of *Ayld*, zijn bestaan kan ontleend hebben. Dit *Aylt* kon alsdan even als *Alt*, enz. verklaard worden, uit een, der hierboven voor dezen naamvorm opgegevene, themas.

Ayse = *Eyse*, *Eise*, *Eyske*, *Eiske*, *Aytse* = *Eytse*, *Eitse*, *Eite*, zijn waarschijnlijk verlengde vormen van *Aye*, en *Eye!* Misschien kunnen *Heye* m., en vr., *Haye* en *Haytse* met *Hayte* daar ook toe terug gebragt worden. Hunne grondbeteekenis zal dan ook het geliefde, gewenschte, verlangde, of eigenlijk *geaaide* geliefkoosde kind, zijn, verkiest men *Haye*, enz. hier niet onder te rekenen, dan kan men die ook uit een thema verklaren, dat vreugde, hier over de geboorte van een kind, beteekent *her*, *hag*, *heug*, *hoog*, enz (R. POSTHUMUS.)

Wumkes.nl

Op it oafstjerren

FEN DE WOLEARWIRDIGE, TIGE BEWITENSKIPPE HEAR

RINSE POSTHUMUS,

YN LIBBEN CHRISTENLEARAER

to *Waexens;*

dær forstoarn de 22 fen September 1859;

FEN H. G. VAN DER VEEN,

Scoallemaster to Driesum.

De himelried besleat yn 't koart:
Ien Fries woe se yn hjar midden,
In ringen teach Gods ingel foart
Uwt Gods namme ien to bidden.

Der sjocht er hwa, ien tige Fries,
Daelk wol er dy belæze;
Mar do 't er yet syn rolle earst lies,
Do moast ien stoanfries 't wæze.

Hy wjukk'le omheach in mykke op ny,
In ..... lokkich as hja binne,
Dy himelgeasten, eak fynt hy
Him stoanfries, 'n wer der hinne!

Wumkes.nl

Sa tocht him; mar de rolle sei:
  't Moast eak ien tige minsce,
Ien christen wæze. Op sa 'n ien lei
  Nou 't wird. Det wier Gods winsce!

In de ingel dy de stoanfries foun,
Forklearre 'm eak as minsk sa roun
    As christen. In de Heare
Besegele nou 't befel, in liet
Ien plak oanrjuchtsje yn de ingle ried,
    Dy uwtforkarn' to eare.

'n Fol majesteit, fol ljeafde, klinkt
    Ien koor fen himelingen,
Wyl 't wer omleach Gods ingel swinkt,
Ho fluwstret geast oan geast, in winkt,
    Om yn Gods reinste kringen
Ien stoanfries, kristenminsk, op 't plak der ear to bringen.

Hwer saeide er dol? O! heil'ge groun,
    Hwer sokken Fries mocht libje!
Och waerden folle sa hjir foun,
Mei hwa Gods heilige ingleboun
    Sa jerne wol besibje.

Hwer saeit er dol? Der, hwer hy bea
  Foar Fries'ne in Frysloans gloarje!
Hy, tinker, wysgear, sljucht in rjucht,
In dy, as learde, uws sprake nocht

Wumkes.nl

Oan deugd forboun,
Troch wird in died. Hwaems gloarje
Scil stean mei wraldshistoarje!
Hwer hy waerd foun?

To *Waexens* yn de pastory,
Der libbe in bea in wirke hy;
Der heard' him de Almacht sjongen.
Hy song foar Fries in frysce groun,
Ta heil fen 't wiere minsce boun;
Mar... gong syn egen gongen.

In fy fen secte-ljeafde of haet,
Stie manich fier by him yn 't scaed,
Hwaems dwaesheid hy him scamme
Yn 't lyts, benypte tsjerkgeloaf,
Him walglyk, as gemiene roaf
Fen CHRISTUS wiere namme!

Trochkroept yn alde in nye spraek,
Oerroun fen frysk yet 't hert him faek,
As hy de scrift forkljerre, —
Dy „dwaelgeast!" dy nin „soenboarg!" koe
Fen hel noch dìwel witte woe,
Sels „JACOBS God," net hjerre!

Dy „dwaelgeast," dy yn 't frysk sels screau
Oer God in godstsjinst, in net bleau
By 't „wier geloaf," fen follen.

Wumkes.nl

De „dwaelgeast," dy sels leare doarst,
Dat *ljeafde* uws lokkich meitsje moast
By 't dwaen nei 't godljeaf wollen.

De „dwaelgeast," mar... as lotter goud,
Sa earlyk 't ambt him tabetroud,
Betsjinjend. Yn syn wandel
In foarbyld yn de maetskippy;
Foar de earme ien ingel. Sa wier hy,
Deselfde yn wird in handel!

Ja, earlyk wier yn teal in died
Uws POSTHUMUS. Went dizze wier 't,
Der de inglen Gods nei winscen.
In minsce frjeun, *in* frjeun fen God,
Naem hy yn frjeune — in fyands-lot
Steez deel as christen minsce.

Yn 't boaze ien bern; man yn 't forstoan;
't Gewisse sejin; de deugd ta boan,
Oan neiste in God to binen;
Ién huwsgesin, íén ink'le Hear,
Is soender tiid- in minscelear,
By POSTHUMUS to finen.

„Allinne 't quea, mar nea de minsk,"
Dat wier syn tael, syn lear syn winsk —
In liet yn dwaen hy 't blike.
„Forfolgje uws haet!" O hjer it wrald!

Wumkes.nl

In wol as hy, ta dyn behald
  Fen 't smelle paed net wike.

„Dat smelle paed is 't rjuchte paed,"
Sa learde uws Fries. — Hat heager Haed
  Eak net dyselfde leare? —
Hwet twîv'ling mear! — Uws fries'ne frjeun,
Lang boppe yn 't îwich tinkboek screaun,
  Brocht deugd op 't plak der eare.

Ear, eare uws stoanfries POSTHUMUS!
Dy libbet, wirket, tinkt as hy,
  Foar fries in Frysloans gloarje,
As hy, de wysgear, sljucht in rjucht!
Sa sprekt, sa leart, sa ljout, sa docht,
  Scil blinke yn wraldshistoarje.

Forflokke eak 't frjemde scaei syn teal
  Dy hy to wrald liet hjerre, —
Wis sjongt in sprekt mei nye preal
Hy hjar nou yn 'e himelseal
  Hwa hjir se net mei hjerre,
Dy kin se net, de teal fen 't hert;
Forstjit it frysk in 't stoanfrysk net;
  'n Yet minder as wy kleye.

Ien tige fries is fen uws gien,
In 't fryske team lit trein by trien;

Wumkes.nl

Ja! follen, dy we er hjerre:
„Mochte ík as POSTH'MUS stjerre!"

Went hiede uws frege, de ingle rie,
Uws greatste fries in kristen,
As 't RINSE POSTHUMUS net wie', —
Ho need wy him eak misten —
Nin greater dy wy wisten!

Driesum, 29 Sept., 1859.

Wumkes.nl